

EESTI ÜHISKONNA MITMEKULTUURILISUS

KVALITATIIVNE HINNANG

Sulev Valdmaa

Jaan Tõnissoni Instituudi juures asuva UNESCO ühiskonnaõpetuse
ja mitmekultuurilise hariduse uuringute õppetooli juhataja

Tallinn 2003

Sisukord

Uuringu metoodikast	3
I. Eesti ühiskonna mitmekultuurilisus kirjanduse põhjal	4
Ühiskondade mitmekultuurilisuse määratlusest	4
Mõnda Eesti mitmekultuurilisusest enne Teist Maailmasõda	5
Mitmekultuurilisuse viimased viiskümmend aastat Eestis.....	6
Pilt Eesti mitmekultuurilisusest erinevates allikates.....	9
Mis on Eesti mitmekultuurilisuse karakteristikud?	13
II. Eesti ühiskonna mitmekultuurilisus kultuurikandjate eneste hinnangute põhjal	15
Eelarvamuslikku mitte-eestlaste eneseidentifikatsioonis	15
Veebruaris 2003 korraldatud mitte-eesti õpetajate ankeetimine	16
Vastanute kultuurilise kuuluvuse enesehinnang	17
Olmelis-kultuurilised hinnangud	18
Etnopsühholoogilised hinnangud	22
Situatsioonihinnangulised küsimused	29
Mitte-Eesti õpetajate ankeetimine aprillis 2003.....	32
Tartu Ülikooli Narva Kolledži üliõpilaste küsitlus mais.....	34
End vene kultuuri kuuluvaks pidanud üliõpilaste vastustest.....	34
End eesti-vene segakultuuri kuuluvaks pidanud üliõpilaste vastustest.....	35
Kaks end Euroopa kultuuri kuuluvaks määranut	35
Eesti kultuuri kuulujate vastused	35
Õpetajate ja üliõpilaste ankeetküsitluse üldistus	36
Eestis elavate vähemusrahvuste esindusrühmade kollektiivne ankeetimine märtsis 2003.....	37
<i>Leedu</i>	38
<i>Usbeki</i>	40
<i>Tšuvaši</i>	42
<i>Ukraina</i>	45
<i>Vene</i>	47
<i>Juudi</i>	49
Vähemusrahvuste esindusrühmade ankeetküsitluse üldistus	49
Järeldusi ning kokkuvõtteid	50
Ettepanekuid	54
Kasutatud kirjandus	56

Uuringu metoodikast

Käesolevas uurimuses antakse ülevaade Eesti ühiskonnast selle mitmekultuurilisuse aspektist. Uurimuse esimene osa põhineb trükis avaldatud vastavateemalistel artiklidel, uurimustel, monograafiatel ja statistikal. Et olemasolev kirjandus kajastab peamiselt Eesti mitmekultuurilise ühiskonna välisparameetreid (nagu demograafiastatistikat, mõne etnilise rühma hoiakuid ja suundumusi, ühiskonna integratsiooniprotsessi monitooringu andmestikku jms), siis tehaksegi uuringu **esimeses osas** neile tuginedes kokkuvõtte Eesti mitmekultuurilisuse välisküljest. Seejuures on toodud paralleele Teise maailmasõja eelse Eesti vastavate karakteristikutega. Nüüdisaja protsesside kohta on sellesisulise allikmaterjali lünklikkuse tõttu püstitatud mõningaid hüpoteese. Kokkuvõttes püütakse esimeses osas vastata küsimusele, **missugused erinevad kultuurid eksisteerivad praegu Eesti Vabariigis**.

Uuringu teises osas keskendutakse küsimusele, mis on Eestis praegu eksisteerivate teiste kultuuride olmelis-materiaalsed, etnopsühholoogilised ja väärtushinnangulised karakteristikud, mis võiksid neid eesti rahvuskultuurist eristada. On lähtunud arusaamast, et Eestis elavate eri rahvaste vaimne kultuur pole selle uuringu eesmärgi seisukohast meie ühiskonna mitmekultuurilisuse kirjeldamisel esmatähtis determinant. Uuringu teise osa lähteandmestik on Eestis elavate vähemusrahvuste kultuuriline enesemäärang ning oma kultuuri kirjeldus, mis on saadud vähemusrahvuste esindajaid usutledes ning ankeetides.

2003. veebruaris-mais korraldati neli spetsiaalset ankeetküsitlust. Esimesele küsitlusele vastasid vene õppekeelegraafikate koolide (ajaloo ja ühiskonnaõpetuse) õpetajad, teisele Tallinna Tõnismäe Reaalkooli õpetajad, kolmandale Tartu Ülikooli Narva Kolledži üliõpilased ning neljandale ankeedile paluti vastata Eestis elavate rahvusvähemuste kultuuriseltsidel. Kõigi nelja küsitluse puhul kasutati ühtsamat ankeedivormi. Lisaks on uuringu teises osas kasutatud kahe muukeelsete koolide õpilaste hulgas 2002. aastal korraldatud küsitluse andmeid.

Uuringu esimene ja teine osa peaksid andma vastuse küsimusele, missuguseid nõudmisi esitab Eesti ühiskonna mitmekultuurilisus meie haridussüsteemile – õpetajakoolitusele, õppesisule, õpetamismetoodikale ja hariduskorraldusele. Selle küsimuse kokkuvõtteks on uuringu kolmas osa, kus on järeldused ning kus viidatakse ka välismaa uuringutele ja materjalidele, mis võiksid selle uuringu kontekstis asjasse puutuda. Kolmandas osas on lisaks kasutatud ühe 2002. aasta õpilasküsitluse andmeid.

Uurimuse lõpul teeb autor käsitletud materjalidest ja andmebaasidest väljakasvavana mõningaid ettepanekuid, mida ja kuidas peaks meie ühiskonna mitmekultuurilisuse puhul arvestama eeskätt Eesti riigi üldharidussüsteem.

I. Eesti ühiskonna mitmekultuurilisus kirjanduse põhjal

ÜHISKONDADE MITMEKULTUURILISUSE MÄÄRATLUSEST

Multikultuurilisus on poliitiline nähtus ning sotsiaalfilosoofia propageerib kultuurilist mitmekesisust. See kasvas 20. sajandi teisel poolel välja kui vastukaal levima hakanud vaatekohale paljurahvuselistest sulatuspott-ühiskondadest (nagu USA). Eestis on meie ühiskonna mitmekultuurilisusest tõsisemalt räägitud alles viimasel kümmekonnal aastal. Kuigi Teise maailmasõja eelne Eesti oli samuti mitmekultuuriline, ei pööratud sellele tollal veel tähelepanu. Nõukogude perioodil, kui siinne rahvastik hoogsalt sisserände tõttu kiiresti mitmekesisust, polnud tavaks mitmekultuurilisust kui nähtust käsitleda. Valitses arusaam ühtse nõukogude rahva formeerumisest ehk riiklikult teadlikult väljaarendatavast sulatuspott-ühiskonnast. Praegune mitmekultuurilisuse käsitlemise ja uurimise aktiivsus Eestis on seega osalt kaotatud aja tagasivõitmine.

Mitmekultuuriliseks peetakse tavaliselt ühiskondi, kus kõneldakse erinevaid keeli. See on aga ainult üks mitmekultuurilisuse tahke – lingvistiline ja etniline. Ühiskondade mitmekultuurilisusel on peale keelilise palju muid aluseid. Käsitledes mitte ainult urbaniseerunud heaoluühiskondi, vaid maailma tervikuna, võib rääkida kas või näiteks maa- ja linnakultuurist või noorsookultuurist, sest maal ja linnas elavate inimeste elustiilid erinevad teineteisest samuti, nagu on noortel omad eelistused ja hoiakud, võrreldes vanemate inimestega. Kindlasti saab vaadelda naisi omaette kultuuritüübi kandjatena. Selge ja lõplik mitmekultuurilisuse klassifikatsioon tänapäeval puudub ning ilmselt pole niisugust lõplikku loetelu võimalik ega vajagi kunagi koostada. Peamised mitmekultuurilisuse determinandid on siiski keel, rass ja religioon.

Samas näeme praktikas, et lingvistiline pluralism ei korreleeru üldjuhul kultuurilise pluralismiga. Näiteks käsitles ametlik rahvastikustatistika Taani mitmekultuurilisust aastal 2000 niiviisi: kogu võõrpäritolu rahvastikku on 4,8%, sealhulgas 1,1% Aasia, 0,7% Türgi, 0,7% Jugoslaavia ja 0,5% Aafrika päritoluga inimesi (Kjaerulff 2002: 125). Võõrastena ei lähe seega arvesse teistest Euroopa riikidest pärit inimesed, kes räägivad emakeelena küll muid keeli kui taani keel, kuid tulevad kristlikust kultuuriruumist. Sellist omade-võõraste käsitlust praktiseeritakse paljudes riikides. Nii pole ka Rootsi rahvastikustatistikast võimalik leida andmeid seal elavate eestlaste kohta, sest nende eristamist põhirahvusest ei peeta vajalikuks. Et saada selgust mitmekultuurilisuse olemusest ja karakteristikutest tänases Eesti ühiskonnas, on ka järgneva käsitluse puhul vaja niisugust põhimõttelise lähenemisi viisi võimalust silmas pidada, et seda siis meie oludegi jaoks aktsepteerida või hüljata.

Demokraatlikes mitmekultuurilistes ühiskondades toetatakse ja kultiveeritakse arusaama, et on hea, kui ühessamas ühiskonnas eksisteerib mitu kultuuri, sest see muudab kogu elu mitmekesisemaks. Mitmekultuurilisus toimib paremini niisugustes ühiskondades, kus on palju erinevate kultuurikandjate rühmi ning kus poliitiline süsteem toetab väljendusvabadust ja soosib osiskultuuride arengut ning nende vastastikust tundmaõppimist. Eesti ühiskonna praegune pürgimus oma mitmekultuurilisusega tegelda ongi ilmselt ühe põhjusena kantud soovist kasutada seda kui positiivset ressursi senisest paremini. Pealegi on mitmekultuurilisusel rahvusvahelise õiguse tugi, mida tsiviliseeritud riigid vältimatult arvestama peavad. 1966. aastal võeti vastu ÜRO dokument "International Covenant on Civil and Political Rights" (inim- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt), mille §-s 27 on

öeldud: “Riikides, kus eksisteerivad etnilised, usulised või keelelised vähemused, ei tohi nende hulka kuuluvatele inimestele keelata õigust koos teiste samasse rühma kuuluvate liikmetega nautida oma kultuuri, tunnistada oma usku ning täita usukombeid või kasutada oma keelt.”

MÕNDA EESTI MITMEKULTUURILISUSEST ENNE TEIST MAAILMASÕDA

Et mõista õigemini tänase Eesti mitmekultuurilisust ja probleemistikku, tuleks kas või sissejuhatuse korras heita põgus pilk Eesti Vabariigile Teise maailmasõja eel ning vaadata, kas meil on ajaloolist mitmekultuurilisuse kogemust, ning kui vastus on positiivne, siis milline see mitmekultuurilisus oli. Tänapäeval on kujundatud hoiakuline foon, et sõjaeelne Eesti oli ka selles valdkonnas teatav ideaalühiskond. Võeti ju siin näiteks vähemuste kultuuride kaitseks 1925. aastal vastu tollases maailmas ainulaadne kultuurautonoomia seadus. Sellisest positiivsest eeldusest lähtudes saaks tänaste võimalike probleemide lahendamisesse hõlpsamini uskuda.

Eesti ühiskond oli enne Teist maailmasõda rahvuslikult koosseisult üsna homogeenne. 11,9% mitte-eestlastest olid peamiselt siinsed ajaloolised vähemused. Just see asjaolu annab alust arvata, et sinne mitmekultuuriline ühiskond oli ajaloolise arengu tulemus – vähemusrahvused lihtsalt pidid oma väikese arvu tõttu sulanduma, et eluga toime tulla. Pealegi pidi neile kindlustunnet andma juba mainitud kulturomavalitsuse seadus. 1935. aastal toimunud II rahvusliku kasvatus kongressil peetud ettekandes kirjeldaski Gustav Ränk Eesti vähemusrahvusi samas laadis: “Eesti vähemusrahvusi võib asustussuhete järgi jagada kahte rühma. Ühe rühma moodustavad need, kes on seotud teatavate ajalooliste väljakujunenud asualadega ning on sääl valdade kaupa enamuses. Siia kuuluvad ühelt poolt rannikurootslased ja teisalt idapiiri venelased ning ingerlased ja lätlased. Need rahvad on pea eranditult põllumehed, kalurid ja merimehed. Teise rühma moodustavad linnakodanikud ja uudisasunikud maal, olles niiviisi laiali paisatud enamusrahvuse sekka. Rahvuse järgi kuuluvad sesse rühma sakslased, osa venelasi ja juudid (viimased ainult linlastena). Oma laialipillatud asustuse tõttu ei oma see vähemusrahvuste rühm üheski kogukonnas enamust. Selle eest kuulub aga siia asustu intelligentsem ja jõukam osa, mille tõttu osa linnu (Tallinn, Tartu, Narva) on saanud neiks keskusteks, kust juhitakse vähemusrahvuste (kultuur-)poliitikat.” (Loorits, Ränk 1935: 110.)

Viidatud II rahvusliku kasvatus kongressi materjalide kogumikust ilmneb aga, et isegi Eesti elanikkonna tollasele rahvusriigile omasele etnilisele suhtarvule, vähemuste hajutatud paiknevusele, nende siin elamise pikaajalisusele jt asjaoludele vaatamata võis täheldada probleeme nii ühiskonna integreerituses kui siinsete kultuuride omavahelistes suhetes. Olgu järgneva fooniks vaid paar näidet: “.. möödunud kooliaastal [1933/34 – S. V.] õppis saksa õppekeelega kooles 854 saksa rahv. õpilase kõrval 182 õpilast mittedaksa rahvusest, mis moodustab 21,3% saksa rahv. õpil. arvust. Vene koolides oli vastav % 12,7, kuna aga eesti õppekeelega kooles oli üle riigi vaid 194 teisest rahvusest õpilast ehk 2% (eelm. a. 1,7).” (Lang 1935: 109.) Seega oli tegemist tendentsiga, kus siinsed mitte-eestlased eelistasid integreeruda või vähemalt läheneda pigem teistele rahvusvähemustele, mitte aga eestlastele ega eesti kultuurile. Ning teine näide: “Eesti saksa vähemusrahvuse juures meil ei tarvitse pikemalt peatuda. Nende ajalugu ja teotsemisviis on meile ju küllalt tuttavad. Olgu ainult veel kord rõhutatud, et meie koostöö nendega pole tõsiselt enne teostatav, kui säälpool pole lõplikult raugenud teatavad separatistlikud mõtted”. (Loorits, Ränk 1935: 112.) Seega – hoolimata väga pikaajalisest kõrvuti elamisest, jäid eestlaste ja baltisaksa vähemuse suhted külmaks.

2003. aasta 5. veebruaril intervjuerisin Eestis sündinud ja siin kogu oma elu elanud (v.a Saksa okupatsiooni aegne pagendus Kesk-Aasias) tuntud eakat juudi soost kunstnikku Siima Škoppi tema kodus Tallinnas. S. Škop ja tema vanemad sündisid Tartus. Kuigi juudi kogukond kõneles sõjajärgses Eestis koduses miljöös jidišit, oli rahvusrühm kõneleja väitel Eesti ühiskonda integreerunud. Mingeid barjääre ei tundud ning läbikäimine juutide ja eestlaste vahel oli vaba. Teisest rahvusest pärinemine avaldas siiski oma mõju niivõrd, et pärast algkooli lõpetamist võtsid näiteks kaheksa juudi tüdrukut suvel spetsiaalselt eesti keele tunde, et asuda õppima eesti gümnaasiumis (praegune Miina Härma Gümnaasium). (Intervjuu ... 2003.)

Sõjajärgse Eesti olukorra sisuline hindamine pole küll selle uurimuse teema ning kui, siis ainult selleks, et püüda selgitada, kas meil on olnud mingeid mitmekultuurilise traditsioone. Tasub tähele panna USA nüüdisaja uurija Peter McLaren'i seisukohta mitmekultuurilise ühiskonna nelja tüübi kohta:

- 1) konservatiivne mitmekultuurilisus, kus domineeriv kultuur pürgib väiksemate (vähemus)kultuuride assimileerimise poole;
- 2) järeleandlikud kultuuridevahelised suhted, milles väiksemad (vähemus)kultuurid pürgivad assimileerumise poole;
- 3) kultuuriline isolatsioonism, mis viib nõrgemate kultuuride marginaliseerumisele;
- 4) liberaalsed suhted, mille dogmaatiline suund eitab erinevuste mõjusid ning kriitiline suund tunnistab ajaloo, majanduse ja meedia mõjusid. (McLaren 1994: 57.)

Kas mõni neist mudeleist sobiks kirjeldama Teise maailmasõja eelse Eesti mitmekultuurilisust? Eespoolse põgusa kokkuvõtte põhjal saaks nentida, et 1920.–1930. aastate Eesti oli kultuuridevahelistes suhetes järeleandlik, sest siin täheldati väiksemate kultuuride pürgimust läheneda suurematele kultuuridele, ainult et väiksemad kultuurid püüdsid esmajoonel läheneda suurematele mitte-eesti kultuuridele, s.o saksa ja vene kultuurile.

MITMEKULTUURILISUSE VIIMASED VIISKÜMMEND AASTAT EESTIS

Ühiskonna mitmekultuurilisuse teema tuli viimase kümmekonna aasta jooksul Eestis päevakorda eelkõige vajaduse tõttu mõtestada lahti aktiivse venestuse üle elanud ja seejärel taasiseseisvunud riigi kodakondsus – tuli põhjendada, mis on need determinandid, mille kohaselt mõni on automaatselt Eesti Vabariigi kodanik, teine peab aga seda staatust taotlema. Enamasti pidid Eesti kodakondsust taotlema inimesed, kes olid tulnud Eestisse pärast 1940. aastat mujalt Nõukogude Liidust, ning nende järeltulijad. Need inimesed olid pärit väga erinevatest rahvustest ning kandsid endas seega hüpoteetiliselt mitmesuguseid teisi kultuure.

Sisserännanute päritolu kirjususe tõttu ühelt poolt ning sellesse kirjususse kuulunud üksikute rahvaste esindajate absoluutarvu tagasihoidlikkuse tõttu teiselt poolt ei saanud enamikul sisserännanud teiste kultuuride kandjail siin hakata välja kujunema oma elujõulisi kogukondi. Peale venelaste ei leidnud idast sisserännanud siit eest ka ajaloolist omakeelset kogukonda ega oma kultuuri kandjaid, kelle hulka sobituda. Tuleb silmas pidada, et venelasedki, kes alates 1940. aastate lõpust massiliselt Eestisse saabuma hakkasid, olid rohkem kui ühe põlvkonna jagu sündinud ja kasvanud eeskätt vene-nõukogude, mitte n-ö traditsioonilises vene kultuuris. Pealegi erines eestivenelaste kultuur sisserändajate omast tunduvalt, sest see oli kohaliku ajaloolise vähemuse kultuur. Sestap polnud ka sisserännanud venelased teistega võrreldes paremas olukorras, kuna nemadki ei sobitunud siin millessegi.

Sisserännanud inimesed moodustasid Eestis 1950. aastate jooksul kiiresti uue, kultuuriliselt ning ka etniliselt raskesti määratletava kogumi, kellest suure osa moodustasid lihtsalt läbisõitjad, kes saabusid Eestisse, viibisid siin mõne aja ning lahkusid taas. Sisse-välja rändas aastail 1944–1990 umbes 1,4 miljonit väljaspool Eestit sündinud inimest. (Kirch 1999: 69.) Osa jäi aga siin paikseks ning hakkas uues keskkonnas oma elu kujundama. “Need inimesed sattusid siia ajal, mil Eesti oli osa Nõukogude Liidust, ega pidanud siinses ühiskonnas hakkama saamiseks eriti muutuma. Vene keelega sai kõik asjad toimetatud. Ka ei tekkinud suurel osal neist sidemeid eestlastega, kuna enamus sisserändajaid asus elama piirkondadesse, kus nad jäid enamusse, st elasid omaette kogukonnana.” (Rood 2000.) Eestlased loobusid peagi sisserännanute vahel etnilist ning kultuurilist vahet tegemast. Tulenevalt siserännanute omavahelises suhtlemises kasutatavast keelest kujunes eestlastel nende ning edaspidi ka nende järeltulijate kohta välja ühtlustav nimetus *venelased*, hiljem ka *mitte-eestlased* või *muulased*.

Et Nõukogude riik viis ellu ühtse nõukogude rahva kujundamise poliitikat, siis puudusid järgnevatel aastakümnetel Eestis tendentsid toetada sisserännanute rahvuskultuure. Valitsevates oludes oli muulaste seas toimuv akulturatsioon objektiivselt kõige hõlpsamgi. Vähemused assimileerusid vene keele baasil lihtsalt siinseteks mitte-eestlasteks ning eestlaste assimileerumist sellesse rühma peeti üksnes aja küsimuseks.

Sisserändest Eestisse pärast Teist maailmasõda ning nõukogudeaegsetest mehaanilistest rahvastikuprotsessidest on kirjutatud piisavalt. Eesti kui mitmekultuurilise ühiskonna kujunemise mõistmiseks on vaja pöörata tähelepanu mõnele faktile selles protsessis. Üks suuremaid ja olemuslikumaid muutusi, mis Eesti rahvastikuga toimus, oli see, et võrreldes sõjaeelse rahvusriigiga, kus eestlaste osakaal oli 88,1%, muutus Eesti nõukogude perioodi lõpuks nn paljurahvuseliseks, kus eestlaste osakaal langes 61,5%ni. Hoogsalt kasvas venelaste arv – 8,2%-lt 28,2%ni. Tekkisid ukrainlaste ja valgevenelaste rahvusrühmad, keda sõjaeelses Eestis peaaegu ei olnudki. Neid kolme – venelasi, ukrainlasi ja valgevenelasi – oli 20. sajandi lõpul Eesti vähemusrahvastest ka kõige arvukamalt, igasse rühma kuulus üle kümne tuhande inimese. Üle kümne tuhande oli 1997. aastal hinnanguliselt veel soomlasi ja isureid. Ülejäänud kuus suuremat rahvusrühma jäid 1997. aastal vahemikku 1300–3300 inimest. (Kirch 1999: 68.)

Kui 1997. aasta andmed olid hinnangulised, siis 2000. aastal korraldatud rahva ja eluruumide loendus annab taasiseseisvunud Eestis kümne aasta jooksul toimunud elanikkonna muutuste kohta täpsustatud pildi, kust selgub ka taasiseseisvumise järel rahvastiku etnilises koosseisus toimunud nihe.

Kokku elab Eestis rohkem kui 120 rahvuse esindajaid. Arvukamate vähemusrahvuste juhrühm on jäänud samaks, ent eestlaste osakaal rahvastikus on kasvanud 67,9%ni. Taasiseseisvunud Eestis on etniliste vähemuste suhtes püütud jätkata sõjaeelset sallivat ja soosivat hoiakut. Nii on taasjõustatud kultuuriautonoomia seadus ning põhiseadus deklareerib võimu ühetaolist suhtumist kõigisse siin elavatesse rahvusrühmadesse või rahvuste esindajatesse. Selliste püüdluste praktiline väljund on tegelikkuses eksisteerivad rahvusvähemuste kultuuriseltsid. 2001. aastal välja antud raamatu “Cultural Societies of Ethnic Minorities in Estonia” andmeil tegutses raamatu koostamise aegu 100 erinevat rahvuslikku kultuuriühingut, kellest kõik olid seadnud oma eesmärgiks rahvuskeele ja -kultuuri säilitamise ning edendamise.

TABEL 1. EESTI SUUREMAD RAHVUSRÜHMAD 1934 JA 2000

Rahvusrühmad	Arv 1934. aastal (loendus)	%	Arv 2000. aastal (loendus)	%
Eestlased	992 520	88,11	930 219	67,90
Venelased	92 656	8,23	351 178	25,63
Ukrainlased	2	0,00	29 012	2,12
Valgevenelased	0	0,00	17 241	1,26
Soomlased ja isurid	1 088	0,10	11 899	0,87
Tatarlased	166	0,01	2 582	0,19
Lätlased	5 435	0,48	2 330	0,17
Poolakad	1 608	0,14	2 193	0,16
Juudid	4 434	0,39	2 145	0,16
Leedulased	253	0,02	2 116	0,15
Sakslased	16 346	1,45	1 870	0,14
Rootslased	7 641	0,68	300	0,02
Mitte-eestlasi kokku	133 893	11,89	439 833	32,10
Kõiki kokku	1 126 413	100,00	1 370 052	100,00

Allikas: 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus. II.

Ühiskonna mitmekultuurilisusest rääkides on oluline hinnata, **milline on ühte või teise kultuuri kuulujate kriitiline hulk, mis muudaks selle kultuuri ühiskonnas statistilisest näitajast tegelikkuses nähtavaks ning toimivaks mõjuriks.** Asjaolu, et väikeses Eestis elavad rahvuskillud on seejuures koondunud ühise asja ajamiseks nelja katusorganisatsioonitaolisse ühendusse – Eestimaa Rahvuste Ühendus (23 liikmesorganisatsiooni), Ida-Virumaa Rahvuste Organisatsioonide Ümarlaud (22), Rahvuste Kultuuriühingute Assotsiatsioon Lüüra (34) ning Slaavi Haridus- ja Heategevusorganisatsioonide Ühendus Eestis (96) –, viitab tegelikult rohkem poliitilistele või projektihankehuvidele kui oma rahvuse huvide konsolideeritud esindamise püüdele. (Cultural Societies ... 2001: 21–33.)

Teine küsimus tuleneb Nõukogude ühiskonna toimest: **mis juhtus endises Nõukogude Liidus 20. sajandi jooksul kommunistliku ideoloogia praktikasse juurutamisel tegelikult rahvuste, keelte, kultuuride ja religioonidega?** Kuni need küsimused on vastamata, on raske anda hinnangut ka Eestile kui mitmekultuurilisele ühiskonnale, s.o vastata küsimusele, milline on tänane Eesti kui mitmekultuuriline ühiskond.

Viimasel kümnendil aastal (eriti alates 90ndate keskpaigast) on Eestis ilmunud arvukalt uurimusi ja artikleid, mis käsitlevad Eesti elanikkonna eripalgelisust. Peamiselt jäävad need aga kas kvantitatiivseteks statistilist tüüpi rahvastikuprotsesse kirjeldavateks ja analüüsivateks käsitlusteks või mingite mitte-eestlaste kategooriate mõningate aspektide iseloomustusteks (nt vene noorte hoiakute uuring millegi suhtes). Sisulised käsitlused, mis kirjeldaksid või analüüsiks Eesti kui mitmekultuurilist ühiskonda, seni puuduvad, vajadus nende järele on aga olemas.

Hariduselus on vaja Eesti mitmekultuurilisust tunda selleks, et

- kujundada tegelikkusest lähtuvat ning seda peegeldavat kõiki ühiskonnaliikmeid kaasavat ja arvestavat õppesisu,
- valmistada ette ning täienduskoolitada õpetajaid, kes oskaks toime tulla mitmetest kultuuridest pärit õpilastega kassis ja koolis.

PILT EESTI MITMEKULTUURILISUSEST ERINEVATES ALLIKATES

Püüdes olemasolevate käsitluste ja uuringute põhjal kirjeldada Eestit kui mitmekultuurilist ühiskonda, jääb soovija lähtematerjalide puuduse tõttu hätta. Seepärast ollaksegi Eesti mitmekultuurilisusest rääkides ning sellele mingitki hinnangut andes tavaliselt üsna pealiskaudne ja loosunglik. Näiteks on Eestist kirjutatud: “Kultuurilis-keelises sfääris eeldab demokraatlik multikultuursus kahte teineteist täiendavat aspekti. Ühelt poolt tuleb rõhutada, et kultuurilised erinevused on ressurss, mitte probleem. Selles mõttes homogeniseerumist ei ole vaja, pigem on oluline kaasa aidata vähemuskultuuride arengule.” (Vetik 1999.) Sellest konkreetsest käsitlusest tekivad küsimused: missugused on Eestis esinevad kultuurilised erinevused, millised on need vähemuskultuurid, mille arengule tuleks kaasa aidata ning kuidas seda teha? Niisuguseid teoreetilisi seisukohavõtte on kirjasõnas ilmunud rohkesti. Puudu jäävad konkreetsete karakteristikud, millela pole võimalik mõista, millest siiski õigupoolest räägitakse.

Ainsaks tõsisemalt arvestatavaks allikaks, milles on püütud eespool nimetatud kategooriaid – kultuurilised erinevused ning vähemuskultuurid – mingilgi määral loetleda ja mõnda isegi kirjeldada, võib pidada 1999. aastal Eesti Entsüklopeediakirjastuse välja antud Jüri Viikbergi koostatud “Eesti rahvaste raamatut”, kus andmete rühmitus ja analüüs võimaldab teataval määral vastata kahele tähtsale küsimusele:

- milline on ühte või teise kultuuri kuulujate kriitiline hulk, mis muudaks selle kultuuri ühiskonnas statistilisest näitajast tegelikkuses nähtavaks ning toimivaks mõjuriks?
- mis juhtus endises Nõukogude Liidus 20. sajandi jooksul kommunistliku ideoloogia praktikasse juurutamisel tegelikult rahvuste, keelte, kultuuride ja religioonidega?

Raamatus pööratakse tähelepanu kõigile Eestis elavatele või rahvastikustatistikas lähiminevikus nimetatud rahvustele, isegi kui siin elab/elas üks esindaja. Küsimusele rahvuse kriitilisest massist, et olla ühiskonnas nähtav ja mõjuv, on raamatus ilmekas kaudne vastus: tuleb vaadata, missuguseid Eestis elavaid rahvaid kirjeldava artikli või õiendi on “Eesti rahvaste raamatusse” suutnud kirjutada vastava rahvuse esindaja. Kui rahvas ise pole suuteline end kirjalikult tutvustama, siis räägib see asjaolu paratamatult ise enda eest.

TABEL 2. RAHVUSED, KELLE ESINDAJA ON KIRJUTANUD OMA RAHVUST KIRJELDAVA ARTIKLI “EESTI RAHVASTE RAAMATUSSE”

Rahvus	Kuulujate hinnanguline arv 1997
Armeenlased	1 236
Aserbaidžaanid	666
Bulgaarlased	184
Grusiinid	410
Ingerlased	183
Juudid	2 065
Karatšaid	1
Kasahhid	104
Komid	151
Korealased	127
Leedulased	1 652
Lätlased	1 753
Moldovlased	714
Mustlased	456
Poolakad	1 847
Prantslased	5

Sakslased	1 524
Soomlased	10 537
Tatarlased	2 446
Tšuvašid	632
Uiguurid	7
Ukrainlased	27 603
Usbekid	128
Valgevenelased	17 136
Venelased	307 109

Venelaste järel arvukaimate Eestis esindatud rahvaste ukrainlaste ja valgevenelaste kohta on artiklid kirjutanud millegipärast venelased. Loetelus on esindatud kõik arvukamad Eestis praegu elavad rahvused, osa loetelusse pääsenuist on aga üsna väikesearvulised rühmad (tabel 2). (Eesti rahvaste raamat 1999: 577–581.)

Arvult alla tuhande jääv rahvakild ei saa tõenäoliselt isegi Eesti-taolises väiksemas kui pooleteisemiljonilises ühiskonnas olla toimiv ja mõju avaldav jõud ning selle killu kultuur ei saa iseseisvalt elujõuline olla – pealegi kui need inimesed elavad hajutatult üle Eesti. Tegemist on selgelt marginaalsete statistiliste ühikutega rahvastiku andmebaasis. Nad on n-ö nähtavad eelkõige oma väljapaistvate ning Eestis tuntud esindajate kaudu, kelleks eel-nimetatud artiklite autoritest on näiteks korealanna L. Kõlvart ja moldovlanna V. Palandi. Peaaegu samas olukorras on ka vahemikku 1000–2000 jäävad rahvad, keda tunneme samuti eelkõige nende esindajate järgi: armeenlased R. Grigorjan ja A. Davidjants, leedulanna C-R. Unt, poolatar Z. Tiits, tatarlane D. Ahmet jt.

Sestap saab tabelist 2 selgeks asjaolu, et paljurahvuselises Eestis elavatest rahvastest on mõne puhul oma kultuurieliidi ja seega funktsioneeriva kultuuriolu olemasolu eeldamine siiski fiktsioon. Leidunud intellektuaal, kes “Eesti rahvaste raamatusse” artikli on kirjutanud, ei ole mitte ainult karatšaide, prantslaste ja uiguuride, vaid ka enamiku teiste puhul juhus. **Tegelikkuses taandub Eesti praktiline mitmekultuurilisus eesti rahvuskultuuri kõrval eksisteerivale slaavi kultuurile**, mille kandjad on peamiselt venelased, ukrainlased ja valgevenelased, sest need kolm rahvusrühma moodustavad üle 90% kõigist mitte-eestlastest ning neid on mingikski iseolemiseks vajalik kriitiline hulk.

Loomulikult on iga kultuur ühiskonnas teistega võrdne, hoolimata sellest, kui suur on selle kandjaskond, ent praktiline tähendus tuleneb ikkagi rahvusrühma n-ö kriitilisest massist. Ülejäänud rohkem kui sadat rahvust vaadeldes selgub, et nad on nii või teisiti olnud ja on ka praegu oma keelest ja kultuurist loobumise teel. Rõhuvat enamikku võib seejuures identida pigem venelastega; see käib ka ukrainlaste ja valgevenelaste kohta.

Kuidas see asjaolu praktikas väljendub, kajastub ilmekalt A. Valgu korraldatud mitte-eesti noorte etnilise identiteedi ja psühholoogilise toimetuleku uuringus, kus autor kirjeldab uurimuse sihtrühma: “44% uurimuses osalenutest olid eestlased, 50% venelased, 3 last nimetasid oma rahvuseks valgevenelane, 6 ukrainlane, 1 tšuktši ja 1 rootslane, 3 last olid oma rahvuse jätnud märkimata. Kuna tulemuste osas ei ilmnenud suuri lahknevusi vene, ukraina ja valgevene noorte osas ning viimaseid oli liiga vähe, et neid eraldi analüüsida, siis moodustasin neist tervikgrupi, mida nimetan edaspidi kas mitte-eestlasteks või lühiduse mõttes ka venelasteks, ehkki ei ole täiesti korrektne. Ülejäänud rahvused jäid hilisemast analüüsist välja.” (Valk 1998: 408.) Autor kirjeldab uurimuses seda, mismoodi asjad mitmekultuurilisuse ja nende kandjatega Eesti ühiskonnas tegelikult on.

Vaadelgem mõnda aspekti, mis iseloomustab arvukamaid Eestis elavaid rahvusrühmi ja nende jätkusuutlikkust. Andmed on pärit 1989. aasta rahvaloendusest, mis fikseeris

inimeste abielulisuse, keelekasutuse ja muid mitmekultuurilisuse andmeid, mis aitavad paremini mõista ka seda, miks A. Valk oma uurigu sihtrühmaga just nii toimis, nagu ta kirjeldab. Tuleb aga silmas pidada, et praeguseks on 1989. aastaga võrreldes kõigi tabelis toodud tollal suuremate rahvusrühmade arv veelgi vähenenud.

TABEL 3. EESTI SUUREMATE RAHVUSRÜHMAD ABIELULISUS JA KEELE-EELISTUSED 1989. AASTA RAHVALOENDUSE ANDMETEL

Rahvus	Arv	(Sega)abielus (%)	Emakeel rahvuskeel (%)	Emakeel vene keel (%)	Eesti keel esimene keel (%)
Armeenlased	1 669	46	50	46	0,3
Juudid	4 613	61	12	78	8
Leedulased	2 568	56	63	30	7
Lätlased	3 135	58	57	29	13
Poolakad	3 008	59	20	63	1
Sakslased	3 466	57	36	57	7
Soomlased	16 622		31	28	41
Tatarlased	4 058		56	43*	1*
Ukrainlased	48 271	60	44	54	1
Valgevenelased	27 711	61	32	67	1

Allikas: Eesti rahvaste raamat 1999. Tabel on koostatud raamatu vastavate rahvaste kohta käivate artiklite põhjal.

* 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus. II, lk 150.

Tabelist 3 nähtub, et 1989. aasta rahvaloenduse andmeil oli rohkem kui poolte juutide, poolakate, sakslaste, ukrainlaste ja valgevenelaste emakeel vene keel. Asjaolu, et abielus olijaist olid paljud segaabielus, võimendab seda, et tegelikult olid inimesed, kes oma rahvuskeelt emakeelena ei vallanud, minetanud etnilise kuulumise praktilise tähenduse. Enamiku selliste inimeste kohta tuleb tõdeda, et oldi pigem venestunud; seda isegi juhul, kui kumbki abikaasast polnud etniline venelane, kuid kodune suhtluskeel oli vene keel. Ka A. Valgu uuringu vältel küsitatud laste puhul ilmnis selgelt mitte-eestlaste venestumine Eestis: "Lastelt küsiti ka nende vanemate rahvust. Võrreldes lastega, kes määratlesid end peamiselt eestlaste või venelastena, oli siin pilt palju kirjum. Oluliselt rohkem võrreldes lastega oli vanemate seas ukrainlasi (16) ja valgevenelasi (17); lisaks üksikuid selliste rahvuste esindajaid, keda laste seas üldse ei olnud, näiteks soome, poola, armeenia, juudi, läti ja kasahhi. Seega võib täheldada teatud eesti ja vee rahvuse suunalist assimileerumist." (Valk 1998: 409.)

Omaette huvipakkuvad on venelaste kohta käivad andmed (Eesti arvudes 1990: 10). 1989. aasta rahvaloenduse andmeil oli venelasi 474 834, s.o 30,3% Eesti tolle aja rahvastikust. Nad olid pärit rohkem kui 200st tollase Nõukogude Liidu haldusüksusest ning olid Eestis elades koondunud peamiselt linnadesse, kus moodustasid 45% linnarahvastikust. Vene keelt valdas neist 98,6% ning 82,5% ei osanud üldse ühtegi muud keelt. Eesti keele valdajaid emakeelena oli 1,3%. Niisiis selgub taas, et segaabielus venelasega oli teine pool ja lapsed määratud venestuma.

Eelnimetatud andmeid on otstarbekas vaadelda sellel foonil, kuidas püüdsid siinsed vähemusrahvused pärast Eesti taasiseseisvumist minna kaasa toimivate protsessidega, nt väljendada rahvuslikku eneseteadvust ning tugevdada enda jätkusuutlikkust. Üks samm selles oli rahvuskeele ja -kultuuri õppe korraldamine. Mõnel vähemusrahvusel oli kapatsiteeti asutada 90. aastate algul ja esimesel poolel sel otstarbel omi haridusstruktuure – koole, klasse, pühapäevakoole, õpiringe.

Kõige aktiivsemalt asusid tegutsema juudid, kes asutasid 1990. aastal Tallinna oma kooli, mille eesmärgiks seati taastada juudi rahvuslikud traditsioonid. Juudi päritolu õpilaste arv selles koolis oli 1995/96. õppeaastal 340, kuid õpe toimus vene keeles, sest lapsed polnud valmis täies mahus õppima heebrea keeles. Lisaks oli juutidel neli pühapäevakooli (Tallinnas, Tartus, Kohtla-Järvel ja Narvas), igaühes paar-kolmkümmend osalejat. Pühapäevakoolide eesmärk oli tutvustada ning arendada juudi traditsioone ja kultuuri. (Rajangu, Meriste 1996: 40, 44.) Juudi kogukonna puhul tervikuna tuleb aga tähele panna, et palju inimesi on Eestist lahkunud ja see tendents jätkub, mistõttu juutide kaal meie ühiskonnas pigem väheneb.

1992. aastal avati Tallinnas ukrainakeelne klass, et õpetada soovijaile ukraina keelt, kultuuri ja Ukraina ajalugu. Õpilaste arvuks plaaniti klassis 30. (*Ibid.*: 41.) Järgnevatel aastatel aga inimeste huvi selle haridusvõimaluse vastu vähenes ning on praeguseks peaaegu kadunud. Nimetatud klass enam ei tööta. “Eesti rahvaste raamatus” on vaid tõdetud, et “paraku rauges õhinal alanud emakeelse hariduse korraldamine kontseptuaalsetel ja finantsilistel põhjustel. Tekkisid vaidlused ukrainakeelse hariduse otstarbekuse üle ning asja eestvedajad jäid vajaliku meetodilise abita.” (Issakov 1999: 485.) On sümptomaatiline, et 1998. aastal toimunud konverents “100 aastat ukraina seltse Eestis” käsitles pigem ajaloos olnut ning loetles praegusaja probleeme ja raskusi, ent ei tõstnud esile ühtegi sisulist edusammu ukraina rahvuskultuuri edendamisel Eestis.

1990. aastal avati Noarootsi Kultuuriseltsi eestvõttel ja Rootsi riigi toel Noarootsi Gümnaasium, mille eesmärk oli taastada kunagine aktiivne rootsi kultuurielu. Praktikas seda eesmärki siiski saavutatud pole ega ole ka elujõulist rahvusrühma, kes sellest tegelikult huvitatud oleks.

Aserbaidžaanid, lätlased, tatarlased, tšuvašid, rootslased, rumeenlased-moldovlased ja usbekid asutasid ajavahemikus 1988–1994 kultuuriseltsi ning pühapäevakoole, et õpetada lastele (mõnes ka täiskasvanuile) emakeelt, rahvuskultuuri ja ajalugu. Õppekavad hõlmasid algharidust ning õppijaid oli neis seltsides-koolides paarikümne ümber. Kõik need institutsioonid (peale Rakveres asunud rootslaste oma) tegutsesid Tallinnas. Poolakatel oli samalaadne kultuuriselts, mis korraldas õpet peale Tallinna veel Narvas, Ahtmes ja Tartus. (Rajangu, Meriste 1996: 41–49.)

TABEL 4. EESTI SUUREMATE RAHVUSRÜHMAD (V.A EESTI JA VENE) KEELE-EELISTUSED 2000. AASTA RAHVA JA ELURUUMIDE LOENDUSE ANDMETEL

Rahvus	Arv	Emakeel rahvuskeel (%)	Emakeel vene keel (%)	Eesti keel esimene keel (%)
Armeenlased	1 444	49	47	3
Juudid	2 145	6	81	12
Leedulased	2 116	54	40	5
Lätlased	2 330	53	37	9
Poolakad	2 193	25	61	6
Sakslased	1 870	24	65	9
Soomlased	11 837	39	30	31
Tatarlased	2 582	48	50	2
Ukrainlased	29 012	41	57	2
Valgevenelased	17 241	29	70	1

Allikas: 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus. II.

Varem esitatud küsimus rahvusrühma ühiskonnas iseseisvaks eksistentsiks ning arenguks vajalikust kriitilisest hulgast on saanud toodud andmete põhjal vastuse. Mehaaniliselt paistab rahvastikustatistikast välja, et Eestis on niisugune n-õ kriitiline mass mitte-eestlastest ainult venelastel, kelle hulka teised tulnukrahvad on pidevalt assimileerunud. Võrreldes tabelite 3 ja 4 andmeid, nähtub selgesti, et kõrvuti rahvusvähemuste absoluut-arvu kahanemisega väheneb peaaegu kõigi rahvaste puhul ühtlasi rahvuskeelt emakeeleks pidavate inimeste arv ning kasvab eeskätt vene keelt emakeeleks pidajate hulk, vähesel määral ka eesti keelt esimese keelena valdajate hulk. Juba alates 1940. aastaist oli siia tulnute hulgas venestunud mittevenelasi. See protsess jätkub ka praegu, sest kui pole omakeelset ja -kultuurilist keskkonda, kuhu abielluda, tuleb paratamatult minna segaabiellude teed. Eesti näitel on see viinud väikeste rahvakildude venestumiseni. Nii oli 2000. aasta rahvaloenduse andmeil Eestis 61 989 mittevenelast, kes pidasid vene keelt oma emakeeleks. (*Ibid.*: 9.) Lugusid, kuidas venestutakse, on inimeste isiklike näidete põhjal kirjeldanud Merle Karusoo (2002: 75–87).

Valga Internaatkoolist on näide selle kohta, kuidas ülalmainitud venestumistendents tegelikkuses välja näeb. Koolis õppis kokku 100 last. Neis 76-l oli kodukeel vene keel, samas kui mõlemad vanemad olid venelased 68 juhul. Eesti keel oli kodukeel kuuel, kuid mõlemad vanemad olid eestlased neljal õpilasel. Läti keel oli kodukeel neljal õpilasel ning mõlemad vanemad olid lätlased kolmel. 14 õpilase kodune keel oli mustlaskeel ning 13 juhul olid mõlemad vanemad mustlased. Segaperekondadest oli 12 õpilast. Seega valisid 8 juhul 12 segaperekonda kodukeeleks vene keele. Olgu veel täheldatud, et 100 õpilasest oli 53-l Eesti kodakondsus, 23-l Läti kodakondsus ning 24-l oli kodakondsus veel määramata. Andmed on kogunud Valga Internaatkooli huvijuht Olga Bobõreva õpilaste ankeetimise teel 2002. aasta jaanuaris.

MIS ON EESTI MITMEKULTUURILISUSE KARAKTERISTIKUD?

Tabelis 3 esitatud rahvaste hulgast eristuvad lätlased, leedulased ja tatarlased selle poolest, et rohkem kui pooled neist valdasid 1989. aasta rahvaloenduse andmeil emakeelena oma rahvuskeelt. Soomlastel oli suuremalt jaolt esimene keel koguni eesti keel. Minu arvates on selle nähtuse põhjused kultuurilise, täpsemalt isegi religioosse taustaga. Nimetatud rahvad ei kuulu vene õigeusu, vaid teiste religioonide taustaga kultuuridesse: Leedu ühiskond on katoliiklik, Läti ja Soome luterlikud, Tatari aga muhameedlik. Nii pole nende rahvaste siin elavatest esindajatest märgatavalt suur osa eelistanud lähenemist slaavi kultuurile, vaid omasematele. Valiku, kas läheneda eesti või vene kultuurile, on määranud ka praktiline elu ja olemasolevad võimalused, mitte lihtsalt hoiakud. Nii kõnelevad vene keelt peamiselt need soomlased, kes elavad valdavalt venekeelses keskkonnas Põhja- ja Kirde-Eestis. (Eesti rahvaste raamat 1999: 441.)

Tatarlaste puhul on märgitud, et nende “.. rahvusliku identiteedi tugisammasteks tuleb pidada etnosesisest abielu, emakeelt ja islamit. Segaabiellud tähendavad nii usu kui keele kaotamist ja on tatarlaste silmis eelkõige nõukogude aja nähtus.” (*Ibid.*: 451.) Islamiusulised tervikuna eristuvadki mittemuhameedlastest just sellesama hoiaku poolest. Nii oli muhameedliku taustaga veel näiteks 16 adõgeed (emakeelsus 81,3%), 11 araablasi (81,9%), 1238 aserbaidžaani (70,2%), 8 balkaari (87,5%), 19 ingušši (68,4%), 23 karatšaid (60,8%), 81 kirgiisi (75,3%) jt. Kontrastina on mittemuhameedlastest 306 isurist emakeelsed 24%, 202 korealasest 15%, 182 kreeklasest 15%, 3466 sakslasest 36%, 37 tšehhist 32% jne.

Et aga Eestis elavate eri rahvustest inimeste hulgad on väikesed ning nende ajaloolised taustad ja siia saabumise lood väga erinevad, peab lisama, et vähene representatiivsus ei anna õigust teha järeldusi. Tegemist on pigem aimatavate tendentsidega, mitte absoluutseeritavaga. Kui analüüsida “Eesti rahvaste raamatu” andmeid rahvakildude religioosse tausta ja emakeelest (ning seega ka omakeelsest kultuurist) kinnipidamise kohta, kumab seal läbi tõdemus, et religioosne taust on tänases Eesti ühiskonnas selle liikmete mitmekultuurilisuse olulisi determinante. Mõningate rahvakildude esindajate väikeste absoluutarvude tõttu pole sellel vahest erilist tähendust, kuid islamist mööda vaadata ei saa.

Teisele eespool esitatud küsimusele selle kohta, mis juhtus rahvuste, keelte, kultuuride ja religioonidega endises Nõukogude Liidus, kui seal peaaegu terve sajandi jooksul juurutati praktikasse kommunistlikku ideoloogiat, saab rahvastikustatistika andmete põhjal vastata osaliselt. On rahvaid, kes venestati, tehti ateistideks ning kes seejärel kaotasid tõmbe rahvuskeele ja rahvuskultuuri poole. See on täheldatav ka suurte rahvaste (nagu ukraina ja valgevene), mitte ainult väikeste ja nõrkade rahvaste puhul. Migratsioonipoliitika kui üks venestamise hoobasid muutis endises Nõukogude Liidus mobiilseks väga palju inimesi, kes rahvastikurände tuultes kaotasid senise sideme kodukohaga, siirdusid uude keskkonda ning löid tihtipeale segaperekonna. Kujunemas oli tõepoolest propageeritav uus nõukogude rahvas ja tema uut tüüpi nõukogude kultuur – politiseeritud, ajalooliste juurteta, vanade väärtuste lammutamisele rajatud, ateistlik ...

Aastail 2001–2002 tegeles Jaan Tõnissoni Instituut projektiga “Multikultuursus ja muukeelse kooli üleminek kakskeelsele õppekavale”. Selle töö vältel sõnastati olulised tõdemused Eesti nüüdisühiskonna kohta, mida peaks siin käsitletava kontekstis samuti tõsiselt arvestama. 1996. aastal vastu võetud “Eesti põhi- ja keskhariduse riiklikus õppekavas” on lk-l 1971 säte: “Muukeelses koolis on õppekaval lisaroll – aidata kaasa õpilaste päritolumaa kultuuritraditsioonide säilitamisele, toetada nende rahvusliku identiteedi tunnet.” (RT I 1996, 65–69, 2001.) Hinnates selle sätte praktilist tähendust, tõdetakse nimetatud projekti kokkuvõttes, et “tegemist on ilmselgelt ebapiisava käsitluse ja sisuliselt vildaka määratlusega, sest enamike praegustes vene õppekeelega koolides õppivate õpilaste päritolumaa ongi Eesti.” (Multikultuursus 2002: 21.)

Kultuurilise identiteedi kujunemine on mõjutatud sotsiaalsetest, psühholoogilistest ja kultuurilistest faktoritest ning toimub kultuurilise transmissiooni kahel tasandil. Esmane tasand on seotud perekonnaga ja monoetnilise keskkonnaga; teine toimub kõigil ülejäänud tasanditel – hariduses, meedias, kultuuriinstitutsioonides. Eesti tänases olukorras tulekski meie ühiskonna mitmekultuurilisust määrates kõigepealt hinnata, mis on see venekeelne kultuur, kuhu enamik mitte-eestlastest immigrante sulandub. Tõsiselt tasuks pöörata tähelepanu Nõukogude ajal taotletule: kuivõrd jõudis kujuneda ja Eesti näitel ka juurduda uus nähtus – nõukogude kultuur. Ilmselt ei ole mitte ainult Eestis, vaid ka mujal endise NSV Liidu aladel praegu tegemist nõukogude kultuuri areaaliga. Kui see nii ei oleks, on raske seletada, miks mittevenelased muganevad üsna hõlpsalt venekeelse, märgatavalt harvem aga eestikeelse kultuurikeskkonnaga.

II. EESTI ÜHISKONNA MITMEKULTUURILISUS KULTUURIKANDJATE ENESTE HINNANGUTE PÕHJAL

EELARVAMUSLIKKU MITTE-EESTLASTE ENESEIDENTIFIKATSIOONIS

Eestis pole üldjuhul tehtud kultuurilis-sotsioloogilisi uurimusi ega koostatud ülevaateid, kus püütaks iseloomustada siin elavaid rahvusrühmi nende kommete, väärtushinnangute, hoiakute, stereotüüpsete ettekujutuste, tüüpilisemate iseloomujoonte jms põhjal. Oluline oleks, et selliseid enesekirjeldusi koostaksid rahvusrühma liikmed ise, sest see annaks pildi, kuivõrd ja milles mingi rahvusrühm ise arvab end teistest rahvusrühmadest erinevat. Kõrvutades ilmselt stereotüüpseid enesehinnanguid monitooringutulemustega, oleks võimalik järeldada, mil määral on Eesti mitmekultuuriline ning mis on selle mitmekultuurilisuse karakteristikud.

Viktoria Neborjakina (2002: 61–68) on kirjutanud mõnest vene perekonna kasvatus-traditsioonist. Artiklis lähtutakse omamoodi mudelpildist, sest autor tugineb selles paljuski 19. sajandi pedagoogikaklassiku Konstantin Ušinski teesidele. V. Neborjakina meelest iseloomustab kasvatust vene perekonnas kaks olulist joont:

- pürgimus luua perekonnas **soojad, südamlikud ja siirad suhted**, mis ei lase tekkida ühe isiku egoistlikku eraldatust teisest isikust;
- sügavale hingepõhja juurdunud **omapäraselt väljenduv patriotism**, milles paraku paistab välja ka võltsi varjundit.

Niisugustele järeldustele jõuab ta Ušinski mõtete toel, et

- õigused ja kohustused on vene perekonnas määratud väga halvasti, igasuguseid tekkinud küsimusi ei lahendata seal mitte perekonnakoodeksi, vaid vahetu ja sügavalt juurdunud tunde järgi;
- venelastes on tunduvalt rohkem patriotismi, kui nad ise arvavad, kuid samas ka palju kaasasündinud slaavi puudust, mis ahvatleb neid üle mõistuse järgima välismaist.

Tänase Eesti olude seisukohalt on nendes tõdemustes palju küsitavat, sest tegelikult pole väga paljud segaperekondadest pärit, kuid end venelastega identinud inimesed jätkupideva vene kultuuri kandjad. Teiselt poolt on juba mõni põlvkond puhtaid etnilisi venelasi sündinud ja kasvanud üles Eestis, kus ümbritsev kultuuriruum ja poliitilised olud on olnud traditsioonilisest vene kultuuri jätkukeskkonnast vägagi erinevad.

V. Neborjakina tõdeb seda isegi, kirjutades: “Tõenäoliselt erineksid äsja alguse saanud lääne ja vene kultuuritraditsioonide vastastikuse põimumise tingimustes Eestis läbiviidava uuringu tulemused oluliselt mujal tehtud uuringute tulemustest. Tänapäeval, kui multikultuuriline ühiskond on alles arengujärgus, kui peretavasid ja norme revideeritakse, mis on nõnda iseloomulik vene mentaliteedile, suureneb vene lapse sotsiaalse võõrandumise tõenäosus mitmekordselt. Elutingimused nõuavad temalt omadusi, mis on paljus vastupidised rahva kultuuritraditsioonidele.” (*Ibid.*: 64–65.) Nõustumata autoriga selles, et multikultuuriline ühiskond on alles arenemisjärgus (inimühiskond on terve oma ajaloo vältel olnud kogu aeg mitmekultuuriline, küsimus on selle fenomeni teadvustamises), on tema hüpotees tähelepanuväärne.

V. Neborjakina on artiklis öelnud: “Mõistusega Venemaast aru ei saa, ühe mõõduga teda ei mõõda.” (*Ibid.*) Tõene on ilmselt aga ka mõttekäik, et postindustriaalsetes ühiskondades nüüdiskultuurid üldiselt unifitseeruvad. Kuidas on siis lood Eestis? Kas leiab siin, lääne- ja slaavi-õigeusutsivilisatsiooni piirialal kinnitust, et kultuurid jagunevad oma tüpoloogialt läänelikult ratsionaalseteks kultuurideks ning idatüüpi kultuurideks, kus tunnetel, eelarvamustel ja hetkemeeleoludel on oluline tähendus.

Et kaardistada meie ühiskonna mitmekultuurilisuse kvalitatiivseid parameetreid, korraldasin ankeetküsitluse mitte-eestlastest õpetajaile ja üliõpilastele, kelle haridustasemest lähtudes võis eeldada, et küsimusi mõistetakse õigesti ning neile suudetakse anda adekvaatseid vastuseid.

VEEBRUARIS 2003 KORRALDATUD MITTE-EESTI ÕPETAJATE ANKEETIMINE

17. veebruaril 2003. aastal vastasid küsitlusele vene õppekeelega koolide ühiskonna-õpetuse õpetajad. Välja jagati 25 ankeetküsitlust, millest tagastati 22. Küsitlus oli auditoorne ja n-ö eksrompt, vastanuil polnud võimalik omavahel konsulteerida ega kusagilt vastuseid otsida. Küsimustele vastati poole tunni jooksul umbes 4–6 lausega. Enne vastama asumist kommenteerisin ühese arusaadavuse ja selguse huvides küsimuste mõtet. Vastanute hulgas oli kaks meest.

Keskenduti kolmele küsimuste plokile:

- 1) kuidas määrab vastaja enda, oma vanemate ja laste rahvust ning mis kultuuri ta arvab end kuuluvat;
- 2) kuidas kirjeldab vastaja enda kultuuri olmeliste ilmingute eripära, võrreldes eesti kultuuriga;
- 3) kuidas kirjeldab vastaja enda kultuuri etnopsühholoogilist eripära, võrreldes eesti kultuuriga.

Lisaks küsiti vastaja arvamust selle kohta, kas Eesti ühiskond on mitmekultuuriline ning mida tuleks Eesti haridussüsteemis sellega seoses tingimata arvestada.

Saadud andmestikku on kasutatud kui käesoleva uurimuse baasi, mida kolme järgmise ankeetküsitlustega on kinnitatud või laiendatud.

TABEL 4. VEEBRUARIS 2003 ANKEEDITUD ÕPETAJATE ETNILINE ENESEIDENTIFIKATSIOON

Vastaja rahvus	Vastaja isa rahvus	Vastaja ema rahvus	Vastaja lapse rahvus	Vastanute hulk
1) venelane	venelane	venelanna	venelane	16*
2) venelanna	mari	mari	venelane	1
3) venelanna	venelane	eestlanna	eestlane	1
4) venelanna	venelane	ukrainlanna	venelane	1
5) venelanna	venelane	mordvalanna	–	1
6) ukrainlanna	ukrainlane	juut	venelane	1
7) osseet	osseet	venelanna	venelane	1

* Kahel vastanul ei olnud lapsi ning ühe lapse isa rahvuseks oli märgitud poolakas. Sama isik, kelle lapse isa oli poolakas, andis teavet ka oma vanavanemate kohta: tema vene rahvusest isa ema oli eestirootslanna ning isa venelane, vene rahvusest ema isa oli venelane ning ema poolatar.

VASTANUTE KULTUURILISE KUULUVUSE ENESEHINNANG

Enda kultuurilise kuuluvuse määramiseks oli ankeedis ühe võimalusena pakutud ka nõukogude kultuur. Kuueteistkümnest n-õ 100% venelasest (mõlemad vanemad venelased) arvasid end vene kultuuri kuuluvaks kaksteist. Üks pidas end seetõttu, et on sündinud Eestis, vene-eesti kultuuri kuuluvaks ning üks väitis, et kuulub enda arvates vene kultuuri, ent kui ta õppis Leningradis, siis pidasid teised teda eesti kultuuri kuuluvaks. Kaks respondenti arvas, et nad kuuluvad nõukogude kultuuri.

Tabelis 4 märgitud vastanuist väitsid teine, neljas, viies ja kuues, et nad kuuluvad vene kultuuri; kolmas arvas, et kuulub sega- (nõukogude) kultuuri ning seitsmes pidas end vene (nõukogude) kultuuri kuuluvaks.

Huvitav oli teise vastanu (maridest vanemate tütar, kes pidas ennast ja oma last venelaseks) suuline kommentaar, et rahvusliku ja kultuurilise kuuluvuse küsimus oli neil perekonnas lausa eraldi arutluse all olnud: olevat “ükskord istunud üheskoos maha ja arutatud seda küsimust”.

Ehkki küsitluses osalenute arv ei olnud suur, lisab vastustele kaalu see, et kõik olid kõrgharidusega spetsialistid, kes nende küsimustega oma igapäevatoos n-õ professionaalselt kokku puutuvad. Sestap ei ole tegu juhuvastustega, vaid kaalutletud ja argumenteeritud tõdemustega. Vastanud olid mitmelt poolt Eestist – nii Tallinnast, Ida-Virumaalt kui ka Pärnust. See, et puhastest etnilistest venelastest tervelt 25% ei identinud end tingimusteta vene kultuuri kuulujatega, vaid tegid seda kahel juhul mööndustega ning kahel juhul pidasid õigemaks arvata end nõukogude kultuuri kuuluvaks, näitab, et **nõukogude kultuuritüüp jõudis poole sajandiga siiski sedavõrd välja kujuneda, et on praegusaja põlvkonnas variandina konkurendiks ka puhaste etniliste taustadega inimeste kultuurilisel enesemääramisel.** Meie küsitluses kinnitavad seda kolmanda ja seitsmenda vastanu määrangud. Asjaolu, et segarahvustastega teine, neljas, viies ja kuues vastanu peavad end vene kultuuri kuuluvaks, ei näita vene kultuuri tugevust, vaid pigem vastanute eneste hoidumist marginaalsete isiksuste hulka sattumast.

Tervikuna kinnitab andmestik mitte-eestlaste puhul ilmnevat tendentsi: väikerahvustest inimesed assimileeruvad venelaste hulka (teine, kolmas, neljas ja viies ning lapse rahvuse määramise näol ka kuues ja seitsmes vastanu).

Edasi sisaldas ankeet kolme lühikest küsimuste plokki (olmelis-kultuurilised, etnopsühholoogilised ja situatsioonihinnangulised), kus sooviti saada teada, kas ning millistena teadvustavad mitte-eestlased oma kultuuri erijooni, võrreldes eesti kultuuriga. Vastustest peaks ilmne ühelt poolt, millistena tajuvad siin elavad mitte-eestlased eesti kultuuri olulisemaid jooni, ning teiselt poolt, mil määral on nende ettekujutused nii enda kui ka eesti kultuurist stereotüüpsed. Küsitlust sisse juhatades ei pakkunud korraldaja välja vastusevariante ega konsulteerinud-suunanud vastamist peale hüpoteetilise väite, et ehk on eesti ja teiste Eestis esindatud kultuuride näol tegemist nõukogude ühiskultuuriga. Nimetatud vihje oli antud selleks, et näha, kui aldis on vastajad identima end nõukogude, aga mitte mõnesse rahvuskultuuri kuulujatega.

Vastustes respondendid kas kirjeldasid oma kultuuri vastavaid jooni või püüdsid võrrelda mõningaid iseloomulikke olmelis-kultuurilisi jooni eesti kultuuriga. Allpool on väljakirjutused ankeetides esinenud arvamustest ning hinnangutest. Vastuseid on vaadeldud kolme rühma kaupa:

- vene kultuuri kuuluvad venelased,
- vene kultuuri kuuluvad segapäritolu respondendid,
- nõukogude kultuuri kuulujad.

Sellise rühmitamise eesmärk oli jälgida, kas n-ö puhta vene kultuuri, selle kokkulepitud vormi ja nõukogude kultuuri kandjate arvamustes ning hinnangutes peegeldub eripärasid. Nii väikese valimi puhul saaksid kõne alla tulla ainult reljeefsed ilmingud. Samas tuleb praegustes Eesti rahvastikuoludes korraldatud küsitluses väärtustada väga kõrgelt iga inimese vastust ning pole põhjust pidada suuremat valimit oluliselt informatiivsemaks.

OLMELIS-KULTUURILISED HINNANGUD

Üks komplekt küsimusi oli orienteeritud sellele, et teada saada, millised on vastanute arvates nende kultuuri välised, nn olmelis-kultuurilised eripärad teiste kultuuridega, eestkätt eesti kultuuriga võrreldes. Olen seisukohal, et inimrühmade olmelis-kultuurilised erinevused sõltuvad peamiselt vahetutest välistest oludest ning tingimustest. Pelgalt nende põhjal pole õige inimeste ja inimrühmade kultuuriliste erinevuste kohta kuigi sügavaid otsuseid langetada. Nii on ajaloos eesti rahvuse seeski olnud olulisi etnograafilisi toitumis-, rõivastumis-, töötgemis- jms eripärasid (nt kas või meie kirevad rahvarõivad). Olmelis-kultuurilised erinevused võivad olla tingitud east, rahalistest võimalustest, haridustasemest, moest ning need võivad ajas üsna kiiresti muutuda. Eesti praegune ühiskond on võinud tõdeda, kuidas meie muutunud kaubavalik, rahalised võimalused, ideede ja eeskujude vaba levik jms on vähem kui ühe inimpõlve jooksul teiseks muutunud meie olme- ja eluasemekultuuri, toidusedelit, vaba aja veetmise viise ja muudki meie igapäeva elu välises küljes. Sellele vaatamata ei tavatse me rääkida eesti kultuuri põhialuste muutumisest.

Ankeedis esitati selles plokis kolm küsimust (küsimused olid vene keeles).

1. Mille poolest erineb teie meelest igapäevane toitumistava teie kultuuris igapäevasest toitumistavast eesti kultuuris?
2. Mille poolest erineb teie meelest rõivastumismood teie kultuuris rõivastumismoest eesti kultuuris?
3. Kas teie meelest erineb teie kultuuri olme eesti kultuuri omast?

Toit

Venelased, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Vene menüüsse kuulub kohustuslikuna supp, harvem kala.
- Retseptuuri ja toiduvalmistamisviiside erinevused. Mitmed vene road on üle võetud Eesti kööki ja vastupidi.
- Erinevusi pole. Meie peres süüakse hea meelega mulgikapsaid ja räimi.
- Toitumistüübi määravad praegu rohkem majanduslikud võimalused ning poes saada olevad kaubad, st toitumine on euroopalik.
- Eestlased tunduvad söövat rohkem juurviljasalateid, kala (peamiselt kilu, räime, lesta), küpsetisi, jookidest tarvitavad õlut, kalja ja kohvi. Venelased eelistavad liha, juurvilja, piimatooteid ning kohvile teed.
- Toitumistavade erinevus esines ajaloos. Venelastele oli iseloomulik rikkalik, kuid lihtne toidulaud. Talupojakeskkonnas jälgiti sööjate tähtsust. Praegusel ajal kaotab Vene köök oma eripära.
- Erinevused on väga väikesed. Näiteks ei söö me verivorsti, vähem kui eestlased sööme pooltooteid ja hamburgereid. Kuid see on rohkem maitse ja rahakoti küsimus. Rahakoti ja tervislikkuse tõttu ei söö me enam ka mõningaid Vene toite.
- Meil pole kombeks süüa verivorsti ega mulgikapsaid, lapsed ei taha ka aedvilja-piimasuppe.

- Vene köögis ei käi kokku kala ja piim nagu Eesti köögis. Mulgikapsad on Eesti toit. Eestlased söövad lõunaks suppi ja magustoitu, kuid venelastel on kombeks süüa suppi, praadi ja magustoitu.
- Vahed on väikesed. Meie perele on vastuvõetavad kõik toidud ning vahet me ei tee.
- Mingit vahet pole, sest kultuurid on segunenud, seda ei saa nimetada puhtaks vene kultuuriks. Mina ja vanemad oleme elanud kogu elu Eestis. Võib-olla on venelastel söömiskultus.
- Erilisi vahesid igapäevases toitumises ei näe.
- Vene köök on vaheldusrikkam. Kasutatakse rohkem vürtse. Olulisi vahesid siiski pole. Venelastele on tähtsam toit ise, eestlastele serveerimine.
- Mitte millegi olulise poolest. Tegemist on Euroopa köökidega, milles on vaid mingeid rahvuslikke nüansse, mis pole aga enam kuigi olulised, sest kõikjal maailmast pärit olevate toiduainete rikkus kauplustes võimaldab eemalduda rahvuslikust köögist. Me pürgime ju Euroopasse.

Segapäritolu vastanud, kes arvasid end kuuluvat vene kultuuri.

- Eestlased söövad rohkem juurvilja, kapsast, kaalikat, porgandit jne. Venelased söövad rohkem leiba, liha, kartulit. Mõlemad armastavad kala ja piimatooteid.
- Vene köögi toit on teravamaitsemisem, palju on tomatit ning pipart. Pole kastmeid, hapukapsast, räimi. Kuid üldiselt on erinevused väikesed, kuna meid ühendab kas linna- või maatuüpi elustiil. Mina kuulun linnatuüpi: võileivad, piima- ja juurviljatoidud, vähe esimesi roogi.
- Erilisi vahesid igapäevases toitumises pole. Erinevus on peolaudades. Võib-olla on eestlaste toit kaloririkkam.

Vastanud, kes määrasid end (ka) nõukogude kultuuri kuuluvaks.

- Vene toitumistavasid iseloomustab rikkalikkus ja lihtsus, Eesti toit on lihtne ja valitud.
- Eestlased tarvitavad toiduks rohkem rasvast ja tugevat toitu.
- Rikkalik toidulaud, mitu rooga, suur hulk lihatoite ja küpsetisi.
- Minu kultuur ammutab mitmest allikast: Vene, Nõukogude, maailma, Eesti köögist. Eesti kultuur ammutab iseendast. Praegu ta eitab katastroofiliselt igasugust seotust vene (nõukogude) kultuuriga ja ameerikastub.
- Eestlased pööravad tähelepanu nn rahvuslikele roogadele. Seni ajani tarvitatakse neid toite pidevalt, samas tundub mulle, et vene kultuuris niisugust prioriteetset valikut toitumisel ei ole.

Kokkuvõte

Vastused erinevad üksteisest selle poolest, et osa neist algab (või isegi piirdub) selge tõdemusega selle kohta, kas toitumistavadel on vahet või pole. Teine osa püüab kirjeldada ainult oma kultuuri toitumise eripärasid, kolmandad esitavad võrdlusena ka eesti toitumistavade kirjeldusi. Rohkem kui poolte respondentide vastustes sisaldub arusaam, et eesti ja mitte-eesti kultuuride toitumistavades tänapäeval vahesid peaaegu pole. Määravad on rahalised võimalused ja toiduvalik poes. On toimunud ja toimumas vastastikune lähenemine ning ollakse mõjutatud euroopalikust köögist.

Oma kööki kirjeldades leitakse, et selles on rohkem liha, vürtse, tomatit, pipart; joogina eelistatakse teed kohvile. Toidulaud on külluslik, inimeste hoiak toidusse kultuslik.

Eesti kööki kirjeldatakse kui rahvatraditsioonidest kinni pidavat, kuhu kuuluvad eelkõige mulgikapsad ja verivorst. Usutakse, et eestlased söövad rohkem kala, piimatooteid ning aed- ja juurvilju. Eesti toidusedelit kujutatakse ette kaloririkkamana. Eestlased eelistavad teele kohvi, neile on toitumise puhul oluline väline külge. Ilmselt esineb selles ettekujutuses paras annus stereotüüpsust, sest eestlaste eneste toitumine on muutunud.

Huvitav on, et end nõukogude kultuuritüübiga sidunud respondentidest ei väitnud mitte ükski vahede puudumist enda ja eesti toitumiskultuuris. Ent toitumiskultuuri käsitlevatele küsimustele antud vastuste põhjal tervikuna on väga raske näha Eesti ühiskonnas valitsevaid olemuslikke kultuurierinevusi. Enamiku respondentide mõtted räägivad toitumiskultuuri samatüübilisusest ning unifitseerumisest.

Rõivastumine

Venelased, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Venelased pööravad rohkem tähelepanu välimusele. Eestlased riietuvad vabamalt ja kannavad erinevamaid rõivatüüpe.
- Praegusel ajal vahesid pole.
- Vahesid pole. Kõik sõltub rahakotist.
- Kui jutt pole rahvarõivastest, siis vahesid pole.
- Eestlaste riietus on rangem, toonidelt tagasihoidlikum. Ehted on hõbedast. Venelased kannavad eredamaid rõivaid mingisuguste ehetega. Kui perel on võimalusi, siis näeb riietus välja rikkam. Eelistatakse kuldehteid.
- Praeguseks on vahed kadunud, eriti noorte hulgas.
- Venelastel on rõõmsam, värvidelt mahlakam. See on maitse ja meeleolu küsimus.
- Igapäevases olukorras pole vahesid märgata.
- Eesti kultuuris ei pöörata rõivastele nii palju tähelepanu kui vene kultuuris. Eestlaste rõivad on erksamad ja kergemad, venelastel rahulikumad ning konservatiivsemad.
- Me ei kannu mitte niivõrd seda, mis on moes, vaid mis on mugav ja soe.
- Ei näe vahesid.
- Eestlaste riietuses esineb sagedamini rahvarõivaste motiive.
- Eestlaste riietumismood on vaoshoitud, ilma liialdusteta, korrektne. Vene rõivakultuuris tuleb ette kaunistustega ülepakkumist.
- Mulle on alati meeldinud Eesti mood – lihtne ja samas elegantne, korrektne ja igas olukorras mugav. Vene mood on ekstravagantsem, pole mõeldud enamikule kandmiseks.

Segapäritolu vastanud, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Ei näe vahet, kuid eesti naised tarvitavad vähem kosmeetikat.
- Vahed on: venelastel karusnahad, eestlastel kootud mütsid. Ei oska seda seletada, kuid tunnetad seda, kas sinu ees seisab eestlane või venelane.
- Olulisemad vahed on noorte riietuses. Vene noored riietuvad klassikalisemalt, eelistades nn unisex-stiili. Eesti noortele on omane hipistiil – hallid toonid, kotilõikelised rõivad, rohmakad jalanõud, seljakotid jne.

Vastanud, kes määrasid end (ka) nõukogude kultuuri kuulujaiks.

- Kui venelastele on iseloomulik vaba stiil, eredad toonid, siis eestlased eelistavad halli, sinist ja musta. Eestlased eelistavad ranget stiili.
- Meie kultuuri rõivastumisstiil on kallid ja mitmekesine. Eesti rõivastumisstiili iseloomustab originaalsus.
- Minu kultuuris eelistatakse kallist rõivastust, julgeid ja eredaid värve, kuid lähedust klassikalisele stiilile. Sünteetilistele eelistatakse naturaalseid materjale (nahk, karusnahk). Sära ja kallid ehted.
- Minu kultuuri mood on range, vaheldusrikas, paraaditsev, rikas. Eesti kultuuris riietutakse lihtsalt ja mugavalt, mitte eriti silmatorkavalt, igapäevaselt – ja see stiil meeldib mulle rohkem kui enda kultuuri oma.
- Nüüdisühiskonnas erilisi vahesid riietumisel ei ole.

Kokkuvõte

Vastuste hulgas domineerib oma ja eesti kultuuri rõivastumismoe võrdlus, mis muutub sisuliselt vastandamiseks. Neid, kes arvavad, et rõivastumises kultuuride vahel vahesid pigem pole, on vähem kui toitumise puhul.

Vastanduvad venepärane rõivastumine (kallis, ere, ehetega kaunistatud) ning samas klassikaline ja eestipärane riietumine, mis on vabam, toonivaesem, vähem ehitud, korrektne, mugav, sisaldab rahvarõivaste elemente. Ehkki näiliselt tehakse rõivamoos oma ja vööra vahel selgemat vahet kui toitumistavades, on respondentide arvamustes siin rohkem vasturääkivusi. Kui üldiselt peetakse eestlaste rõivaid toonivaesemaks, väidab üks vastanu, et just eestlaste rõivad on erksamad ning venelastel rahulikumad; kui enamik arvab, et vene mood on lähedane klassikalisele stiilile, siis üks vastanuist peab seda pigem ekstravagantseks; vastupidi enamiku seisukohale on ühe vastanu meelest venelaste stiil vaba jne. Nagu toidukultuuri puhul rõhutavad rõivastumise erinevusi kõige selgemalt need, kes on arvanud end nõukogude kultuuri kuuluvaks või sellega seotuks – kui vene kultuuri kuulujatest pidasid umbes pooled õigemaks väita, et vahed on tähtsusetud, siin nõukogude kultuuriga seotuses oli selliseid üks viie hulgast.

Säärane olukord ei viita mitte niivõrd rõivastumiskultuuri erijoontele, kuivõrd maitse-eelistustele. Nendegi eelistuste puhul on vaja tähele panna järgmist: toitumise puhul räägiti küll sellest, et mitte-eestlased söövad ka eestipärast toitu, ent polnud öeldud, et seda kuidagi eriti hinnatakse; riietumiskultuuri puhul on kaks respondenti väitnud, et Eesti mood meeldib neile (rohkem). Pigem oleme siin tunnistajad sellele, kuidas Eesti ühtne sotsiaalkultuuriruum soodustab ka rõivastumises erineva etnilise päritoluga inimestel teineteiselt midagi õppida ning üle võtta. Maitse-eelistused on muutumas.

Olme

Venelased, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Eestlased soovivad elada oma majas. Venelased riputavad vaipu seintele.
- Venelased pööravad rohkem tähelepanu välisele, eestlased on põhimõttelisemad.
- Arvan, et eesti perekond on suhtlemises suletum.
- Olme sõltub suuresti sotsiaalsetest tingimustest ja regioonist, kus elatakse.
- Minu kultuuri inimesed veedavad rohkem aega kodus, sest vaba aja veetmise võimalusi on vähevõitu.
- Vahed muidugi on, kuid kuna assimilatsiooniprotsess toimib, siis seda, mida vanemad pole mingitel põhjustel lastele edasi andnud, viimased ka ei tea. Seetõttu on minu poeg juba vähem seotud venepärase olme ja mentaliteediga, kuigi ta vene kultuuri ja kirjandust teab ning armastab. [Nõnda vastas end venelannaks pidanud respondent, kelle üks vanaema oli rootsieestlanna ja üks vanaisa poolakas ning kes oma poja rahvuseks märkis poolakas. – S.V.]
- Arvatavasti vahed on. Mulle meeldib eestlaste individuaalelamu: väga korralik kodu, ilus ja hooldatud õu. Kahjuks pööravad venelased sellele vähe tähelepanu.
- Venelastel on tugevasti arenenud asjade kultus.
- Arvan, et vahet pole.

Viies ankeedis oli sellele küsimusele vastamata jäetud. Üks vastamata jätnuist oli venelanna, keda Leningradis õppimise ajal oli peetud eesti kultuuri kuuluvaks.

Segapäritolu vastanud, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Erilisi vahesid ei ole. Võib-olla venelased käivad rohkem oma vanematega läbi.
- Erinevusi ei ole.
- Ma ei ole oma kolleegide ega naabrite olmega tuttav.

Vastanud, kes arvasid end kuuluvat (ka) nõukogude kultuuri.

- Muidugi on vahed. Eestlaste olme on lihtne, originaalne, varjatud. Vene olme on kallid, mastaapne, avatud.
- Minu kultuuris õdususe loomine, kus iga pisiasja on tähtis ning mida rohkem pisiasju, seda parem.
- Minu kultuuris söömiskultus. Minu olme on läbi imbutatud soovist ära elada olukorras, kuhu mind on pandud. Palju pisiasju. Eesti kultuuris seda kõike pole. Toit pole seal peamisel kohal. Eesti olme on rahulik, tagasihoidlik, pole hirmu.

Kahes ankeedis ei olnud sellele küsimusele vastatud.

Kokkuvõte

Olmele antud hinnangud erinevad põhimõtteliselt toitumis- ja rõivastumiskultuuri hinnangutest. Ainult üks vene kultuuri kuuluv vastanu ning kaks kolmest vene kultuuri kuuluvast segapäritolu vastanust väitsid, et eesti ja vene kultuuri olmes erinevusi ei ole. Enamik kirjeldas olmeid erinevana. Tervelt kolmandik vastanuist jättis sellele küsimusele aga hoopis vastamata, sealhulgas viis neljateistkümnest end vene kultuuri kuuluvaks pidanud vene päritolu inimesest.

Vastused on seejuures eklektilised: "Eestlased soovivad elada oma majas. Venelased riputavad vaipu seintele." Ei vastata ka mitte ainult olme, vaid muudegi tunnuste kohta (nt perekonnasuhted, toidutavad). Võib-olla ei mõistnud kõik vastanud, mida olme all silmas pidada, või osutub teistegi puhul tõeks ühe küsitletu tõdemus: "Ma ei ole oma kolleegide ega naabrite olmega tuttav."

Tähelepanu väärib vastus, milles kõneldakse toimuvast assimilatsioonist ning kirjeldatakse, kuidas rahvuslik kaob. End nõukogude kultuuriga seostanud respondentidest rõhutasid kolm selgelt olmeerinevusi, kaks jätsid küsimuse vastamata.

ETNOPSÜHHOOLIGILISED HINNANGUD

Järgmine küsimuste plokk on eelmisest märksa olulisem, sest see puudutab etnopsühholoogiat, mis pole välismõjutustele ega muutustele niivõrd avatud. Selles kvaliteedis peaks rohkemal määral peegelduma n-õ rahva hing ja stereotüübid, mis juhivad inimese käitumist sotsiaalses keskkonnas.

Sellesse küsimuste plokki kuulusid järgmised küsimused.

1. Mille poolest erinevad teie meelest laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris samadest põhimõtetest eesti kultuuris?
2. Kas on vahesid inimestevahelises suhtlemises teie kultuuris ja eesti kultuuris? Kui jah, siis millised need on?
3. Kas teie kultuuris ja eesti kultuuris on vahesid väärtushinnangutes? Kui on, siis millised need on?
4. Milline on religiooni tähtsus teie kultuuris?

Ka küsimus selle kohta, millised on respondendi kultuurile iseloomulikud pühad/tähtpäevad, kuulub pigem etnopsühholoogia valdkonda.

Laste kasvatamine

Venelased, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Arvan, et erilisi vahesid ei ole. Ühte viisi kasvatatakse korralikkust, austust vanemate vastu, tööarmastust, vastutustunnet. Mulle tundub, et eesti perekonnas pannakse kõik iseloomulik enne neljandat eluaastat paika sihikindlamalt (on teada, et alates neljandast eluaastast kasvatab inimene end ise).
- Tundub, et vahed tulenevad kasvatus eesmärkidest. Arvatavasti tahavad kõik vanemad, sõltumata rahvusest, et nende lapsed kasvaksid terved, targad, head, viisakad.
- Eesti kultuuris ollakse laste suhtes liberaalsemad.
- Lapsed on minu kultuuris suhtlusaltimad, teiste vastu heasoovlikud, sagedamini kasutame sõnu *ei tohi*. Arvatavasti peame rohkem vajalikuks arvestada teiste arvamust. Eestlased on majanduslikumad, rohkem orienteeritud läänele. Kogu aeg võrdlevad nad end Soomega. Vene kultuur tugineb rohkem iseendale.
- Minu arvates on kasvatus vene kultuuris autoritaarsem, vanemad valvavad laste järele rohkem.
- Meie peres rahvusküsimus kasvatuses eriti ei ilmne, kultuuride väärtustele vaadatakse maailma tasandilt. Täiskasvanutel on palju sõpru – kõik eri rahvustest. Lastesuhklus on rohkem piiratud venekeelse keskkonnaga. Ma seostan seda sellega, et eesti perekondades kasvatakse viimastel aastatel lastesse arusaamist, et sõnad *venelane* ja *halb* on sünonüümid.
- Meie lapsed on rohkem avatud eesti laste poole kui eesti lapsed venelaste poole. Eesti väikelaste emad ei luba neil liivakastis vene lastega mängida. Vene emad on emotsionaalsemad, eestlased on rahulikumad. Vene emad teevad lastele kogu aeg märkusi (seisa sirgelt, istu korralikult, ära räägi valjusti jne), eesti emad mitte.
- Eesti peredes on laste kasvatamine vabam, vähem on keelamist ja vanemate survet lastele.
- Minu meelest ei erine kasvatusprintsipiidid mitte millegi poolest, vahed on üksnes meetodites.
- Eesti lapsevanemad suhtuvad kasvatusse rahulikult; ei sunni lapsi riietuma, ei tee neile märkusi, lubavad kõike. Kui ema teeb lapsele märkusi, tõstab häält, sakutab neid – siis see on venelanna.
- Eesti vanemad suhtuvad laste kasvatamisesse kergemalt, lapsi riietatakse kergemalt, vahel tundub, et lapsed on jäetud iseenese hooleks. Lasteaedades on rohkem haigestumisi eesti lastel.
- Minu arvates suhtutakse eesti kultuuris lastesse hoolivamalt. Nende peale ei tõsteta häält, kõneldakse rahulikult, püütakse neile anda mitmekülgne ja hea haridus. Venelased suhtuvad lastesse palju rangemalt, kuid haridust püütakse anda ikka võimalusi mööda (seoses tasulise haridusega).
- Ei erine mitte millegi poolest. Kuid kasvatuses toetub igaüks koduse kultuuri põhiseisukohtadele.
- Eesti kultuuris õpetatakse lapsi rangelt reegleid järgima. Vene peres on laps vabam, on rohkem tundeid.

Segapäritolu vastanud, kes arvasid end kuuluvat vene kultuuri.

- Eestlastel pole võõraste juuresolekul hellust. Venelased ei häbene hellitada last, kuid võivad tema peale ka karjuda.
- Venelastel on kasvatus autoritaarsem. Eestlased pööravad laste käitumisele vähem tähelepanu – nad on lojaalsemad, taluvamad, demokraatlikumad. Kodused traditsioonid on neil tugevamini välja arenenud, kuigi on ükskõiksust, külmust, vaoshoitust, vähe emotsioone. Meie oleme vastandid – kõik emotsioonid on näkku kirjutatud.
- Eesti keskkonnas on kasvatus vabam, vähem usalduslik. Vene peredes on vanemad ja lapsed rohkem omavahel sõbrad.

Vastanud, kes määrasid end (ka) nõukogude kultuuri kuuluvaks.

- Kui vene keskkonnas peavad lapsed alluma täiskasvanutele, vanematele, siis eesti keskkonnas suhtutakse lastesse kui võrdsetesse. Suhted õpetajate, lastevanemate ja laste vahel on usalduslikumad.
- Nagu mulle tundub, on vahed vaid lastevanemate kasvatuses, suhtumises lastesse perekonnas. Mulle tundub, et vene perekonnas on see nõudlikum, isegi jäigem, arvestatakse lapse edasist võitlust tulevases n-õ hirmsas maailmas. Aga eesti perekonnas pööratakse minu meelest kasvatusel ja haridusele vähem tähelepanu.
- Meie kultuuris on lastekasvatuse põhimõtted headus, ausus, avatus, tagasihoidlikkus, hool, kuid puudub konsolideerumise põhimõte. Eesti kultuuris on konsolideerumine, püüdlemine hariduse poole, kinnisus.
- Minu kultuuris peavad lapsed oma vanemaid austama (või seda austust üles näitama), Ukrainas vanemaid teietatakse. Lapsed alluvad vanemate tahtele tingimusteta. Lapsed sõltuvad vanematest pikka aega ning vanemad ei taha neid ära lasta, kaotada nende üle oma juhipositsiooni.
- Erinevused on kardinaalsed. Minu kultuuris on range kontroll laste kasvatuse üle, vanemate inimeste ja hariduse austamine. Eesti kultuuris on vaba käitumine – vanemate sekkumatus haridusse, pinnapealsed teadmised juhul, kui asi ei puuduta eesti kultuuri.

Kokkuvõte

Laste kasvatusest kõneldes on vastajad märksa sõnaohtramad kui eelmise ploki küsimustele vastates. Vastusetüüpidest esineb vaid üksikuid lakoonilisi jah/ei tõdemusi, tegemist on pikemate võrdlustega selle kohta, mis kasvatusvõtteid ning põhimõtteid ühes või teises kultuuris rakendatakse. Üsna selgelt joonistub välja laste kasvatamise põhiline vahe eesti ja mitte-eesti peredes. Eesti peredes on kasvatus liberaalsem, ent suletum, külmem, rahulikum, laps on võrdne. Mitte-eesti peredes on kasvatus emotsionaalsem, autoritaarsem, ent ka avatum, kärarikkam, laps on alluja. Eesti pered suhtlevad vähem, mitte-eesti pered on vastupidi suhtlemisaltid.

Kasvatuse eesmärgid on mõlemal poolel sarnased: kasvatada lastes tööarmastust, korralikkust, vastutustunnet, headust ja viisakust; hoolitseda, et nad oleksid terved ning saaksid hea hariduse. Puuduvad separatismihõngulised kasvatuse eesmärgid, kuigi eestlaste kohta väidetakse ja oletatakse mitmel puhul, et nemad kasvatavad lastes teatavat natsionalismi ning mitte-eestlastesse ning venepärasesse halvemini suhtumist. Eestlaste puhul toonitatakse veel silmatorkavat orienteeritust läände. Need vahed pole siiski põhjustatud mitte niivõrd kultuurierisustest nagu rahvuslikud traditsioonid. Kõik olemuslik on ju põhimõtteliselt ühine nii eesti kui mitte-eesti laste kasvatamisel. Vahed, mida respondendid on alla kriipsutanud, on inimeste ja kasvatuse emotsionaalsuses.

Huvi pakkuv on see, et keegi ei jätnud sellele küsimusele vastamata, mistõttu laste kasvatamist võib pidada inimeste jaoks tähtsaks küsimuseks, mille kohta kõigil on ka oma aramus. Nagu eelmises plokis tuleb ka siin ette vastuseid, mis on enamiku suhtes kardinaalselt vastupidised. Nii vastandub teistele üks vastus, milles peetakse laste kasvatamist eesti peredes hoolivamaks. Teises vastuses väidetakse erinevalt n-õ pealiinist, et just eesti peres ollakse kasvatuses rangemad ja vene peres vabamad.

Oluline on tõdemus, et eestlastel on kodused traditsioonid tugevamini välja arenenud. Kogu kodune keskkond teeb seal järelkult oma tööd ning lapsevanema roll on sellele kaasa aitav, mitte tsentraalne ja kõikehaarav nagu vene kodus. Ka (stereotüüpsed?) arvamused, nagu tähtsustaksid vene pered haridust rohkem kui eesti pered, on olulised, et mõista teisi selle küsimuste ploki vastuseid ning edasisi hinnanguid vajadustele, mida eesti haridussüsteem

peaks mitmekultuurilisuse oludes arvestama. Erinevalt kultuurilis-olmelistest tunnustest pole lastekasvatuse küsimuses tendentsi hinnata ka enda omast erinevat eesti kasvatustüüpi ega püüdu sealt eeskujuga võtta. Samas on küllalt reljeefselt esile tõstetud, et kasvatuse eesmärgid on siin ühiskonnas elavatel inimestel samad – seda ei vaidlusta keegi. Kõigele vaatamata on siiski tegemist selgelt vahet tegeva tunnusega, millest pigem hoitakse kinni kui soovitakse segunemist.

Inimestevahelised suhted

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Venelased on loomult külalislahked – seda ütlevad ka eestlased.
- Jällegi sõltub inimesest, kuid venelased on minu meelest siiramad, avameelsemad, avatumad, valmis aitama kuni viimase loovutamiseni.
- Venelased on väga uudishimulikud, armastavad ronida teiste asjadesse.
- Erinevusi pole. Eestlased on siiski vaoshoitumad, kinnisemad.
- Venelastel on rohkem kalduvusi külluslikkuse poole, kollektiivsuse poole suhetes, nn köögijutud.
- Kõigist kultuuridest pärit inimeste jaoks on (Piibli) kümnel käsul möödapääsmatu väärtus. Need, kes on üles kasvanud Nõukogude ühiskonnas, on jäänud kriitilisele suhtumisele vaatamata selle väärtuste suhtes hingelt internatsionalistideks.
- Meie lapsed on rohkem avatud eesti laste poole kui eesti lapsed venelaste poole. Eesti väikelaste emad ei luba neil liivakastis vene lastega mängida. Vene emad on emotsionaalsemad, eestlased on rahulikumad. Vene emad teevad lastele kogu aeg märkusi (seisa sirgelt, istu korralikult, ära räägi valjusti jne), eesti emad mitte.
- Vene inimesed on kollektiivsemad, käivad tihti üksteisel külas. Venelased on avatumad.
- Venelased on avatumad ja ligipääsetavamad kui eestlased.
- Venelased on emotsionaalsemad, külalislahkemad. Muret ja rõõmu elatakse koos läbi. Eestlased on oma emotsioonides vaoshoitumad, külmad.
- Ma ei tunne eestlaste vahel valitsevaid suhteid. Kuid see, et eestlased on vähem emotsionaalsed, on ilmne. Tihti on nii, et üks venelane saab ühe eestlasega suhelda, kuid kui on kaks eestlast koos, siis on nad ägedad natsionalistid.
- Minu arvates suhtutakse eesti kultuuris lastesse hoolivamalt. Nende peale ei tõsteta häält, kõneldakse rahulikult, püütakse neile anda mitmekülgne ja hea haridus. Venelased suhtuvad lastesse palju rangemalt, kuid haridust püütakse anda ikka võimalusi mööda (seoses tasulise haridusega).
- Eesti kultuuris on inimestevahelised suhted piiratamad (palju vaoshoitust, üksikmajapidamisi). Venelased on seltskondlikumad, südamlikumad.
- Venelased on emotsionaalsemad, avatumad.

Segapäritolu vastanud, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Vene ühiskonnas on rohkem ühtsust, soojust, toetamist.
- Eestlased tahavad oma asju teiste kätega korda ajada.
- Eestlased on venelastega võrreldes ükskõiksemad, ümbritsevate suhtes jahedamad, vähem suhtlusaltid. Venelased on jämedamad ja agressiivsemad kui eestlased.

Vastanud, kes arvasid end kuuluvat (ka) nõukogude kultuuri.

- Eestlased on oma tunnete väljanäitamisel vaoshoitumad kui venelased. Sellele vaatamata on venelaste keskel kombeks teietada, eestlased suhtlevad omavahel kui võrdsed.
- Arvan, et vahed on olemas. Oma perekonna kogemuse põhjal võin öelda, et ema sugulased suhtuvad üksteisesse jahedalt, traditsiooniliselt. Loomulikult käiakse läbi, kuid rohkem selle pärast, et nii on vaja. Sugulased isa liinis suhtuvad üksteisesse veidi

teisiti – on hoolitsevamad, siiramad. [Respondendi isa on venelane, ema eestlanna, laps eestlane. – S. V.]

- Vahed on olemas. Mulle tundub, et venelaste omavahelistes suhetes on rohkem kannatlikkust, headust, avatust. Eesti kultuuris on rohkem arenenud hoolitsus laste eest.
- Minu kultuuris on rohkem avatust, südamlikkust, suhtlusvalmidust, külalislahkust, valmidust eneseohverduseks. Kergelt satutakse masside mõju alla.
- Vahed pigem on, kui et neid ei ole. Eestlased on kinnisemad, rahulikumad, emotsioonideta. Minu kultuuri inimesed on emotsionaalsemad, elavamad, soojemad. Siit ka vahed suhetes.

Kokkuvõte

Sarnaselt hinnangutega erinevuste kohta laste kasvatamisel väidavad kõik respondendid peale ühe, et vahed inimestevahelistes suhetes on olemas. Samas ei kirjeldata neid vahesid mitte niivõrd kultuurierisuste, st rahvuslike traditsioonide vms kaudu, vaid peamiselt inimeste emotsionaalsuse kaudu. Pigem on õige toetada ühe respondendi arvamust, kelle väitel on kõigist kultuuridest pärit inimeste jaoks mõõdapääsmatu väärtus Piibli kümnel käsul. Inimestevahelised suhted on aga vastanute jaoks tähtis valdkond, sest keegi pole jätnud sellele küsimusele vastamata. Kaks vastanut viitab koguni, et vastus sellele küsimusele on identne vastusega küsimusele laste kasvatamise kohta. Seega on end vene kultuuri kuulujatega identinute ning nõukogude kultuuri esindajate jaoks lastekasvatuse ja inimestevahelise suhtlemise põhimõtete puhul tegemist ühe ja samaga.

Pilt, mille saame, räägib taas sellest, et eestlastevahelised suhted on mitte-eestlaste hinnanguil jahedad, vaoshoitud, kinnised, individuaalsed. Venelased on külalislahked, avatud, emotsionaalsed, kollektiivsed. Üks respondentidest, kellel on esivanemaid mõlemast kultuurikeskkonnast, võtab selle kokku mõttega, et loomulikult käivad eestlased üksteisega läbi, kuid see on rohkem kombe pärast, venelaste suhted on seevastu hoolitsevad. Inimestevahelised suhted on ilmselt ka lihtsaim koht, kus saavad avalduda sümpaatiad ning antipaatiad teise rahvuse vastu. Kui laste kasvatamise puhul oli väidetud, et *venelane* ja *paha* on eestlaste jaoks sünonüümid ning et eesti emad ei soovi, et nende lapsed vene lastega mängiksid, siis siit lisandub negatiivsena mõte, et “eestlased tahavad oma asju teiste kätega korda ajada”.

Väärtushinnangud

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Eestlased on üha rohkem orienteeritud iseendale, oma pingutustele töös, et saavutada eesmärke. Venelased, kes on üldiselt elanud kogukonnana, panustavad kollektiivile. Kollektiivsus on puhtvenelaslik (tare püstitati üheskoos ühe päevaga). Individualism – see on eestlaslik ja üldse euroopalik (siit ka üksiktalude süsteem).
- Arvan, et vahesid pole. Inimene käitub nii, nagu teda on kasvatatud, see rahvusest ei sõltu.
- Eesti kultuuris on rohkem pragmatismi.
- Vaevalt on õige rääkida venelaste ühtsest väärtussüsteemist. Väärtused on erinevad intelligentsil, töölistel ja talurahval.
- Arvan, et vahesid pole.
- Arvan, et pole vahesid. Noored tahavad sõita teistesse maadesse. Hinnatakse perekonda ja karjääri.
- Eestlased on rahulikud, nad pole temperamentsed ega emotsionaalsed. Eestlane on solvuv, kuid solvumist ei tunnista, õigel kohal oskab kätte maksta.
- Arvan, et vahesid pole.

- Venelased paistavad silma headuse, kaastundlikkuse ja heldusega.
- Eesti kultuuris järgitakse rohkem traditsioone ja kombeid.

Neli respondenti ei vastanud sellele küsimusele.

Segapäritolu vastanud, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Eestlastel pole mõistet *hing*.
- Erilisi vahesid pole: kodu, perekond, töö, karjäär. Patriotism pole enam ei eestlaste ega venelaste puhul moes.

Üks küsitletu jättis sellele küsimusele vastamata.

Vastanud, kes arvasid end kuuluvat (ka) nõukogude kultuuri.

- Arvan, et väärtused on maailmas ühised.
- Mulle tundub, et vahesid pole.
- Minu kultuuris on väärtusteks minu kui vene keelt kõneleja hindamine, maailmakultuuri tundmaõppimine. Eesti kultuuris on väärtuseks ainult nemad ise, väärtuslik on ainult eestipärane.
- Venelased on orienteeritud Venemaale. Suur ja tugev Venemaa vormib neis uhkustunde oma rahvuse üle. Kui tuleb valida, siis langetatakse valik Venemaa kasuks.
- Väärtushinnangud on meie kultuuri kuulujatel ja eesti kultuuris ühesugused – kodumaa, kodu, vanemad, lapsed.

Kokkuvõte

Hinnates vene ja eesti kultuuris esinevaid väärtusi, pöörduvad respondendid tagasi tonaalsuse juurde, millega analüüsiti eesti ja vene elulaadi kultuurilis-olmelisi erisusi, ehk teisisõnu – poolte arvamust avaldanute meelest erilisi vahesid vene ja eesti kultuuri väärtushinnangutes pole. Kuus inimest pole sellele küsimusele üldse vastanud, mis viitab samuti pigem sellele, et pole vahesid, mida tasuks rõhutada. Üks end nõukogude kultuuri kandjaks pidanu ütleb selge sõnaga: “Arvan, et väärtused on maailmas ühised.” See seisukoht kehtib siiski loomulikult n-ö kristliku maailma kohta.

Vastustest on näha eeskätt see, et väärtusteks peetakse nii enda kui arvatakse kehtivat ka eestlaste puhul kodu, perekonda, tööd ja karjääri. Taas tuleb sisse teema, et eestlased on kinnisemad, individualistlikumad, aga siiski ka tööügaajamad kui venelased. Negatiivse hinnanguna eestlastele räägib üks respondent nende kättemaksuhimust.

Religiooni tähtsus

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Õigeusk on alati paljurahvuselist Venemaad ühendanud. See, et 70 aasta jooksul püüdsid bolševikud seda hävitada, viis riigi lagunemisele ja rahva lõhenemisele (sealhulgas slaavlaste lõhenemisele Venemaal).
- Õigeusk oma traditsioonidega.
- Venelased on vähem religioossed.
- Religioon mängib loomulikult suurt rolli.
- Väiksem kui eestlastel.
- Vanemate inimeste jaoks üsna tähtis.
- Tagasihoidlik.
- Küllalt oluline roll.
- Suur.
- Suurem kui eestlastel.

- Huvi religiooni vastu tekib.
- Religioon pöörduv praegu kultuuri tagasi.
- Väga suur. Paljuski määral ära käitumise elus.

Üks respondent jättis vastamata.

Segapäritolu vastanud, kes arvasid end vene kultuuri kuuluvat.

- Minimaalne.
- Huvi religiooni astu tärkab.

Üks respondent jättis vastamata.

Vastanud, kes pidasid end (ka) nõukogude kultuuri kuuluvaks.

- Usk on iga päevaga tähtsam ja tugevam.
- Õigeusk on osa vene kultuurist.
- Usu tähtsus on (Piibli) kümnes käsus.

Kaks respondenti ei vastanud sellele küsimusele.

Kokkuvõte

Kaks kolmandikku vastanuist arvab, et religioonil (nimetades konkreetselt vene õigeusku) on kas suur tähtsus, lihtsalt tähtsus või tähtsus kasvab ja huvi tärkab. Üks respondent toonitab Piibli kümne käsu tähtsust kultuurile. Neli vastanut väidab, et religioonil pole nende kultuuris tähtsust; neli küsitletut sellele küsimusele ei vastanud.

Küsimus oli küll sõnastatud tõdevalt: "Milline on religiooni tähtsus teie kultuuris?", mis ei eeldanud pikemat selgitust, kuid ka ei välistanud seda. Peaaegu kõik vastanud ongi piirdunud lihtsalt nentimisega, et religioonil kas on või ei ole tähendust. See võib tähendada, et religiooni tähtsuse kohta ei osata midagi konkreetset öelda, sest olemuslikult see puudubki. Üks vastanuist tõstab esile poliitilise dimensiooni – õigeusk on alati Venemaal ühendanud. Teine toonitab (nagu eespool öeldud) Piibli kümne käsu üleüldist tähtsust ning kolmas ütleb, et see määrab käitumise elus.

Pigem on siiski tegemist Nõukogude ajal religioonist võõrdumise tõttu tekkinud vaakumi täitmisega, mille tegelikult tähendust pole inimesed veel lahti mõtestanud. Pilt, mis nende vastuste kaudu avaneb, ei ole teistsugune kui eestlaste puhul, liiatigi on mõlemal juhul (nii eestlaste kogukonnas domineeriva luterluse kui ka vene õigeusu puhul) tegemist ühe ja sama kristliku põhjaga.

Kultuurile iseloomulikud tähtpäevad

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Mina selliseid ei tea.
- Uusaasta, lihavõtted, nelipühad.
- Tatjanapäev, lihavõtted, 9. mai, 8. märts, 23. veebruar, nelipühad.
- Uusaasta, jõulud.
- Tänapäeval selliseid ei ole.
- Religioossed pühad.
- Lihavõtted.
- Slaavi rahvalikud pühad.
- 8. märts, uusaasta, jõulud, jaanipäev.
- Isamaa kaitsjate päev, 8. märts, naistepäev, nelipühad.

- Vana uusaasta, mitmesugused religioossed kalendripühad.
- Vana uusaasta, 8. märts, 23. veebruar.
- Lihavõtted, 8. märts.

Üks respondent jättis selle küsimuse vastuseta.

Segapäritolu vastanud, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Jõulud jaanuaris, vana uusaasta, 8. märts (tuleks muuta riigipühaks, sest see on kõigile südamelähedane), 9. mai.
- Uusaasta, naistepäev, jaaniöö.
- Vana uusaasta, 8. märts, 23. veebruar. Venelastel on lihavõtted tähtsamad kui jõulud.

Vastanud, kes arvasid end (ka) nõukogude kultuuri kuuluvat.

- Vana uusaasta ja teised õigeusu kalendripühad.
- Naistepäev.
- Lihavõtted.

Kaks respondenti sellele küsimusele ei vastanud.

Kokkuvõte

Küsitluslehes küsiti rõhutatult iseloomulikke tähtpäevi. Nimetatakse üheksat konkreetset püha, millest peaaegu kõiki tähistatavad ühel või teisel moel ka eestlased. Vahest on eestlaste kalendris tundmatu tatjanapäev, kuid seda nimetas ka ainult üks respondent. Loetletakse kahte tüüpi tähtpäevi. Ühelt poolt on tegemist ristiusu kiriku tähtpäevadega, nagu lihavõtted ja jõulud (muidugi õigeusu kalendri järgi), mis on samavõrd tun(nusta)tud eestlaste kogukonnas. Üks vastanuist toob esile, et venelastel on lihavõtted jõuludest tähtsamad. Teine rühm tähtpäevi on selgelt pärit nõukogudeaegsest kalendrist: 23. veebruar, 8. märts, 9. mai.

Vastanutel on kaks suveräänset eelistust: uusaasta ja naistepäev, mida nimetasid peaaegu pooled (kumbagi üheksa inimest), järgnesid lihavõtted (6 nimetust). Kaks vastanut esitab vastustena üldistused: religioossed pühad ja slaavi rahvuslikud pühad, neid kuigivõrdki täpsustamata. Üks respondent väidab, et pühi, mis oleksid tema kultuurile iseloomulikud, ei olegi. Ilmselt tuleb sellega nõustuda. Pole ju oluline, kas uusaastat ja jõule tähistatakse paar nädalat varem või hiljem, nagu pole ka tähtis, kas esikohale seatakse lihavõtted või jõulud, sest nimetatud pühade olemus ja päritolu on identsed. Pigem viitab asjaolu, et tähtsal kohal konkureerivad kristliku kiriku pühadega nõukogulikud tähtpäevad 23. veebruar (Nõukogude armee ja sõjalaevastiku päev), 8. märts (rahvusvaheline naistepäev) ja 9. mai (Teises maailmasõjas hitlerliku Saksamaa üle saavutatud võidu päev) sellele, et venekeelses kultuuriruumis on tubli annus nõukogulikku mentaliteeti.

SITUATSIOONIHINNANGULISED KÜSIMUSED

Kolme küsimuse abil soovisime selgitada, millisena hindavad respondendid enda jaoks praegust kultuurisituatsiooni Eestis. Väga olulised on selles suhtes, kuivõrd mitmekultuurilisena Eesti olusid tajutakse, vastused küsimusele, milliseid vastajate kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestama.

Ankeet lõppes küsimusega: “Mis on teie meelest õigem, kas see, et Eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või see, et mõlemad kujutavad endast pigem nõukogude

kultuuri?” Selle küsimuse vastust on huvitav vaadata respondentide kokkuvõtliku hinnanguga sellele, kas Eesti on mitmekultuuriline maa.

Milliseid kultuurilisi erinevusi peaks Eesti haridussüsteemis arvestama?

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Arvesse tuleks võtta vene rahva kultuuri ja õigeusu arengu ajalugu, et lastel oleks ettekujutus ajaloolisest kodumaast. Muidu kasvavad Ivanid, kes ei tea oma põlvnemist. Kui nad aga selle unustavad, on see nende valik. Õpetaja ja lapsevanema ülesanne on lubada neil sellist valikut teha.
- Lugupidav suhtumine vene keelesse ja traditsioonidesse.
- Laulust sõnu välja ei viska. Ajalugu – see on fakt. Aga kui kasvatada kodanikku ka ajalootunnis, tuleb paljud faktid välja visata. Seega peaks otsustama, kas õpetada ajalugu või vahetada see välja veel ühe ühiskonnaõpetuse kursuse vastu.
- Arvestada vene õpilase psühholoogilist tüüpi – ta on püsimum, distsiplineerimum.
- Ajalooõpik on riigi poliitika peegeldus. Seetõttu tunnevad õpilased end solvatuna, kui loevad õpikust rahvusväarikust alandavaid tekste. Sellele pöörasid minu tähelepanu 9. klassi õpilased.
- Emotsionaalsus, tõendatus.
- Rõhk õigeusule, kogukondlikkus, kollektivism.
- Rohkem emotsionaalsust.
- Õppekirjanduses ei ole piisavalt emotsionaalsust.
- On vaja arvestada vene õpilaste temperamenti. Õppekava on liiga laiaili venitatud – 12 aastat õppimist on liiga palju.
- Emotsionaalsus.
- Objektiivsus, inimlikkus, kättemaksuhimu puudumine.

Kaks respondenti jättis sellele küsimusele vastamata.

Segapäritolu vastanud, kes arvasid end kuuluvat vene kultuuri.

- Vene mentaliteet.
- 1. Austus inimeste vastu, kes kannatasid sõja ajal. 2. Klassis istuvad muhameedlased, õigeusklikud, katoliiklased, luteriusulised; seetõttu tuleb olla hooliv.
- Rohkem tähelepanu vene jäljele maailma ajaloo kursuses: teadus, tehnika, kujutav kunst, kirjandus. Teises maailmasõjas saavutatud võidu tähtsus. Välja on visatud palju eredaid näiteid, mis kasvatasid uhkust oma esivanemate üle.

Vastanud, kes pidasid end (ka) nõukogude kultuuri kuuluvaks.

- Tingimata arvestada vene kirjanduse klassikat, Venemaaga seotud ajaloosündmusi peaks tundma õppima rohkem ja sügavamalt.
- On vaja vahet teha mõistetel *vene*, *venekeelne* ja *nõukogude*.
- Vähene anne keelte õppimiseks, emotsionaalsus, mitmerahvuselisus, sovetiseeritus. Me ei asu Venemaal, vaid n-õ maa ja taeva vahel.
- Vene õpilaste jaoks on väga tähtis sündmuste kirjeldamine, mitte meenutamine (faktiteadmise).
- Püüdlemine hariduse poole, töövõime.

Kokkuvõte

Sellele küsimusele vastamine andis respondentidele parima võimaluse teha ettepanekuid, esitada nõudmisi, soovitada alternatiive jms selleks, et koolisituatsioon Eestis vastaks paremini mitte-eesti päritolu õpilaste erisustele, vajadustele, oleks parem kui seni. Vastustest koorub kaks lähenemisviisi: soovitused pöörata tähelepanu hariduse sisule ja

teha selles korrektsioone ning ettepanekud seoses klassi mikrokliima ning psühholoogilise fooniga. Huvitav on, et vastused jagunevadki kas õppesisule või psühholoogiale viitavaks; neid vastuseid, kus esineks mõlemad komponendid, peaaegu ei olegi. Kaks inimest sellele küsimusele ei vastanud.

Need, kes viitasid vajadusele arvestada midagi õppesisus, teevad ettepaneku rohkendada õpetatavas nn vene jälge ning anda koht vene õigeusule. Vastustest tuleb välja ka see, et praeguses õppesisus on midagi sellist, mida venekeelsed õpilased ega õpetajad ei aktsepteeri. Seda näitavad sõnad *objektiivsus* (ilmselt selle puudumine), *tõendatus* (arvatavasti selle vähesus), *solvatus*, *rahvusvääriskuse alandamine*, (oletatavasti eestlaste) *kättemaksuhimu*, *inimlikkus* (küllap selle vähesus), *lugupidav suhtumine vene keelesse ja kultuurisse* (nähtavasti selle vähesus), *ajaloo(õpikust) tuleks paljud faktid välja visata* (sest neid ei peeta objektiivseks või relevantseks). Ühel juhul on väidetud, et vene lapsed on keelteõppes andetumad, kuid see tundub olevat rohkem enesekaitse, sest inglise keele õppimise tulemuste põhjal seda öelda ei saa.

Need, kes pöörasid tähelepanu vajadusele arvestada mitte-eesti laste psühholoogilisi eripärasid, räägivad sellest, et meie õppekirjandus on emotsioonidevaene, mis ei soodusta selle järgi õppimist. Korduvalt viidatakse mitte-eesti õpilaste püsimatusele, vähesemale distsiplineeritusele, kollektivismile.

Lisaks eelnenule tooksin ankeetidest esile järgmised väga tähtsad seisukohad, mida hariduskorralduses tuleks arvestada:

- siinsed mitte-eestlased ei asu mitte Venemaal, vaid n-ö maa ja taeva vahel,
- on tarvis teha vahet mõistetel *vene*, *venekeelne* ja *nõukogude*,
- vene õpilaste jaoks on oluline kirjeldamine, mitte faktide reprodutseerimine.

Kas eesti ja vene kultuur erinevad teineteisest või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga? Kas Eesti on mitmekultuuriline?

Venelased, kes määrasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Kultuurid erinevad. Eesti on mitmekultuuriline. (Kokku 4 arvamust.)
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti on kujunemas mitmekultuuriliseks.
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti on mitmekultuuriline. (Kokku 4 arvamust)
- Kultuurid on määratlemata. Eesti ei ole mitmekultuuriline.
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti ei ole mitmekultuuriline.
- Kultuurid erinevad. Eesti ei ole mitmekultuuriline.
- Mõlemad kultuurid täiendavad teineteist. Eesti on mitmekultuuriline.
- Mul on raske hinnata. Olen kogu oma elu Eestis elanud. Mis puutub siia *nõukogude?* Selles mõistes puudub rahvustunnus. Minu arvates toimub praegu Euroopas nii tugev kultuuride segunemine, et varsti kultuuri vundament hakkab lahustuma. Piisab vaid eesti keele puhtuse kadumisest, kuigi see praegu juba toimub.
- Oma eestlasest sõbralt, keda väga austan, kuulsin, et ta ei armasta neegreid, sest nad hakkavad segama tema laste elu. Kuni on selliseid seisukohti, pole tegemist mitmekultuurilise maaga.

Segapäritolu vastanud, kes pidasid end vene kultuuri kuuluvaks.

- Kultuurid erinevad. Eesti on mitmekultuuriline.
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti on mitmekultuuriline.
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti ei ole mitmekultuuriline. (Eestis on postsovetlik kultuur, millesse on lisatud rahvuslikke jooni.

Vastanud, kes arvasid end kuuluvat (ka) nõukogude kultuuri.

- Kultuurid erinevad. Eesti on mitmekultuuriline. (Kokku 2 arvamust.)
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Eesti ei ole mitmekultuuriline. (Kokku 2 arvamust.)
- Tegemist on nõukogude kultuuriga. Mitmekultuurilisus on määratlemata.

Kokkuvõte

Eesti mitmekultuurilisuse hindamine andis üllatuslikult palju vastusevariante. Küsimusele võinuks eeldada selgeid mustvalgeid vastuseid, kuid kui püüda selgust saada, millise hinnangu respondendid on siinsele olukorrale andnud, koorub neli kombinatsiooni. Arusaadavad ja loogilised on tõdemused, et

- vene ja eesti kultuur erinevad teineteisest ja Eesti on mitmekultuuriline maa (7 juhtu);
- kultuurid ei erine (tegemist on nõukogude kultuuriga), Eesti pole mitmekultuuriline (5 juhtu).

Järgmiste vastusevariantide (eelnenute pahupidi variantide) mõistmiseks oluks vaja selgitust. Kuus vastanut arvab, et vene ja eesti kultuur ei erine teineteisest, kuid Eesti on sellele vaatamata mitmekultuuriline maa. Võib-olla peavad vastajad silmas Eestis elavaid ning ankeedis käsitlemata teiste kultuuride kandjaid. Üks vastanu on arvanud, et vene ja eesti kultuur erinevad teineteisest, kuid Eesti ei ole seetõttu veel mitmekultuuriline. On võimalik, et silmas on peetud eesti ja vene kultuuri üsna väikest erinevust, mis ei anna alust Eestit lausa mitmekultuuriliseks pidada.

Kui kõiki erinevaid vastusevariante püüda liigitada kahte rühma: nendeks, kus nähakse Eestis erinevaid kultuure kõrvuti elamas ning peetakse Eestit pigem mitmekultuuriliseks, ning nendeks, kus ei nähta Eestis selgeid kultuurierisusi ega peeta Eestit mitmekultuuriliseks, siis on esimesi arusaamu ainult kolmandiku jagu. Ülejäänud 2/3 vastanute seisukohtades sisaldub sõnum, et kultuuridevahelised erinevused siin elavate eestlaste ja end vene või nõukogude kultuuri kuuluvaks pidanute vahel ei ole vähemalt problemaatilised.

MITTE-EESTI ÕPETAJATE ANKEETIMINE APRILLIS 2003

Aprillis 2003 vastasid analoogsetele küsimustele kultuurilise identiteedi kohta vene õppekeelega Tallinna Tõnismäe Reaalkooli õpetajad. Erinevalt eelmisest küsitlusest jagati ankeedid vastajatele kätte n-õ kodutöökõks ning respondentidel oli ankeete täites võimalus teiste inimestega konsulteerida. Seetõttu võib neis sisalduvat vaadelda rohkem kollektiivsete kui individuaalsete hinnangutena.

Ankeedid olid anonüümsed. Neid jagati välja 12 ning kaks nädalat hiljem tagastati kaheksa. Kõik vastanud pidasid end vene kultuuri kuuluvaks. Üldiselt ei sisaldunud vastustes eelmise ankeetimisega võrreldes põhimõtteliselt erinevaid seisukohti ega hinnanguid. Niisuguse asjaolu ilmnemisest lähtuvalt järeldasin, et küsitluse eesmärkidest tulenevalt pole selle representatiivsuse huvides vajadust küsitleda suuremat hulka inimesi, sest juba suhteliselt väikese valimi puhul (30 inimest) ilmnes, et kogutud andmestik hakkas sisuliselt korduma.

Allpool on kirjas ainult sellised arvamused ja seisukohad, mis on varasemas ankeetimises kõlama jäänud mingilgi moel erinevad või on lihtsalt sisu poolest huvitavad. Näiteks olid vastused olmeküsimustele peaaegu identsed eelmise ankeedi omadega.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

- Kasvatuse tüüpe ei saa võrrelda, need on erinevad ja sõltuvad temperamendist ning olmest.
- Vene kultuuris püütakse kasvatada kõlbelisust. Eesti kultuuris püütakse kasvatada pürgimust karjääri, sissetulekute ja ühiskondliku positsiooni suunas.
- Vene lapsed kannavad kahekordset koormust: oma kultuur + eesti kultuur.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

- Triviaalne küsimus. Meie pere käib läbi paljude eesti perede ja inimestega. Suhtes pole vahet, on lugupidav suhtumine erisustesse, temperamentidesse, eneseväljendustesse. Tegelikult muutuvad haritud inimesed paratamatult kosmopoliitideks.

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

- Subjektiivselt võib määrata erinevusi orientatsioonides järgmiselt: venekeelsed inimesed püüavad perekonnast ning ühiskonnast iseseisvuda hiljem. Nad on paljudes küsimustes ebakindlamad, sest enamik kultuurisaavutusi ei toimu siin, vaid Moskvast ja Peterburis.

7. Kas teie ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

- Eesti kultuur on pika aja vältel arenenud omal kodumaal, vene kultuuril ei ole selliseid sügavaid traditsioone. [Vastaja käsitleb Eestis olevat vene kultuuri seega eraldi vene kultuurist Venemaal. – S. V.]

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

- Vene kultuuril pole unikaalseid tähtpäevi. Minu tähtpäevad on jaanipäev ja jõulud.

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

- Kultuuri areng on alati sõltuvuses poliitilisest, majanduslikust ja demograafilisest olukorrast. Eesti Vabariigi Haridusministeerium peab lubama kasutada Vene Föderatsiooni mis tahes õppevahendeid ning igal koolil peab olema õigus koostada oma programmid ühe või teise aine õppimiseks.
- Vene laste puhul oleks tarvis võtta arvesse õigeusu jõule ning teha see päev vabaks.
- Vene rahva kultuurilise rikkusega (rikkad kirjandustraditsioonid, leksika seisukohast rikkalikum keel, pikk ajalugu, maalikunst, teater, ballett, teadus jne.)

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

- Lõhenemine on toimunud juba ammu, kuid eesti kultuur (haridus) püüab millegipärast vene inimesi endale allutada ning asendada kõike nõukogulikku eestipärasega. Ei tohi neid [kultuure – S. V.] ühendada.

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

- Jah. Poliitikas ja elus on võetud kurss mitmekultuurilisele ühiskonnale. Kuid see on pikk tee, mis ees seisab. [Vastaja tundub mitmekultuurilise ühiskonna all siinkohal mõistvat selle hästi integreeritud seisundit. – S. V.]
- Parem midagi oma ja mõistetavat kui midagi võõrast ja arusaamatut. Ei tohi erinevatest tükkidest teha tervikut. See on nagu võõras organ organismis. Enamikul juhtudel võõrandutakse ning organ, aga võib-olla et ka kogu organism hukkab.

TARTU ÜLIKOOLI NARVA KOLLEDŽI ÜLIÕPILASTE KÜSITLUS MAIS

Tartu Ülikooli Narva Kolledžis täitis ankeedi 31 üliõpilast, kellest enamik õppis kolmandal kursusel eesti keele kui teise keele õpetajaks; mõned olid ka teiste erialade (inglise keel põhikoolis) üliõpilased. Suurem osa Narva kolledžis õppijaist on pärit Kirde-Eestist, seega venelased, kuid üliõpilasi on mujaltki Eestist. See kajastub ka küsitletud õpperühmas. Kuusteist vastanut arvas end kuuluvat vene kultuuri, seitsmel üliõpilasel olid eesti nimed ning nad pidasid end ka eesti kultuuri kuuluvaks, viis väitis end kuuluvat (eesti-vene) segakultuuri, üks slaavi kultuuri ning kaks vene nimega üliõpilast Euroopa kultuuri.

Võis eeldada, et kahe varasema ankeetküsitluse ja üliõpilaste vastuste vahel on teatavaid erinevusi, sest viimaste näol on tegemist juba Eestis sündinud ning üles kasvanud mitte-eestlaste põlvkonnaga. Pealegi on tegu ülikoolis kolm õppeaastat eesti keelt ja kultuuri õppinutega. Nendega oli enne käsitletud mitmekultuurilise ühiskonna temaatikat, nad võisid umbes kolmveerand tundi kestnud auditoorse ankeetamise ajal üksteisega konsulteerida.

Seitsme eesti päritolu (eesti kultuuri kuuluja) üliõpilase vastuseid võiks siin kontekstis vaadelda teatava kontrollpakmena.

END VENE KULTUURI KUULUVAKS PIDANUD ÜLIÕPILASTE VASTUSTEST

Vene noored toovad eesti ja vene kultuuri olmeliste ning etnopsühholoogiliste erinevuste näidetena esile samu tähelepanekuid toidu, rõivastuse, olme, kasvatuspõhimõtete ning väärtushinnangute kohta, mida neist põlvkond-kaks vanemad vastanudki. Seejuures on noored märgitud erinevustele vaatamata andnud kokkuvõtteks valdavalt hinnanguid, et eesti ja vene kultuur tegelikult ei erine. Tegevõpetajate vastustega võrreldes esineb üliõpilaste ankeetides märksa rohkem eestipärase positiivset esiletõstu, selle venepärasest paremaks pidamist:

- Eesti kultuuris on inimesed kasvatatumad, kultuursemad.
- Arvan, et eestlaste toitumine on parem ja nad tarbivad rohkem pooltooteid, sest neil on parem palk. Kauplustes on näha, et eestlased ostavad palju toidukaupa, kalleid ja kvaliteetseid (mahlad, puuviljad, juurviljad ...).
- Mulle tundub, et eestlased võtavad moe kiiremini omaks.

Üliõpilased jätsid küsimustele unikaalsete rahvuslike pühade ja religiooni osatähtsuse kohta pigem vastamata või olid vastates väga napolisõnalised. Võrreldes eelmiste ankeetide vastustega, märgitakse rahvuslikest pühadest enamasti vaid 23. veebruari, 8. märtsi ja 9. maid ning tatjanapäeva; teisi mittenõukogulikke tähtpäevi teati vanemast põlvkonnast märksa halvemini nimetada. Suhtumises ususse ollakse üsna leiged ning mõned vastanud on nimetanud end ateistiks. Erinevuste kohta inimeste väärtushinnangutes on jäetud sageli vastamata.

Ankeetides esineb märgatavalt sageli järgmist:

- küsimusele rahvalike pühade kohta peaaegu vastuseid pole, kuid religiooni tähtsuse kohta nimetatakse samas ankeedis, et hulk pühasid on seotud religiooniga;
- märgitakse, et religioonil ei ole vene kultuuris tähtsust, ning samas ankeedis väidetakse, et Eesti hariduses peaks arvestatama õigeusku;
- ankeedis antakse ridamisi vastuseid, et eesti ja vene kultuuri vahel pole erinevusi, kuid lõpuks tehakse samas ankeedis kokkuvõte, et Eesti on mitmekultuuriline maa, sest siin elab eri kultuuridesse kuuluvaid inimesi.

Küsimusele selle kohta, milliseid vene kultuuri eripärasid peaks eesti koolisüsteemis tingimata arvestatama, on jäetud sagedamini vastamata või on vastatud "ei tea".

Küsimusele selle kohta, kas eesti ja vene kultuur erinevad teineteisest või on mõlema puhul pigem tegemist nõukogude kultuuriga, vastas üks neiu niiviisi: “Vastasin, et erinevad, kuid kui rääkida ausalt, siis on nõukogudejärgsed vabariigid, võrreldes tõelise vene kultuuriga, mis on praegu Venemaal, liiga palju muutunud.” Seda seisukohta on toetatud ka mõnes teises ankeedis. Samas on öeldud: “Nõukogude aeg on juba minevik. Eestlased ja venelased elavad tulevikku vaadates ning pole mingit juttu nõukogude kultuurist.”

END EESTI-VENE SEGAKULTUURI KUULUVAKS PIDANUD ÜLIÕPILASTE VASTUSTEST

Põhiliselt toovad need üliõpilased esile samu tendentse, mis väljendusid õpetajategi ankeetides, kuid on ka mõningaid huvitavaid näiteid selle kohta, kuidas kultuuride erinevus igapäevaelus end tunda annab.

- Minu isa (eestlane) n-ö integreerus vene kultuuri toitumise poolest. Niipalju kui mina mäletan, ei ole tal kunagi toidu suhtes vastupanekut tekkinud. Minu mehega (eestlane) aga tekivad probleemid. Tuleb lausa eraldi toitu valmistada endale ja mehele lapsega. Näiteks tekitavad kapsarullid eriti pahameelt, klimbisupp on aga peaaegu lemmiktoit.
- Ma tean, et paljud venelased ei salli mulgikapsast ega verivorsti. Eestlastele meeldivad piparkoogid, mulle ka väga, aga näiteks minu venelasest abikaasa ei söö neid üldse.
- Näiteks on Tartu Eesti linn. Seal ma olen peaaegu terve elu elanud. Siis, kui ma tulin Narva elama, tuli välja, et paljud asjad, mis on Tartus lubamatud, on siin täiesti vastuvõetavad ja normaalsed. Tuli ennast “ümber ehitada”.

Ei soovitata midagi, mida Eesti hariduses peaks kultuurierinevuste seisukohalt arvestama, pigem tuuakse esile mõned n-ö protseduurilised probleemid. nagu programmide ja õpikute liiga kiire muutumine ning töövihikuülesannete primitiivsus.

KAKS END EUROOPA KULTUURI KUULUVAKS MÄÄRANUT

Üks vastanu annab teada, et on üles kasvanud ranges totaalselt kontrollitud perekonnas. Ta toonitab korduvalt, et tema isiklikult ei erine eesti kultuurist, ning toob võrdlustesse teise poolena sisse hoopis nõukogude inimesed. Küsimusele vahede kohta väärtushinnangutes esitab ta näiteks mõttekäigu: “Endised nõukogude kultuuri inimesed võtavad kõike teravalt, politiseeritumalt.” Samas ei saa ta loomulikult öelda midagi enda (hüpoteetilisele) kultuurile iseloomulike pühade kohta. Küsitletu peab haridussüsteemis tähtsaks, et lapsed saaksid haridust emakeeles.

Teine end Euroopa kultuuri kuuluvaks pidanu on pärit vene-eesti segaperekonnast. Tema ankeedis esineb lause: “Venelased on unikaalne rahvus, nad ei hoolitse üleüldse oma kultuuri ega traditsioonide säilimise eest.” Religiooni tähtsusest kirjutades tõdeb ta vene kultuuri kohta: “Nüüd, pärast nõukogude korda, taastatakse kirikuid niisuguse kiiruga, otsekui poleks teisi probleeme (näiteks ehitada juurde lastekodusid).” Ta märgib, et eesti ja vene kultuur kujutavad endast pigem nõukogude kultuuri: “Seda on raske seletada, kuid kui satud Helsingisse, siis mõistad, et on erinevus.”

EESTI KULTUURI KUULUJATE VASTUSED

Kui neid vastuseid võtta kontrollvastustena mitte-eesti kultuuri kuulujate suhtes, siis kinnitavad need samu seisukohti ja tõdemusi, mis esinevad end mitte-eesti kultuuri

kuuluvaks määranutel. Siiski on selge sõnaga öeldud, et Eesti ei ole mitmekultuuriline: "Meie arvame, et Eesti ei ole multikultuuriline. Meie seda vähemalt ei tunne. Tundub, et on eestlased ja on venelased. Tallinnas elades on teiste rahvaste esindajaid rohkem näha ja võib-olla tekib siis ka multikultuurilise riigi tunne."

ÕPETAJATE JA ÜLIÕPILASTE ANKEETKÜSITLUSE ÜLDISTUS

Küsitlesime eri põlvkondadesse kuuluvaid inimesi. Õpetajad olid valdavalt üles kasvanud ja hariduse saanud Nõukogude ajal. Nende hulgas oli ka neid, kes olid saabunud Eestisse pärast Teist maailmasõda mujalt NSV Liidust. Üliõpilased on üles kasvanud juba Eesti Vabariigis. Eri põlvkondade vastustest ilmnevad vahed. End vene kultuuri kuuluvaks pidajate seas nähtub tegelikult sellest eemaldumine. Näiteks kui mitte-eesti õpetajate keskealine ning vanem põlvkond on üldjuhul lihtsalt raskustes, et kirjeldada oma kultuuri (ei tunta rahvuslikke tähtpäevi või ei tehta nendel ja nõukogulikel tähtpäevadel vahet, ei osata nimetada rahvusroogi jne), siis on noorema generatsiooni puhul see nähtus veelgi sügavam. End vene kultuuri kuuluvaks pidajad ei oska seda kultuuri kirjeldada. Kui õpetajad tõdevad üsna sageli, et eesti ja vene kultuuri säärastel aspektidel nagu toit või olme polegi erilist vahet, siis üliõpilaste vastustes on sama arusaam lausa valdav.

Vene õppekeelega koolide õpetajate küsitlused kinnitasid statistilistel andmetel põhinevat tendentsi, mille kohaselt Eestis elavad segaabielludest pärit inimesed tavatsevad ennast üha rohkem identida venelastega. Olles olukorras, kus vastanutel oli valida, kas pidada end vene kultuuri kuuluvaks või olla nõukogude kultuuri kandja, langetas 22 inimesest tervelt viis otsuse, milles sisaldus viimane määrang. Samas olid kahe sellise respondendi mõlemad vanemad venelased. Üliõpilaste noorema põlvkonna hulgas on juba üsna rohkesti neid, kes peavad end vene-eesti segakultuuri kuuluvaks, vanema põlvkonna puhul säärane nähtus peaaegu puudub.

Õpetajate ankeetides on teisigi seisukohti, mida võib tõlgendada kui nõukogulikustumise resultaati. Seega on dilemma mis ja kuivõrd on Eestis elavate venekeelsete elanike kultuuris vene kultuuri kuuluvat ning mis ja kuivõrd nõukogude kultuurist pärit olevat vähemalt Nõukogude ajal sündinute-kasvanute-elanute puhul tegelikkuses olemas. Nõukogude kultuuri mõjutustest tegeliku ettekujutuse saamiseks oleks tarvis seda küsimust uurida ka eestlaste puhul.

Huvitusin sellest, kas on end vene kultuuri kandjateks pidavate inimeste ning nõukogude kultuuri kandjate seisukohtades ning hinnangutes märgatavaid vahesid. Tegelikult end vene kultuuri kuulujatega identinud puhast etnilist vene päritolu või segaabielludest sündinud ja end vene kultuuri ning nõukogude kultuuri kandjateks arvanud inimeste hoiakutes, arvamustes ja seisukohtades selle valimi puhul küsitluse tunnustest tulenevaid selgeid erisusi ei ilmne. Võib-olla on n-õ nõukogude inimesed oma seisukohtades mõnikord ainult radikaalsemad, ent sisulisi erinevusi peaaegu ei ole.

Mitte-eesti üliõpilased pigem eitavad Nõukogude aega ja selle loodud nõukogude kultuuri mõju võimalikkust tänasele elule, pidades seda jäägitult minevikunähtuseks. Samas pole paljudes nende seisukohtades õpetajate omadega võrreldes põhimõttelisi erinevusi. Lisaks nõukogude kultuuri mõjude eitamisele usuvad end vene kultuuriga identinud üliõpilased, et Eestis ja teistes endise NSV Liidu mitte-vene vabariikides elavad venelased erinevad kultuuriliselt oma Venemaal elavatest rahvuskaaslastest. Sellist radikaalset seisukohta vanema põlvkonna mitte-eestlastel ei esine.

Õpetajatest respondentide seisukohtadest nähtub, et nad on valmis eestipärast vastu võtma, mõnikord isegi seda eelistama. Püütakse paigutada end eestlastega ühisesse olmeruumi. Üliõpilaste seisukohtadest ilmneb, et märgatav osa neist peabki end niisama hästi kui eesti kultuuri kuuluvaks. Võib teha üldise järelduse, et Eestis elava venekeelse elanikkonna olmelis-kultuurilistel aspektidel polegi Eestis elavate teiste rahvuste esindajate ega eestlaste vahel nimetamisväärsed erinevusi, mis oleksid silmatorkavad ning sunniks kedagi (nt riigivõimu) arusaamatuste ärahoidmiseks meetmeid võtma. Toidu, rõivastuse ning muu argipäevase-olmelise tüpoloogia on kokku võetav ning iseloomustatav sõnadega *euroopalik, vastastikku mõjutatav, enamasti majanduslikest võimalustes sõltuv*. Vahede kadumise tendents on jätkuv ning toimub suhteliselt hõlpsasti, sest mitte-eesti elanikkond (meie kolmes küsitluses osalenute puhul kindlasti) on valdavalt **linnarahvas**.

Haridus- ning koolikorralduslikult ei johtu siinse vene kultuuri olmelis-kultuuriliste aspektide iseärasustest tänase Eesti ühiskonna jaoks seega õieti midagi. Üldiselt arvatakse, et puudub arvesse võtmist vääriv konflikt õpilaste riietumisstiilide, toidumenüü, elukondlike harjumuste (nagu isiklik hügieen) jms pinnal. Mõningaid arvestatavaid momente siiski on, nagu see, et kõige traditsioonilisematest eesti rahvusroogadest (nt veretoidud) võiks õpilaste segakontingendiga koolides hoiduda ning kalaroojadega on vaja harjutada. Kala ja piimatoodete koostarbimine on vene kultuurist pärit inimestele võõras. Samas oleks vaja analoogset uuringut ka eesti õpilaste hulgas, sest empiiriliste kogemuste põhjal vajavad kala ja piim koolitoiduna samuti erilist eestkostet.

Suurimate erinevustena eestlaste ja mitte-eestlaste vahel nimetavad kõik – nii mitte-eestlastest keskealiste ning vanemate õpetajate esindajad, mitte-eestlastest üliõpilased ning ka väike eesti päritolu üliõpilaste kontrollrühm – mentaliteeti ja temperamenti. Üksmeelselt kirjeldab nii keskmine, vanem kui ka noor mitte-eestlaste põlvkond eestlasi kinniste, individualistlike, materiaalseid eesmärke järgivate ja ratsionaalsete inimestena. Venelased on temperamentsed, südamlikud, kollektivistlikud, pealiskaudsed jne. Sellise hinnanguga on eesti üliõpilased nõus ning kinnitavad seda ka ise. Koolikorralduse ja hariduse sisu seisukohast tulebki kõige rohkem arvestada etnopsühholoogilisi erisusi. See eeldab õpetajalt klassis õpilastega suheldes vastavaid teadmisi ja oskusi, et saavutada õpetus- ja kasvatustaotlused kõigi eri kultuuridesse kuuluvate laste puhul.

Ilmselt temperamendi erisuste põhjal tõdevadki vastanud lõpuks kokkuvõttena, et kuigi eesti ja vene kultuuri paljud aspektid teineteisest olulisel määral ei erine, on Eesti siiski mitmekultuuriline maa. Seejuures tuuakse enamasti argumendiks trafaretne, stereotüüpsel arusaamadel põhinev väide: siin elab rohkem kui saja rahvuse esindajaid – loomulikult on Eesti mitmekultuuriline. Siin oleks tegevusvaldkond stereotüüpide uurijatele.

EESTIS ELAVATE VÄHEMUSRAHVUSTE ESINDUSRÜHMADE KOLLEKTIIVNE ANKEETIMINE MÄRTSIS 2003

Küsitletud õpetajate ning üliõpilaste hulgas oli vaid mõni üksik respondent, kes väitis end kuuluvat mõnda teise kultuuri peale vene kultuuri. Selline olukord peegeldab seega Eesti ühiskonna tänast rahvuslikku koosseisu. Et saada aga hinnanguid ka teiste siin elavate kultuuride esindajatelt, jagasin 2003. aasta veebruari lõpus Eestimaa Rahvaste Ühenduse kaudu välja samasuguseid ankeete, millele olid vastanud mitte-eestlastest õpetajad. Kuigi Eestimaa Rahvaste Ühendusse kuulub arvukalt eri rahvusrühmade organisatsioone, õnnestus ankeetküsitlus üle anda neist ainult viiele. Nende tagasisaamisega oli suuri raskusi ning viimane ankeet tagastati alles maikuu teisel poolel. (Ankeetamise tulemused on esitatud nende tagastamise järjekorras.)

Oli esitatud palve, et ankeet täidetak kollektiivselt, n-ö rahvusrühma konsensusliku otsustusena, ning et selle täidaks suuremad, st potentsiaalselt mõjukamad rahvusrühmad. Professor John Rex on juhtinud tähelepanu ühele võimalikule ohule mitmekultuurilistes ühiskondades, mida tuleks mõneti silmas pidada ka jallolevate vastuste puhul: "On veel üks halb võimalus, ja seda esineb mitmes Lääne-Euroopa riigis, kus valitsus kasutab multikultuursuse mõistet kontrolli saavutamiseks immigrantide üle. Näiteks väites, et peab dialoogi rahvusvähemustega, kuigi tegelikult peab nõu vaid kogukonna vanematega, mitte kogukonna kui tervikuga. Selline versioon multikultuursusest näitab kultuure staatilise, muutumatu ja tagurlikuna." (Mis on ... 1997: 34.) Mulle jäi mulje, et kõnesoleva ankeedi täitiski tegelikult vastava rahvusrühma esindaja, kes väljendab rohkem enda isiklikke seisukohti.

LEEDU

2000. aasta rahvaloenduse andmeil elas Eestis 2116 leedulast, neist Leedu kodanikke 1105. 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel vähenes leedulaste arv Eesti rahvastikus 452 inimese võrra. 2000. aastal kõneles 1198 isikut ehk 54% leedu keelt emakeelena. 1898. aastaga võrreldes on leedu keelt emakeelena kõnelejate arv vähenenud 8%. 1105 Leedu kodanikust oli 349 (34,6%) sündinud Eestis. (2000. aasta rahva ja eluruumide loendus, lk 7, 9, 20.)

Ankeedi küsimused olid vene keeles, kuid vastati eesti keeles. Olen teinud vastustes väiksemaid keeleparandusi.

1. Millisesse kultuuri te kuulute?

Me kuulume indoeuroopa algkodu kultuuri, mille allikad on arheoloogia, keeleline paleontoloogia ja kultuuriajalugu. Niikaua kui indoeurooplased elasid oma algkodu maal, oli kultuuritase ühtne ja mütoloogia üldine. Kõik olid loodusjõudude austajad ja kummardajad. Hirm tundmatu looduse ees sünnitas religiooni.

2. Mille poolest erineb toitumine teie kultuuris toitumisest eesti kultuuris?

Meie tänapäevakultuurid ei erine palju. Ehk ajalugu, mis kinnitab, et leedulased löid 13. sajandil oma riigi. 1009. aastast on mainitud ajalooallikates LITUA nime, mis kinnitab, et juba 11. sajandi alguses olid Leedu riigil oma välispiirid. 2009. aastal tähistab Leedu oma riikluse 1000. aastapäeva.

3. Mille poolest erineb riietumismood teie kultuuris riietumisest eesti kultuuris?

Eesti kultuurimaastikul toob mood esile peamiselt halle tagasihoidlikke toone. Nõukogude ajal kerkisid esile eakad daamid – kübarakandjad (ka kostüümide ja palitute kandjad). Ärkamisajal tegid moehüppe peamiselt noored. Kui Tallinna tänavatel domineerisid teksaste kandjad, siis Palanga kuurordis kogunesid kootud seelikutes, kampsunites ja põlvikutes leedu noored.

Leedus ei lase pealinna naised moest kõrvaldada linasest lõngast kootud ja heegeldatud kleite, seelikuid ega mantleid. Neid kaunistavad merevaigueted.

Et eestlased tunnevad end rohkem skandinaavlastena, on praegune tänavamood rohkem nende maade sarnane. Üldine pilt (eriti suvel) on meeldiv, julge ning kaasa-kiskuv. Moodi dikteerivad noored. Siiski jäävad eestlastele omasteks tagasihoidlikud toonid ja elegantsus. Leedulased kalduvad erksate värvide poole. See käib eakate inimeste moe kohta, kuid nemad ei dikteeri moodi.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

Usk perekonnas katoliiklaste Jumala kümne käsu järgi (ausus, tagasihoidlikkus, süütus ...). Hea oleks, kui järgitaks Leedu hartat. Lapse elus on tähtsad ristimine, I kommuunia, kirikupühad, oma vanemate ja teiste inimeste austamine, kiriklik abiellumine (mitte abielu vaba katsetamine). Kõige lihtsamad käitumisnormid sünnivad perekonnas. Tänapäeval moodi läinud vabakasvatus ei anna tulemusi.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

Üldinimlikud suhted peaksid igas kultuuris jääma üldinimlikuks. See sõltub inimesest kui isiksusest. Vene rahvusest inimesed on avalad, heasüdamlikud ja sõbralikud. Miks leedulased ja teised rahvad sattusid (Eestis elades) venelase kui hea naabri külge? Sest eestlased olid ja on väga kinnised, umbusklikud, ennastarmastavad. Miks eestlane ei aktsepteeri võõra aktsendiga rääkivat inimest ja läheb üle vene keelele? Ta ju solvab kaaslast, niisugust nagu mina, näidates, et ära püüagi ...

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

Kahjuks on viimastel aastatel määranud inimväärtusi majanduslik ja poliitiline suund. Kui kohtud Leedus sõbraga, küsib ta, kui palju sa palka saad, mis marki auto sul on, mitmekorruselises majas sa elad. Kui kohtud vana töökaaslasega Eestis, on küsimused sarnased. Kõigil on kiire. Meie vestlust katkestab mobiiltelefoni helin. Vastused on umbmäärased, pigem vastamata.

7. Kas teie kultuuri olmel ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

Ehk ikka on, aga mitte oluliselt erinev.

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

2. märts – püha Kazimierase, Leedumaa kaitsja päev, mis on kujunenud rahva traditsiooniliseks Kaziuko laadaks (*verbos* ning teiste käsitöötoodete müük, lõbustused).

Uzgavenes – talve ärasaatmine maskides.

Verbu pühapäev – üks nädal enne lihavõttepühi.

Leedu kuninga Mindaugase (750. a) kroonimise päev (6. juuli 2003).

Velines – surnute püha 1. ja 2. novembril.

9. Milline tähtsus on teie kultuuris religioonil?

“Usk ei ole iga inimese isiklik asi, usk on rahvuskultuuri osa” (paavst Johannes Paulus II). 50 aastat nõukogude elu lipu all tegi suured lüngad inimeste ellu, sealhulgas ka usu säilitamiseks. Ainult väikesele osale Eestis elavatest leedulastest on usk vajalik nii kui igapäevane leib.

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

Veidi arusaamatu küsimus. Kui me saatuse tahtel tulime Eestisse, on oma mure ja asi integreeruda Eesti ühiskonda. Eesti haridussüsteemi ei kavatse muuta ükski rahvusrühm. Meie lapsed, kes on sündinud segaperedes, on saanud Eesti hariduse. Hea oleks, kui üks osa sellest oleks suunatud rahvuste pühapäevakoolide ülalpidamiseks, s.o finantsabi. Sellest räägitakse palju, kuid abi on nähtamatu.

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

Kultuurikandjad on erinevad. Igal rahvusrühmal on omad väärtused ning erinevused. Ei ole midagi halba, kui me täiendame üksteist ning tutvustame pidevalt oma paremaid kultuurikandjaid.

Loomulikult on nõukogude kultuur ka meie vahel oma käppa hoidnud, teinud meid sõbralikuks ja sarnaseks.

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

Kui Eestis elab üle 120 rahvuse ja pooled neist ehk suudavad hoida oma identiteeti ning kui Eesti riik tunnustab ja väärtustab meid ja toetab finantsiliselt, võib nõustuda, et Eesti on multikultuuriline maa. Kahju on, et me ise ei suuda olla ühtse eesmärgi kandjad. Elame nagu kahes frondis: Lüüra ja ERÜ. Kui arvestada väikest Eesti riiki ning üle miljonilist rahvast, on Eestis elavate rahvuste killustamine liig mis liig.

USBEDI

1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel kahanes usbekkide arv Eesti rahvastikus 463 inimese võrra (595-lt 132-le). 2000. aastal kõneles 54 isikut ehk 41% usbeki keelt emakeelena. 1898. aastaga võrreldes on usbeki keelt emakeelena kõnelejate arv vähenenud 32%. (*Ibid.*: 150–151.)

Ankeedi küsimused olid vene keeles ning vastati samas keeles.

1. Millisesse kultuuri te kuulute?

Usbeki.

2. Mille poolest erineb toitumine teie kultuuris toitumisest eesti kultuuris?

Kas teid huvitab siin, Eestis, või kodumaal?

Siin me tegelikult toitume juba peaaegu nii nagu eestlased. 30 aasta jooksul Eestis elades, eriti segaperekondades eestlastega, oleme muutunud samasuguseks.

Kodumaal erineb paljuski. Hommikusöök – esiteks piimatoodete küllus, nagu kodune kaimakk, *shir*-tee jne; teiseks kuum lepeška; kolmandaks tee, ei mingit kohvi. Lõunasöök – toidus on palju lambaliha ja riisi, juurvilju, puuvilju, rohelist. Roheline on meie toitude puhul lahutamatu. Joome viinamarjaveini ja muud ei tunne.

3. Mille poolest erineb riietumismood teie kultuuris riietumisest eesti kultuuris?

Paljuski. Esiteks riietuti meil peamiselt siidist tehtud rahvuslikku kleiti ja pükstesse. Kõik oli värviküllane, ere ning kuldsete niitidega väljaõmmeldud ornamentidega [kaunistatud – S. V.]. Sooja kliima tõttu oli riietus vaba.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

Linnade puhul ma suuri erinevusi ei nimetaks. Kuid on veel kohti, kus usbeki laste kasvatamine erineb märgatavalt eesti laste kasvatamise kultuurist. See on austus vanade vastu. Aidatakse vanal inimesel, isegi kui teda ei tunta, viia raskeid esemeid sinna, kuhu taadil või memmel vaja. Ühissõidukis loovutatakse istekoht. Antakse teed. Usbekid ei jäta enda ega oma sugulaste lapsi maha. Seetõttu pole lastekodudes usbeki lapsi.

Kõige peamine on oma vanemate tohutu austamine. See pole mitte üksnes armastus, vaid ka austus, mis jääb igavesti. See on traditsioon. Samamoodi ei jäeta maha vanureid. Vanad inimesed on alati aukohal. Ilma vanade inimesteta ei tehta ühtegi otsust.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

Jah, on vahe. See on igast rahvusest inimeste austamine. See on traditsioon. Meil on peamine suhtlemine.

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

[Vastamata. – S. V.]

7. Kas teie kultuuri olmel ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

Usbeki ja eesti kultuuri vahel on suur vahe. Meil on idamaine olme. Sellega on kõik öeldud. Esiteks – varem ei olnud sellist suurt mööblit. Toad olid suured ja avarad ning kaunistatud vaipadega, mis talvel rippusid ka seintel. Ei magatud voodis, vaid suurtel patjadel.

Pilaffi söödi kätega. Toidukordade ajaks kogunes *dostarhai* ümber kogu pere, see on 7–10 inimest. Kui vanaisa või isa oli sööma hakanud, alles siis tohtisid lapsed sööma hakata. Pärast söömist tänati jumalat toidu eest ning paluti jumalalt tugevat tervist kõigile kohalviibijatele, sugulastele, naabritele ning tuttavatele. Samuti paluti jumalalt rahu maa peale.

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

Uusaasta (*novruz*) 21. märtsil.

Ramadaan (suur paast) detsembri lõpul.

Kubran bairam 11. veebruaril.

Usbekistani sõltumatuse päev 1. septembril.

9. Milline tähtsus on teie kultuuris religioonil?

Inimese austamine; olla alati aus; alati pidada kinni hügieenist, st puhtus (viis korda päevas pesta).

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

Esimene asi on sisendada lastele austust vanemate inimeste vastu, haridus tuleb peale selle. Ei tohi unustada oma juuri. Kahju, et koolides ei puudu mitte ainult ida, vaid ka Euroopa kultuur.

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

Arvan, et igal rahval säilis kas või mõnigi traditsioon. Tõsi, Nõukogude ajal taheti kõiki ühe katuse alla mahutada. Tänu jumalale võime veel midagi taastada ning oma traditsioone rikastada – see käib nii usbeki kui ka eesti kultuuri kohta.

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

Jah, on mitmekultuuriline. Rohkem kui sada rahvust – see räägib juba mitmekultuurilisusest. Iga rahvus kannab oma kultuuri osakesi. Usun, et see on toitumine, mille poolest meie vabariik on praegu rikas. Milliste rahvuste kööke küll praegu Eestis pole! Korraldatakse näitusi, mitte alati ei tooda neid väljastpoolt sisse, vaid lausa kohapeal korraldatakse jne.

TŠUVAŠI

Tšuvašid asusid Eestisse elama alles pärast Teist maailmasõda. Algul saabusid siia tšuvaši rahvusest sõjaväelased ühes perekondadega, hiljem tuli ka spetsialiste suunamiskirja alusel. Nõukogude Liidu lagunemine mõjutas siinse väikesearvulise rahvusrühma suurust küllalt tugevasti. Tšuvašše on rahvaloenduste andmeil Eestis olnud 1959. aastal 312, 1970. aastal 602, 1979. aastal 804, 1989. aastal 1178 ja 2000. aastal 495 inimest.

Tšuvaši Kultuuriseltsi tutvustava trükise põhjal kõneles 2000. aastal siinsetest tšuvaššidest emakeelena oma rahvuskeelt 46,5% inimestest. 1989. aastaga võrreldes on tšuvaši keelt emakeelena kõnelejate arv vähenenud 1%. (*Ibid.*)

Tšuvaši Kultuuriseltsile antud ankeedi tagastas seltsi esindaja isiklikult ning lisaks ankeedis kirjas olevale andis ta lühikese suulise ülevaate ankeedis sisalduva teemadel. Ankeedi sisu tõlkides korrastasin mõningal määral lauseid.

1. Millisesse kultuuri te kuulute?

Loomulikult traditsioonilisse tšuvaši kultuuri.

2. Mille poolest erineb toitumine teie kultuuris toitumisest eesti kultuuris?

Toidu hulka kuuluvad ammustest aegadest, arvestades, et meie esivanemad olid rändhõimud, liha ja lihatooted. Loomulikult valmistatakse palju toite kruupidest. Rohkesti kasutatakse ka juurvilju, kuid kõik see on väga lihtne: hapukapsas (tammevaatides), soolakurgid, soolatud tomatid. Väga palju kasutatakse linnuliha: haneliha, pardiliha. See, et igal perel on haned, tingib soolatud haneliha söömise ning samal ajal sulgedest ja udusulgedest patjade tegemise – need peavad igal peretürel kui kaasavara kindlasti olema.

Ja loomulikult kasutatakse palju tainatooteid: kodune lapšaa, pirukad, pliinid ja kõige selle juurde tingimata piimatooted.

Kui võrrelda Eesti köögiga, siis on vahe selles, et ei kasutata nii palju kala; juuakse palju teed, mitte kohvi; tavaliselt pruulib iga pere õlut.

3. Mille poolest erineb riietumismood teie kultuuris riietumisest eesti kultuuris?

Ma mõistan seda küsimust kui ekskurssi ajalukku. Võttes arvesse, et riietustraditsioonid kujunevad sajanditega, võib eristada samamoodi nagu Eestiski eri rajoone (on ülemtšuvašid, kelle riietuses on palju analoogiat maride omaga, kuid on erinevused alamtšuvaššide riietusega). Ülemtšuvašid kasutasid alati palju valget linast materjali, kuid alamtšuvašid kirjutas kangast, ent kõik see oli toodetud kodus, naiste kätega: lõugutati lina, kedrati lõnga, kooti kangast, õmmeldi rõivas, kaunistati tikandiga. Tikandil oli kindlasti mõtteline tähendus – tikandi joonistes kasutati ruunimärke ja kindlasti peremärke.

Eesti rahvarõivastega võrreldes võib täheldada, et naistel on kleidid, põlled, müntidest rinnakaunistused, käevõrud, peakatete kaunistused, mis sümboliseerivad tšuvaššide ettekujutust maailma korraldusest – sfääride mitmekihilisus, mis lõpeb kõrge terava tipuga kui vajaduse tunnistamine kõrgeima poole pürgimise järele. Meestel on valged linsed särvid, mis on võõtatud kirjude vöödega. Tartus rahvamuuseumis oli huvitav näha, et eesti rahvarõivaste paljud mustrid ja detailid kattuvad tšuvaši rahvarõivaste mustrite ja detailidega.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

Tšuvaššias austatakse siimaani väga kõiki vanu inimesi, seda enam hinnatakse sugulussidemeid. Minu jaoks on see otseses seoses sellega, et tšuvašid on alati elanud sugukonnana, st mitu põlvkonda koos. Kui maatükk võimaldas, oli ühel õuel mitu maja. Kui asula oli suur, kuid kui hariti üles uut maad, sai võimalikuks asuda ühele õuele. Üldjuhul püüdsid tšuvašid alati asuda veekogude ning metsa (toidu- ja puudeallika) lähedusse.

Tšuvašid olid maaharijad, neile oli väga tähtis võimalus toita oma peret. Lapsi harjutati varasest noorusest tööd tegema. Tüdrukuid õpetati tikkima, kuduma, toitu valmistama, poisse kündma, külvama, tegema kõiki raskeid töid koduses majapidamises, ehkki sellist selget tööjaotust ei ole, sest kõik võtavad kodutöödest jõudumööda osa.

Selles mõttes ei näe ma kasvatuses üldse erilist vahet: mõlemas kultuuris hinnatakse sugulussidemeid, säilitatakse rahvatraditsioone, nagu Tšuvaššias nii ka Eestis järgitakse seda suurtes linnades kahjuks vähem, rohkem säilitatakse maal.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

Selle tõttu, et meie rahvaste ajalooline areng toimus erinevates tingimustes, võib märgata mõningaid erinevusi. Et tšuvaši rahvas sattus olukorda, kus külg külje kõrval arenesid vene õigeusk ja islam, läks siit läbi otsekui piir ida ja lääne vahel. Samas elati alal, mida läbis Volga veetee, mis arendas meie rahvas oskust ennast kui rahvust kaitsta, kuid samas on see kuni tänapäevani niisugune rahvas, kes on väga kannatlik, pehmeloomuline ning väga vähenõudlik olmes. Sellele vaatamata võtab ta kiiresti omaks kõik selle, mis kergendab elu.

Võib öelda, et tšuvašid on jumalarahvas (tõsiusklikud). Kuid siin ei saa jätta tähelepanuta fakti, et on tšuvašše, kes pole ristitud ning kes nagu meie kauged esivanemadki kummardavad tule-, vee-, taeva- ja teisi vaime. Kõik see on kahtlemata jätnud oma jälje, kuid pole kasvatanud vastuseisu, kuigi samal ajal pole tšuvaššidel nähtavasti sellist üksteise väljaaitamise tunnet nagu ülejäänud türgi rahvastel ning vendeta pole tšuvaššidele absoluutselt omane.

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

Eelmistes vastustes ma juba osaliselt vastasin sellele küsimusele. Nii nagu eesti rahvas suutis ka tšuvaši rahvas säilitada oma kultuuri, keele ja traditsioonid – selles oleme sarnased. Arvatavasti võib vahet näha selles, et tšuvaši rahvas on väga vähe orienteeritud läänele, mis on tingitud geograafilisest asukohast, ning nagu varemgi on rahvale tähtsad perekond, sidemed sugulastega ja kahtlemata vaimne alus (pean silmas religioosset lähenemist paljude delikaatsete küsimuste lahendamisel).

Eelöeldu põhjal võib teha järelduse: eestlased on lääneliku kultuuri rahvas, kuid tšuvašid, kes on võtnud endasse palju türgi rahvastelt, on jäänud ise türgi rahvaks üksnes keele poolest, materiaalses kultuuris võeti palju üle soome-ugrilastelt, kuid samas ei hinda soome-ugri rahvad tšuvašše kui selle kultuuri kandjaid, kuigi rahumeelne koeksisteerimine mitme sajandi vältel ei saanud rahva arengule jätta mõju avaldamata.

7. Kas teie kultuuri olmel ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

Olme, kui võtta ajalooliselt, oli nii tšuvaššidel kui ka eestlastel väga lihtne. Väga palju tehti ära oma kätega. Tšuvašid olid osavad puunikerdajad, ilma ühegi naelata ehitati

valmis maja. Kui majas oli mure, ei jäädud ootama – igaüks püüdis kutsumata aidata, millega suutis. Kui võtta maja ehitamine, siis iga lähedane tuttav, rääkimata juba sugulastest, ei oodanud kunagi kutset, vaid pakkus ise abi. Seniajani palgatakse igasuguse ehitustöö (majad, majandushooned) puhul peamised spetsialistid (nt müürsepad) raha eest, kuid kõik abitööd teevad sugulased, sõbrad, lähedased tuttavad, sõltumata soost ning vanusest. Igaüks teeb lihtsalt seda tööd, mis on talle jõukohane. Matuste puhul püüavad kõik toeks olla, sõltumata sugulusastmest. Arvatavasti seepärast torkab mulle eriti silma, kui igaüks püüab lahendada probleeme, lähtudes ainuüksi iseenda võimalustest.

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

Tšuvašid on alati pööranud erilist tähelepanu pühadele, mis on seotud viljalõikusega, talvise ja kevadise pööripäevaga, koos õigeusku minekuga tulid jõulud ning ristimine. Kõigil neil on oma nimetus: künnipüha – *akatui*, viljajahvatuspüha – *abam sari*, talvine pööripäev on seotud *suhruri*'ga, iga tšuvaši jaoks on väga tähtis *mamkum* – suur päev [Iihavõttepüha – S. V.], *rashtav* [jõulupüha – S. V.], tšuvaši keele päev, mis on seotud tšuvaši valgustaja I. Jakovlevi sünnipäevaga, ning “Volgamaa allikad” on seotud vabariigi päevaga (24. juuni).

9. Milline tähtsus on teie kultuuris religioonil?

Ka rahvuslike pühade loendist on näha, et religioonil (õigeusk!) on paljude tšuvašside jaoks tähtis roll. Need pühad on meile tähtsad eelkõige sellepärast, et Venemaa koosseisu minek ning ristiusu vastuvõtmine tõi tšuvaši rahvale vabanemise mongolitataritari ikke alt, mis kestis üle 300 aasta. Selle aja jooksul hävitati tšuvaši rahvas kui etnos niivõrd, et ainult 2/5 elanikkonnast jäi ellu. On mõistatav, et õigeususe suhtuvad tšuvašid tänaseni austavalt, ning kes usub, teeb seda siiralt.

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

See, et meie rahvas on alati pürginud silmaringi laiendamise poole, kuid on oma iseloomult häbelik, pole survet avaldav [või energiline – vn *naporistostj* – S. V.] ning see, et meie rahvas on väga heatahtlik, hindab oma kultuuri ja keelt, kuigi samal ajal on iga meie rahva esindaja süda avatud kõigile, kes elavad meie kõrval ja on valmis mõistma vajadust saada igasuguseid teadmisi, olgu see keel, kultuur, lihtne läbikäimine.

Meie jaoks on alati tähtis olnud, et meisse suhtutakse kui rahvasse, kes elab ja areneb; meil on suurenenud rahvuslik eneseteadvus, eriti diasporaades, mis on eraldatud ajaloolisest kodumaast. Samas oleme väga lojaalsed ning kui me elame Eestis, siis on see muutunud tõepoolest meie kodumaaks, sest paljud diasporaa esindajad on siin sündinud. Siin kasvavad ja õpivad meie lapsed ja me tunneme end siin hästi. Me ei sidunud oma elu Eestiga mitte ainult parema elupaiga otsingute pärast, kuna meie, kes me elame siin praegu, olime siin ka Nõukogude ajal, taasiseseisvumise päevil ning Eesti Vabariigi loomise ajal. Nüüd me kasutame oma teadmisi selleks, et me (kogu Eesti) elaksime edasi.

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

Eesti kultuuril ja tšuvaši kultuuril on võib-olla paljugi ühist, kuid erinevad elutingimused, erinev keskkond peegelduvad kahtlemata keeles ja rõivastuses ning traditsioonilises kultuuris. On ju kultuur nii sügav mõiste, et selles ankeedis ei õnnestunud isegi minul vastata lühidalt ja täpselt, algas avameelne filosoferimine, mis oli seotud peamiselt sooviga jutustada võimalikult rohkem oma rahvast.

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

Kahtlemata. Arvestades ainuüksi seda, et me kuulume Eestimaa Rahvaste Ühendusse, ning pole mitte ainult üks rahvuste ühendus, on Eesti ühiskond mitmekultuuriline. Kui arvestada, et me võime kõrvuti paljude teistega jutustada endast raadios, kirjutada pressis endast artikleid, saada toetust oma keele õpetamiseks lastele, säilitada kodust kaugel oma traditsioone, kultuuri – loomulikult.

UKRAINA

2000. aasta rahvaloenduse andmeil elas Eestis 29 012 ukrainlast, neist Ukraina kodanikke 2867. 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel kahanes ukrainlaste arv Eestis 19 259 inimese võrra (48 271-lt 29 012-le). 2000. aastal kõneles 11 923 isikut ehk 41% ukraina keelt emakeelena. 1898. aastaga võrreldes on ukraina keelt emakeelena kõnelejate arv vähenenud 3%. (*Ibid.*: 7, 9, 150–151.)

1. Millisesse kultuuri te kuulute?

[Vastamata. – S. V.]

2. Mille poolest erineb toitumine teie kultuuris toitumisest eesti kultuuris?

Toitumine on Ukraina eri regioonides erinev, kuid põhiliselt kasutatakse Ukraina rahvuslikus köögis kõrs-, puu- ja juurvilju ning vähemal määral liha. Lõuna- ja ida-regioonides tarvitatakse kala. Lääneregioonides süüakse seda vähe. Toit on küllal rasvane.

Traditsiooniliselt süüakse erinevaid suppe, jahutooteid (vareenikud, küpsetised jt). Lääneregioonides (valdavalt loomakasvatuslikes) on toiduratsioonis tähtis osa erinevatel piimatoodetel (hapupiim, kohupiim, brõnsa, hapukoor).

Lõuna- ja idamustmullaoblastites on tähtis koht aedviljadel ja aiakultuuridel.

3. Mille poolest erineb riietumismood teie kultuuris riietumisest eesti kultuuris?

Traditsioonilise riietumismaneeri põhilised jooned ukraina kultuuris on värvirikkus ja samas otstarbekus. On päris olulisi regionaalseid erinevusi. Lääneregionide riietus paistab silma suurema rangusega; kaunistustes (nt tikandis) on korrapärane geomeetiline joonis. Idaregionides on valdav taimornament.

Erinevalt eestlaste rangemast riietumismaneerist on ukrainlaste rõivad avatuma lõikega ja värvigammalt mitmekesisemad.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

Traditsiooniliselt on Ukrainas laste kasvatamisesse suhtunud väga tõsiselt. On võimalik esile tuua selle protsessi mõningad põhimõtted:

- lastevanemate ja vanavanemate isiklik eeskuju;
- tööarmastuse kasvatamine – laps osaleb varasest noorusest perekonna tööelus;
- kasutatakse karistust;
- traditsiooniliselt on vanematel ja vanavanematel väga suur autoriteet, neid austatakse (kuni praeguse ajani pöörduvad lapsed maa mõningates regioonides oma vanemate poole teietades);
- kasvatatakse armastust õppimise vastu;
- maa lääneregionides mängib laste kasvatamisel suurt rolli religioon, kristliku moraalid normid.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

Ukrainlased on temperamentsemad ja emotsionaalsemad ning see paneb oma pitseri inimestevahelistele suhetele. Need on avatumad.

Traditsiooniliselt pürgivad ukrainlased kollektiivsuse poole. Ukraina külad on suured. On kombeks vastastikune abistamine, niinimetatud talgud – ühine töö kellegi hüvanguks (näiteks maja ehitamine) või ühiseks hüvanguks.

On kombeks pöörduda üksteise poole viisakalt teietades (eakaaslaste vahel, kuid see on peamiselt vanema põlvkonna seas).

Ukrainlased armastavad üksteisel külas käia lähemate sugulaste või naabrite juures – mõnikord isegi kutsumata või ette teatamata.

Lugupidamatut suhtumist vanadesse inimestesse peetakse jämedaks üleastumiseks.

Naised on üldjuhul head perenaised.

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

Traditsiooniliselt on ukraina rahva elus suurt rolli mänginud (eriti maa lääne-regioonides) religioon ja kirik. Seetõttu tähistatakse siiamani kiriklikke pühasid. Eestlased on vähem religioossed.

Kõrgelt hinnatakse niisuguseid omadusi nagu töökus, tagasihoidlikkus (eriti naiste puhul), headus, huumorimeel.

Suur on tõmme hariduse poole ja austus vaimse töö tegijate vastu (õpetajad, doktorid jt).

Hinnatakse ka materiaalsel faktoril – püüdlemist heaolu ja laste tuleviku kindlustamise poole.

7. Kas teie kultuuri olmel ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

Olme on Ukrainas allutatud tööle. Üldjuhul on meeste ja naiste kohustuste jaotus range, mida harva rikutakse. Naise jaoks peetakse ebaväärikaks lõhkuda puid või meeste jaoks valmistada toitu. Lapsed aitavad vanemaid kodutöodes. . Kõigil pereliikmetel on oma kohustused.

Naised on head perenaised – hoiavad kodus puhtust ja korda

Ukrainlased on suured käsitöötajad: väga palju koduseid tarbeesemeid tehakse oma kätega (väga palju tikandeid).

Eakad vanemad elavad üldjuhul ühe juures lastest.

Pühasid tähistatakse kogu suguvõsaga ning naabritega.

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

Ukrainas tähistatakse religioosseid ning rahvalikke pühasid – jõulud, ülestõusmispühad, Ivana Kupala, spasa jne, on kombeks tähistada ka nimepäevi (rohkem kui sünnipäevi).

Maa ida- ja lääneregioonide vahel on küllalt suur erinevus: Lääne-Ukrainas on säilinud traditsioonilised religioossed ja rahvalikud pühad, idas on palju kaotsi läinud.

9. Milline tähtsus on teie kultuuris religioonil?

Religioonil on traditsiooniliselt tähtis koht ukraina rahva kultuuris ja elus.

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

Eesti haridussüsteem peab kindlasti ette nägema riiklikult finantseeritavate püha-päevakoolide funktsioneerimist. Tuleks tutvustada Eestis elavatele õpilastele nende rahvaste ajalugu, kultuuri jne; plaanida kohtumisi rahvuslik-kultuuriliste ühingute esindajatega.

Ajalooandmed õpitava maa kohta peaks võimaluse korral kooskõlastama selle maa teadlastega.

Kultuuride sügavamaks tundmaõppimiseks tuleks korraldada eesti ja vene õppekeelega koolide ühiseid üritusi.

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

Kõik eespool kirjeldatu kuulub traditsioonilise ukraina kultuuri juurde. Loomulikult muutus Nõukogude ajal palju. Ühest vastust sellele, mis on ukraina kultuur praegu, polegi. Pigem võib seda nüüdisajal vaadelda kui traditsioonilise nõukogude ja pealetungiva lääneliku massikultuuri konglomeraati.

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

Vastus sellele küsimusele on pigem jah kui ei, ehkki üheselt on raske vastata. See, et rahvuslikud kultuuriseltsid saavad riigilt toetust, viitab sellele, et riik hoolitseb rahvuskultuuride arengu eest (mingil määral). Kuid see, et Eestis pole siiani vastu võetud rahvusvähemuste seadust, pidurdab rahvuskultuuride arengut.

Eesti ukrainlased tänavad Eesti riiki toetuse eest ukraina kiriku ehitamisel (Laboratooriumi 22, Tallinn).

VENE

2000. aasta rahvaloenduse andmeil elas Eestis 351 178 venelast, neist Venemaa kodanikke 86 067. 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel kahanes venelaste arv Eesti rahvastikus 123 656 inimese võrra. 2000. aastal kõneles 344 796 isikut ehk 98% venelastest vene keelt emakeelena. 1898. aastaga võrreldes pole vene keelt emakeelena kõnelejate arv Eestis muutunud. Venemaa kodanikest oli 2000. aasta andmeil 20,6% sündinud Eestis. (*Ibid.*: 7, 9, 20.)

Vene Kultuuriseltsi ankeet laekus viimasena – alles maikuu lõpul. Enne seda olin seltsi esindajaga telefonitsi kolmel korral ühendust võtnud palvega ankeet täita ja minule edastada.

1. Millisesse kultuuri te kuulute?

Vene.

2. Mille poolest erineb toitumine teie kultuuris toitumisest eesti kultuuris?

Vene köögis on kohustuslik supp, tingimata süüakse kartulit, armastatakse vinegretti, putru ja musta leiba, juuakse teed, kuid mitte kohvi. Puhkepäevadel ja pühade ajal on

kohustuslikud pärmitainast pirukad, tehakse keediseid ja keedetakse kisselli; alkohol on viin, suupisteks soolakurk, hapukapsas, sült, keedetud kartul.

On ütlus: "Hapukapsasupp ja puder – need on meie toit."

3. Mille poolest erineb riietumismood teie kultuuris riietumismoest eesti kultuuris?

Venelased riietuvad eredavärvilisemalt, armastavad kontrastseid kombinatsioone, kalleid kangaid ja tingimata karusnahku: igal naisel peab olema kasukas ja puhtast villast või udusulgedest soe räät.

4. Mille poolest erinevad laste kasvatamise põhimõtted teie kultuuris laste kasvatamise põhimõtetest eesti kultuuris?

Kasvatamine vastab temperamendile – venelased pole oma nõudmistes järjekindlad, peamine printsiip on piits ja präänik, st last võidakse ukse taha saata, nurka panna ning samas haletseda ja kommi anda.

Peamine on hinge kasvatamine, õige moraal, kuid mitte väliselt korrektne käitumine.

5. Kas on vahet inimestevahelistes suhetes teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles see avaldub?

Venelastel on kõik emotsionaalsem, avatum, avameelsem, tundeid ei varjata, sõnu ei kontrollita. Kuid on väga tähtis, et suhted oleksid ausad, väline formaalsus ei mängi mingit rolli.

6. Kas on vahet väärtushinnangutel teie kultuuris ja eesti kultuuris? Milles?

Hinnangud on alati üldinimlikud, muidu me ei suudaks üksteist mõista. Vahe on üksnes nende väljendamise vormis.

7. Kas teie kultuuri olmel ja eesti kultuuri olmel on vahet? Millised need vahed on?

Muidugi on. Vahe on interjööri kujundamises, mööbli valikus, detailides. Kohustuslikud on vaibad (eriti seintel), kristall, potililled (nt pelargoon) ja raamatud, sageli ka pianiino. Kindlasti elavad kodus kas laululinnud või kalad ning kass või koer.

8. Mis on teie kultuuri unikaalsed pühad ja tähtpäevad?

Peamine püha on lihavõtted; lõbusad vastlad (pliiinide ja kelgusõiduga), ennustamine, eriti kolmekuningapäeval (19. jaanuaril). Ilmalikest on uusaasta näärivana ja kingitustega.

9. Milline tähtsus on teie kultuuris religioonil?

Varem mängis kirik erilist rolli, nüüd on see vaid mood. Kuid oma olemuselt on vene inimesed õigeusklikud ning kirik hakkab praegu oma mõju tagasi saama.

10. Missuguseid teie kultuuri eripärasid peaks Eesti haridussüsteemis arvestatama?

Vene kultuuri – iidset ja suurt, selles on tarvis tunda vene böliinade kangelasmuinasjutte. On vaja tunda vanasõnu ja kõnekäände – nendes on rahvatarkus.

11. Mis on teie meelest õigem, kas see, et eesti kultuur ja teie kultuur erinevad teineteisest, või on mõlema puhul tegemist nõukogude kultuuriga?

Nõukogude aeg oli ainult üks ühiskonna arengu ajaloolistest perioodidest. Kultuur kujuneb aga aastasadade vältel. Vene ja eesti kultuur on formeerunud erinevalt, eri tingimuste mõjutusel, seetõttu jäävad nad alati erineva ning selles on progress. "Me oleme üksteisele huvitavad selle poolest, et oleme erinevad." (J. Lotman)

12. Kas Eesti on teie arvates mitmekultuuriline maa?

Elanikkonna koosseisu poolest – jah. Erinevate kultuuride eneseväljenduse võimaluste poolest – seni veel mitte.

JUUDI

Kunstnik Siima Škopi hinnangul kujutab tänane Eesti juudi kogukond endast kahest rühmast koosnevat kogumit. Ühe kogumi moodustavad samasugused juudid nagu Siima Škop, kes on ajalooliselt Eestiga seotud ning valdavad eesti keelt. Teise osa moodustavad Teise maailmasõja järel Eestisse saabunud juudid, kellest enamik eesti keelt ei oska, vaid kuulub venekeelsesesse keskkonda. Nende tõttu domineerib ka Tallinnas asuvas juudi koolis vene keel. Eelnimetatud asjaolule vaatamata moodustavad juudid Eestis praegu siiski selgelt eristuva kogukonna, kus kehtivad vastastikuse abi ja toetuse põhimõtted. S. Škopi arvates on Eesti riik teinud kõigile rahvusvähemustele võimalikuks eneseväljenduse ja -arenduse. Kuidas seda kasutada suudetakse, oleneb konkreetsest rahvusrühmast endast. Tema arvates pole riigilt rohkemat ka vaja oodata. (Intervjuu ... 2003.)

VÄHEMUSRAHVUSTE ESINDUSRÜHMADE ANKEETKÜSITLUSE ÜLDISTUS

End vene kultuuri kuulujateks pidavate õpetajate ja üliõpilaste ning leedulaste, usbekide, tšuvašside ja ukrainlaste vastustes on oluline vahe, mis seisneb põhjalikkuses, millega mittevene rahvuste esindajad oma kultuure kirjeldavad. Selliseid kirjeldusi (ega nende katseidki) ei leidu ühegi vene kultuuri kuuluja vastustes. Ehkki küsimused seda lausa ei eeldanud, pürgitakse leedu, usbeki, tšuvaši ja ukraina rahvuse esindajate vastustes andma põhjalikke ülevaateid, milles tutvustatakse ajaloolisi taustu, regionaalseid erinevusi, nähtuste variatsioone jne. Võib mõista, et vastustega püütakse ankeedi nappi mahtu arvesse võttes anda ikkagi võimalikult täiuslikku pilti kultuurist, millesse kuulutakse. Tšuvaši ankeedis on selle kinnituseks tõdemus: “On ju kultuur nii sügav mõiste, et selles ankeedis ei õnnestunud isegi minul vastata lühidalt ja täpselt, algas avameelne filosoferimine, mis oli seotud peamiselt sooviga jutustada võimalikult rohkem oma rahvast.”

Säärane pürgimus ei puudu aga mitte ainult vene kultuuri kuuluvate õpetajate ega üliõpilaste vastustes, vaid see käib ka Vene Kultuuriseltsi täidetud ankeedi kohta. Selles on öeldud, et Eesti haridussüsteemis peaks arvestatama “vene kultuuri – iidset ja suurt, selles on tarvis tunda vene bõliinade kangelasmuinasjutte”. Samas ei suudeta venelaste ankeetides teiste rahvaste ankeetides esinevaga sarnaselt oma kultuuri, selle suurust ja iidsust iseloomustada. Ühe vene üliõpilase lausel “Venelased on unikaalne rahvus, nad ei hoolitse üleüldse oma kultuuri ega traditsioonide säilimise eest” tundub meie andmete põhjal mõtet olevat.

Vene kultuuri kuulujate ankeetide pinnapealsus on ehk seletatav asjaoluga, et paljud end vene kultuuriga identinud inimesed on seda vaid tinglikult ning vastav põhi neil tegelikult puudub. See, mida tõstetakse esile kui vene kultuuri jaoks iseloomulikku, näib usbeki või ukraina ankeedivastuste taustal kahvatu. Mõtlemapanevaks osutub teise üliõpilase ankeedis sisalduv mõte: “.. kui rääkida ausalt, siis on nõukogudejärgsed vabariigid, võrreldes tõelise vene kultuuriga, mis on praegu Venemaal, liiga palju muutunud.”

Eesti Vabariik seisab tegelikult küsimuse ees: **milline on eesti kultuuri järel järgmine suurem siin viljeldav kultuur?**

Järeldusi ning kokkuvõtteid

Olen teadlik ohtudest, mida kätkevad endas väliskogemuse kriitikavaba jälgendamine mis tahes elualal ning profaansusest tulenev valede järelduste tegemine. Ühiskonna mitmekultuurilisus on iga konkreetse ühiskonna puhul eriliselt individuaalne nähtus oma ajalooliste, majanduslike, poliitiliste jt dominantidega, kus teistelt üle võtta pole kellelgi suurt midagi. Sellele vaatamata pole aga mõistlik mis tahes eeskuju ja andmete eiramine üldse. Uuringu eelmiste tulemuste ning kokkuvõtete põhjal järeldusi tehes pean siiski otstarbekaks tõmmata mõningaid paralleele teiste maade teoreetiliste seisukohtade ja praktikaga.

Taanis asuvas Slagelse Sotsiaalhariduse Instituudis on tulemuslikult tegeldud Taani ühiskonna mitmekultuurilisuse haridusaspektidega. Isegi sealse muude kultuuride kandjate väikese arvu puhul (4,8%) tõdetakse, et „.. me ei saa jätkata sotsialiseerimist, hariduse andmist ja haridussüsteemi, mis peegeldavad ainult taani kultuuri ja taani rahvuslikku eneseteadvust. [---] Meie instituudi kogemustest tuleneb ettepanek, et integratsioon vajab sügavat arengut suhtumistes ja hariduse spetsiifilises sisus, õpilaste puhul samavõrd kui õpetajategi puhul.” (Kjaerulff 2002: 126.) Kuidas selle eesmärgi poole liikuda, on taanlased samuti sõnastanud: “Võõrad õpilased peavad omandama kommunikatsiooniks adekvaatse kompetentsuse, et Taani haridussüsteemis ja ühiskonnas toime tulla. Et koolis toime tulla, on vaja osata kirjutada ja suhelda taani keeles; seetõttu on koolis iga nädal palju taani keele tunde. Keelt õpetatakse kombineeritult teiste asjakohaste ainetega, sageli ühenduses tekstidega, mis räägivad lastest ja noortest inimestest – näiteks laste kasvatamisest, laste ja teismeliste kultuurist, pedagoogikast, psühholoogiast, ühiskonnast ja kultuurist.” (*Ibid.*)

Eeltõdetu valguses on meie oludes tarvis eeskätt hinnata, kuivõrd annab Eestis koostatud ja välja antud õppekirjandus (ning riiklik õppekava, mis on kõige muu aluseks) oma sisus ja meetodikas eesti kultuuri ning eesti rahvusliku eneseteadvuse kõrval ruumi teistele siin esindatud kultuuridele ja identiteetidele. See on oluline, sest teistest kultuuridest pärit õpilastel on taani uurijate arvates põhikultuuri kontekstis elades kolm võimalikku valikut:

- ehitada üles psühholoogiline kilp, et tõrjuda kõike, mis on neile uus või võõrapärane;
- aktsepteerida kõike kriitikavabalt;
- püüda olla avatud teistsugusele, kuid rajada ühtlasi sildu teistsuguse ning oma kultuuris omandatud teadmiste, väärtuste ja normide vahel. (*Ibid.*: 128.)

Kolmas, kõige soovitud variant saab realiseeruda ainult siis, kui teise kultuuritaustaga isik näeb ühiskonnas oma kultuuri aktsepteerimist ning tunneb õppesisis ennastki ära. Siis ei sulanduta ju võõrasse keskkonda, vaid keskkonda, millega on mingisugunegi osadus.

Mõlema meie korraldatud mitte-eestlaste ankeetküsitluse vastused viitavad meie ühiskonna kohta sellele, et siin elavate rahvaste kultuuride erinevaid aspekte võrreldes on kõige problemaatilisem inimestevahelise suhtlemise etnopsühholoogiline külg. Kõige rohkem tekitab probleeme eestlastele omane käitumismall ja hoiakud teistest rahvustest inimeste suhtes – need on küsitletute arvates külmad, enesekesksed ja tõrjuvad. Ilmselt on see asjaolu mitte-eestlastele siinse põhikultuuri kontekstis elades takistuseks. Säärane enesekeskne hoiak ei avaldu mitte ainult suhtlemisel teiste inimestega, vaid ka kirjalikus loomes, sealhulgas õppekirjanduses.

Rahvuse n-ö tüüpilise iseloomu määramine pole nii kerge ega ühene, kuid eestlaste hulgas korraldatud uurimused pigem kinnitavad põhirahvuse teatavaid individualistlikke karakteristikuid: “Kui paljud kultuuriuurijad näevad Eestis ennekõike postsovetlikele kollektivistlikele kultuuridele omast madalat tolerantsust eripalgeliste sotsiaalsete vähemusrühmade suhtes; isikliku vastutuse ja algatuse puudumist ning traditsioonide austamist, siis eestlaste jaoks on oma individualismist rääkides enamasti esikohal omapäi olemise ja isetegemise rõhutamine.” (Realo 2002: 36–37.) Hinnates seda fenomeni, on märgitud, et “.. üldine vastastikune usaldamatus ja rahulolematuse on selline sotsiaalne kapital, mille toel normaalselt toimiva tsiviilühiskonna ülesehitamine ja funktsioneerimine ei ole ilmselt võimalik” (*ibid.*: 36).

Kas siinne mitte-eesti noorsugu püüab Eestis valitsevates oludes ehitada teatavat kaitsekilpi, suhtub kriitikavabalt kõigesse või on avatud ja püüab rajada sildu, selgub näiteks kas või õpilaste küsitlustest Eesti kodakondsuse ja oma tuleviku Eestiga sidumise teemal. Esitasin need küsimused 2002. aastal Kohtla-Järve Oru põhikooli 27 õpilasele – 8. klassist oli 14 ja 9. klassist 13 vastanut. Selle põhjal, kuidas küsimustest aru saadi, anti erinevates kombinatsioonides järgmisi vastuseid:

- 30% soovib tulevikus Eestist ära minna, kuid mitte niivõrd Venemaale kui Lääne-Euroopasse;
- 20% tahaks saada Eesti kodakondsust, kuid poisid ei taha teenida kaitseväes;
- 50% sooviks edasi õppida Eestis.

Küsimusele “**Kas sa sooviksid tulevikus elada Eestis või siit lahkuda?**” anti järgmisi poolt ja vastu vastuseid.

<ul style="list-style-type: none"> • Ma ei taha Eestist ära sõita, kuna tahan elada seal, kus ma sündinud olen. • Tahan siia jääda. Olen siin sündinud ja üles kasvanud. Usun, et suudan siin läbi lüüa. • Ei, ma ei taha Eestist ära minna. Eesti riigis mul probleeme pole. • Tahan jääda Eestisse. Mul on Eesti kodakondsus, tahan elada ja õppida siin. • Tahaksin jääda, sest olen siin sündinud ja siin elab minu perekond. Kuid kui kusagil oleks hea töö või veel midagi tähtsat, tahaksin lahkuda. • Tahan siia jääda, mulle meeldib siin. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tahan Eestist ära sõita, sest tahan elada maailma erinevates paikades. • Tahan Eestist ära minna ja vaadata, kuidas elatakse teistes maades. • Tahan Eestist <u>väga</u> ära sõita. See on seotud paljude probleemidega, aga peamiselt hariduse ja töö saamise võimalustega. • Ei, siia ma ei jää. Valdan halvasti eesti keelt. Töökohtade valik on väike. • Tahan minna Venemaale, sest osates selle riigi keelt, kus sa elad, on kergem õppida ja tööd saada.
---	---

Küsimusele “**Kes on sinu arvates Eesti kodanik?**” vastati järgmist.

- Kodanik on Eestis see, kes valdab täiuslikult eesti keelt ja kellel on eesti eesnimi ja perekonnanimi ning keda võetakse ilma igasuguste probleemideta tööle ning kes sai selle kodakondsuse sünniga; kes sai sugulaste kaudu, sellel on tööd saada väga raske.
- Eesti kodanikeks pean ma eestlasi.

- Kodanik on see, kes oskab selle maa keelt, teab oma õigusi ja kohustusi ning täidab neid.
- Kodanikul on suured eelised; kui sa oskad keelt, aga sa ei ole kodanik, siis on sul privileegid kodanike ees, kes ei oska keelt.
- Eesti kodanik – see on eestlane.
- Kodanik on see inimene, kellel on rohkem võimalusi kui sellel, kes pole kodanik.
- Kellel on rohkem võimalusi kui mittekodanikul.
- Ma arvan, et kui teisest rahvusest inimene on elanud sellel maal üle kümne aasta, võib teda pidada Eesti kodanikuks.
- Arvan, et Eesti kodanik ja teisest rahvusest kodanik on Eestis ikkagi erinevad. Eestlased elavad paremini, neil on rohkem privileege õppima või tööle asumisel, kuigi mina pole seda veel oma nahal tundnud.
- See, kellel on kodakondsus ja kellel ei ole probleeme Eesti riigiga ja muud sarnast.
- Kodanik peab oskama keelt ja olema ustav oma kodumaale.
- Kodanik Eestis – selleks võib olla nii venelane kui ka eestlane, kellel on Eesti kodakondsus.

Küsimusele **“Millises riigis on kodanikel hea elada?”** vastati nõnda.

- Arvan, et kodanikul on maailmas parem elada selles riigis, mille kodanik ta on.
- Mulle tundub, et Lääne-Euroopas on hea elada, kuna seal on kõrgem elatustase ja paremad sotsiaalsed garantiid.
- Kui ma olen Eesti kodanik ning mul on siin hea elada, siis on mul parem elada Eestis.
- Inimesel on kõige parem elada kodumaal.
- Ma arvan, et milline on sinu emakeel, sellel maal peabki elama. Lihtsam on tööd leida ja ei pea õppima eesti keelt.
- Tahaksin elada Hispaanias, sest mulle meeldib see maa.
- Ei tea.
- Rootsis, Inglismaal, USAs. Seal elab kodanik täisväärtuslikku elu.
- Seal, kus kodanikul on õigused.
- Arvan, et neil (kodanikel) on parem elada seal, kus räägitakse nende keeles, kus on nende kultuur, pühad, traditsioonid. Näiteks kui eestlane, siis Eestis, kui venelane, siis Venemaal.
- Neil on hea elada Rootsis ja USAs, seal on nad arenenud.

Lätis on uuritud sealse ühiskonna mitmekultuurilisust ning õpilaste kultuurilisi identiteete. Pole kahtlust, et naabrite juures tõdetu kehtib eespool kirjeldatud õpilasküsitluse ja teiste andmete valguses ka meie ühiskonnas. Paljud Lätis elavad etnokultuurilistesse vähemustesse kuuluvad lapsevanemad elavad praegu läbi kultuurilise identiteedi kriisi, sest nad ei suuda kaasa minna ühiskonnas toimunud ja toimuvate suurte muutustega, mis mõjutavad nende elu sotsiaalset ja kultuurilist osa. Seetõttu on just kool institutsioon, kus saab positiivselt kujundada õpilaste kultuurilist identiteeti. Samas nenditakse, et kahjuks ei paku Läti traditsioonilised haridusmudelid noortele väljavaateid ega alust, mis soodustaksid õpilaste etnokultuuriliste traditsioonide, tavade ning elustiilide koostööd. (Chehlova 2002: 353.)

Läti mittepõhirahvustest koolide õpilaste puhul eristavad uurijad nelja kultuurilise identiteedi staatust.

1. Alternatiividele suletud teismelise ettekirjutatud identiteet (ingl *prescribed identity*) või omandatud identiteet – tunneb vene kultuuri fragmente, Lätis esindatud vene

kultuuri põhijooni, n-ö universaalset kultuuri, eri rahvaste kultuuride sarnaseid ja erinevaid kultuuritraditsioone ning võib otsustada, et ta kuulub vene kultuuri, kuid ei süvenda vastavaid teadmisi endas ega idendi end selle alusel.

2. Alternatiividele suletud teismelise hajutatud identiteet (ingl *diffused identity*) – tunneb fragmentaarselt vene kultuuri, Lätis esindatud vene kultuuri põhijooni, n-ö universaalset kultuuri, eri rahvaste kultuuride sarnaseid ja erinevaid traditsioone, kuid ei pea end mingisse konkreetsesse kultuuri kuuluvaks või võib end identida väliskultuuriga. Tal on raske hinnata kultuure emotsionaalselt, ta pole motiveeritud väljendama end kui teatavasse kultuuri kuuluja, ei näe selles probleeme ega alternatiivseid lahendusi olukorrale.
3. Alternatiividele avatud teismelise omandatud identiteet (ingl *achieved identity*) – tunneb vene kultuuri fragmente, Lätis esindatud vene kultuuri põhijooni, n-ö universaalset kultuuri ning eri rahvaste kultuuride sarnaseid ja erinevaid traditsioone. Ta ei pea end mingisse konkreetsesse kultuuri kuuluvaks. Tal on raske hinnata kultuure emotsionaalselt, kuid ta püüab otsida väärtusi ning väljendada end kui teatavasse kultuuri kuuluja. Ta näeb nii probleeme kui ka alternatiivseid lahendusi enda olukorrale.
4. Muutustele avatud teismelise omandatud identiteet – tunneb süstemaatilist huvi vene kultuuri, Lätis esindatud vene kultuuri põhijoonte, n-ö universaalse kultuuri ning eri rahvaste kultuuride sarnaste ja erinevate traditsioonide tundmaõppimise vastu; teadvustab kultuurilise kuuluvuse positiivsust, on võimeline sotsialiseeruma kui kultuuri liige. (*Ibid.*: 354.)

Eesti olud erinevad Läti omadest. Siinne vene kultuur pole võrreldav Lätis elava vene kogukonna looduga. See pole meil kujunenud väljaks, millega saaks ühineda ning end identida (ükski küsitletud õpetaja ei pidanud end eestivenelaseks), ent nimetatud neli kategooriat väärrib sellegipoolest tähelepanu ning neid võiks arvestada õppekava koostades. Liiasi tuleb silmas pidada, et rahvastiku etnilisele koosseisule vaatamata on Eesti (ja ka Läti) rahvusriik. “Rahvusriik ei ole ajalugude ja kultuuride suhtes neutraalne, tema poliitiline aparaat on rahvusliku jätkuvuse mootor.” (Pettai 2002: 216.) Võib-olla seletab see tõdemus ka asjaolu, miks haridusel ei deklareerita Eestis olevat kultuurilise järjepidevuse ega ühiskonna integratsiooni mehhanismi rolli. Sellist rolli ei näe haridusel olevat ka mitte-eestlased ise. M. Pavelsoni järgi (1998: 209–224) on vene noorte haridusorientatsioonid kõik n-ö instrumentaalsed – kuidas saada haridus, mis tagaks edu tööturul – ning selle orientatsiooni poolest ollakse peaaegu samasugused kui eesti noored.

Kas kümmekond aastat iseseisvusaega võimaldab määrata, milline eespool viidatud Peter McLaren'i mitmekultuurilise ühiskonna mudel vastab kõige paremini tänase Eesti mitmekultuurilisele ühiskonnale? Vahest poleks esimene mudel eesti kultuurile endale jõukohane. Teine mudel tuleks kõne alla, kuid siin ei assimileeruta mitte eesti, vaid ühte vähemuste, s.o venekeelsesesse kultuuri. Eesti statistilisi rahvastikuandmeid arvesse võttes oleks kooli ja hariduse vaatenurgast tegemist ju ka kolmanda mudeliga, kus vähemusrahvused, assimileerudes esmalt venekeelsesesse kultuuri, marginaliseeruvad üheskoos. Või on tegemist neljanda mudeliga – ühega liberaalsetest (aga võib-olla ükskõiksetest?) suhetest? Kas Kohtla-Järve Oru põhikooli õpilaste ankeedivastuste põhjal on võimalik selle kohta midagi öelda?

Ettepanekuid

Ettepanekud tulenevad sünteetiliselt uuringu vältel läbitöötatud kirjandusest, andmebaasidest ning küsitluste asjaoludest, faktidest, arengutendentsidest ja võrdlustest. Minu arvates oleks kõigi ettepanekute puhul vaja relevantse teabe saamiseks teha eriuuringuid. (Ettepanekud ei välju oma üldiseloolumult hariduse vajaduste raamidest, kuid kasutatud andmestik annab mõtlemisainet ka muude eluvaldkondade kohta.)

Üldteoreetilises plaanis ei selgugi uuringust, kas osalised – kultuurikandjad – tõdevad lihtsalt Eesti mitmekultuurilisust *de facto*, seda seejuures analüüsivõime ning seostamata sellega mingeid ootusi, või arvestatakse seda asjaolu kui midagi säärast, millega on vaja tegelda. Ühest küljest tunnustatakse kultuurilisi/etnopsühholoogilisi erinevusi ning nendest tulenevaid probleeme, teiselt poolt puuduvad peale korraldatud uuringute ja konverentside praktilised sammud, et asuda midagi lahendama. Näiteks uuriti projekti VERA käigus vene koolide õpikutega varustatuse ja õpetajate õpikutega rahulolu. Küsitlus piirdus üksnes õpikute n-ö tehniliste näitajatega: üldine varustatus, vanus, väljaandmise koht, sisu vastavus programmile, õpiku sisu kvaliteet ..., kuid ei võimaldanu hinnata näiteks ajalooõpikute sisu sellest seisukohast, kuivõrd sobivad need oma üldiselt suunitluselt mitte-eestlastest õpilaste õpetamisel Eestis. (Käosaar 1998: 309–319.)

Ettepanek 1. Leppida kokku Eesti ühiskonna mitmekultuurilisuse olemuses, kirjeldada seda ning sõnastada sellest tulenevalt riiklik seisukoht ja eesmärk kui tegevusjuhend.

Kohtla-Järve Oru põhikooli õpilaste vastustest kumab läbi, et vastanute hulgas oli nii neid, kes on ühiskonnaõpetust õppinud ning mõistavad kodakondsuse kui instituudi olemust, kui neid, kellel sellekohased teadmised alles omandamata. Hoolimata sellest, et paljud vastanud soovivad oma tulevikku siduda Eestiga, mõistavad eesti keele oskamise vajadust ning hindavad kodakondsuse eeliseid (neil on selles osas ka saavutusi), on mitte-eesti päritolu õpilaste vastuste üldine tonaalsus siiski võõrandumine Eesti riigist, barjääri nägemine enda ja eestlaste ning enda ja riigi vahel. Kümme aastat pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist on see seletatav eelkõige just nimelt Taanis tõdetuga, et ka meie ei saa jätkata sotsialiseerimist, hariduse andmist ja haridussüsteemi, mis peegeldavad ainult eesti kultuuri ja eesti rahvuslikku eneseteadvust; integratsiooniks on vaja sügavat arengut suhtumistes ja hariduse spetsiifilises sisus, õpilaste puhul samavõrd kui õpetajate puhul.

Ettepanek 2. Esimesest ettepanekust sõltumata tuleks hinnata Eestis koostatud ja välja antud õppekirjandust (ning riiklikku õppekava, mis on kõige muu aluseks), et selgitada, kuivõrd annavad need oma sisus ja metoodikas eesti kultuuri ja eesti rahvusliku eneseteadvuse kõrval ruumi teistele siin esindatud kultuuridele ja identiteetidele. Hinnangu alusel tuleks kirjutada Eestis kehtivat ühtluskooli põhimõtet arvestades ümber riikliku õppekava üldpõhimõtted ning arvestatava integratsioonivõimega õppeainete (nt ühiskonnaõpetuse, ajaloo, keelte, kirjanduse, kultuuriainete jt) ainekavad selliselt, et nende kaudu kaasataks Eestis praegu elavad rahvusrühmad kui Eesti rahvastiku faktilised komponendid oma olemise ja kultuuripildiga suveräänselt siinse ühiskonna tervikpilti.

Tuleb tähele panna, et kuna Eesti puhul on Taaniga võrreldes tegemist ühiskonnaga, kus mittepõhikultuuri kuuluvaid inimesi on palju rohkem, on siin peale hariduse ja õpetajate teisi mõjureid (agente), mis avaldavad mitmekultuurilisusele ja integratsioonile nii otsest kui kaudset mõju – sealhulgas eri rühmade avalikku arvamust mõjutades. Üks selliseid mõjureid, mis töötab nii otse kui ka hariduse kaudu, on ajakirjandus. 1990. aastate teisel

pooltel tehtud ajalehe Molodjož Estonii materjalide uurimus näitas, et selles venekeelses väljaandes oli peaaegu kõigis valdkondades Eestis toimuva suhtes rohkem negatiivseid kui positiivseid hoiakuid. (Kirch 1997: 99.) Kohtla-Järve Oru põhikooli õpilaste hoiakute ja hinnangute näitel on nende kujunemises eeldatavasti oluline osa hinnangutel ning meeleoludel, mida nende vanemates ja õpilastes kujundab ajakirjandus, ning mitte ainult Eesti venekeelne kirjutav press, vaid ka Venemaa televisioon, raadio ja ajalehed. Sama kasulava on ka analoogsetel vene õpetajate küsitlustes ilmnenud hoiakutel. Mõlema küsitluse andmete põhjal võib väita, et ka ajakirjanduse toel on märgata mitte-eestlaste teadvuses teatavat poliitilise taustaga eelarvamuslik-stereotüüpset kultuurilist eraldiseisu.

Ettepanek 3. Mitte-eesti päritolu õpilasi õpetavate õpetajate (ja mitte ainult) põhi- ja täienduskoolitus peaks sisaldama psühholoogia ja sotsiaalteaduste erimoodulit, mis annaks õpetajatele teadmisi sellisest fenomenist ning oskusi oma töös ära tunda ja reageerida ebatõdedele ning väärhoiakutele à la “Arvan, et Eesti kodanik ja teisest rahvusest kodanik on Eestis ikkagi erinevad. Eestlased elavad paremini, neil on rohkem privileege õppima või tööle asumisel, kuigi mina pole seda veel oma nahal tundnud.”

Üliõpilaste ankeetides sisaldub arusaam tegelikkuses toimuvast integratsioonist ning võib-olla assimilatsioonistki. Senised hariduse arengukavad lähtuvad n-ö vene kooli tuleviku osas kahjuks poliitilistest eesmärkidest ega võta arvesse reaalsust. Ebaselgete poliitiliste avaldustega venekeelse hariduse tuleviku küsimuses külvatakse asjaosalistes ebakindlust ning tõrjuvat hoiakut Eesti riigi ja rahva suhtes.

Ettepanek 4. Sõnastada venekeelse hariduse tuleviku kohta Eestis reaalne ja objektiivne eesmärk, mis vastaks nii riigi kui ka eri rahvusrühmade tegelikele huvidele, ning töötada riiklike vahendite toel välja asjaomane rakenduskava.

Vene kultuuri olmelis-materiaalsest ning etnopsühholoogilisest ilmnemisest ankeetvastuste põhjal kujunenud pilt on vastuolus traditsioonilise kujundiga vene rahva vaimse kultuuri pärandist. Minu arvates puudub praegu adekvaatne arusaam, mida vene kultuur Eestis endast kujutab. Oleks vääri mõista vene kultuuri siin ja praegu üksnes inimkonna kultuuripärandi osaks saanud maailmaklassikana. Sellisel kujutlusel puudub uuringu eesmärkide seisukohast edasiviiv ning utilitaarne väärtus. Kuni niisugust arusaama pole kujunenud/kujundatud, ei ole ka võimalik vene kultuuri Eesti haridusse õnnestunult inkorporeerida. Praegu pole isegi see selge, kas seejuures peaks lähtuma vene kultuurist üldisemas mõttes või siinsest vene kultuurist säärasena, nagu see on.

Ettepanek 5. Püüda täpsemalt ning põhjalikumalt määratleda Eestis esindatud vene kultuuri selle erinevates karakteristikutes ning võtta seisukoht selle arengu kohta.

Kasutatud kirjandus

- 100 aastat ukraina seltse Eestis. Konverentsi materjalid. 27. november 1998. a.
2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus. II.
- Chehlova, Z. 2002. Cultural Identity Problems in Contemporary Pedagogy in Latvia. – Future Citizens in Europe. Proceedings of the Fourth Conference of the Childrens' Identity and Citizenship in Europe Thematic Network. London.
- Cultural Societies of Ethnic Minorities in Estonia. Directory. 2001. Tallinn.
- Eesti arvudes 1989. 1990. Lühike statistika kogumik. Tallinn.
- Eesti rahvaste raamat. 1999. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Koost J. Viikberg. Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Intervjuu Siima Škopiga tema kodus Tallinnas 5. veebruaril 2003. Usutlenud Sulev Valdmaa.
- Issakov, S. 1999. Ukrainlased ja Eesti. – Eesti rahvaste raamat. Tallinn.
- Karusoo, M. 2002. On the Feasibility on Integration. Lives, Histories and Identities. Vol. 1. Tartu.
- Kirch, A. 1999. Eesti etniline koosseis. – Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Tallinn.
- Kirch, M. 1997. Mass Media and Integration of the Russian Population. The Integration of Non-Estonians into Estonian Society: History, Problems and Trends by Aksel Kirch. Tallinn.
- Kjaerulff, H. 2002. Meeting the Other Culture. – Future Citizens in Europe. Proceedings of the Fourth Conference of the Childrens' Identity and Citizenship in Europe Thematic Network. London.
- Käosaar, I. 1998. Õpikud vene koolis – probleemid ja perspektiivid. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu.
- Lang, J. 1935. Muulaste koolid Eestis. – Eesti rahva tulevik. II rahvusliku kasvatus kongressi kõned ja läbirääkimised. Tartu.
- Loorits, O., Ränk, G. 1935. Vähemusrahvuste olukord Eestis ja riiklik julgeolek. – Eesti rahva tulevik. II rahvusliku kasvatus kongressi kõned ja läbirääkimised. Tartu.
- McLaren, P. 1994. White Terror and Oppositional Agency: Towards a Critical Multiculturalism. Multiculturalism. A Critical Reader.
- Mis on multikultuurne ühiskond? 1997. Tallinn.
- Multikultuursus ja muukeelse kooli üleminek kakskeelsele õppekavale. 2002. Tallinn.
- Neborjakina, V. 2002. Perekonnaväärtused kultuuris kui sotsiaalse adaptatsiooni tegur. – Multikultuursus ja muukeelse kooli üleminek kakskeelsele õppekavale. Tallinn.
- Pavelson, M. 1998. Vene noorte haridusorientatsioonid. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu.
- Pettai, I. 2002. Eestlaste ja mitte-eestlaste vastastikune sallivus. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Tallinn.

- Rajangu, V., Meriste, M. 1996. Educational Institutions for Ethnic Minorities in Estonia. Tallinn.
- Realo, A. 2002. Individualism ja kollektivism Eesti moodi. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Tallinn.
- Rood, A. 2000. Naturalisatsioon kui integreerija. Bakalaureusetöö. Tartu.
- Valk, A. 1998. Mitte-eesti noorte psühholoogiline kohanemine mitmerahvuselises klassis: enesehinnang ja etniline identiteet. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu.
- Vetik, R. 1999. Multikultuuriline Eesti: mida me soovime? Ettekande teesid. Tallinn.